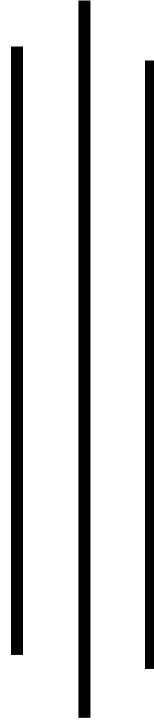

गाउँ शिक्षा नीति, २०७८
तथा
शिक्षा योजना (२०७८/७९-२०८२/८३)
(गेरूवा गाउँपालिका, गाउँ सभाबाट मिति २०७८/०९/२७ गते स्वीकृत)

गेरूवा गाउँपालिका, पशुपतिनगर,
बर्दिया
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

गेरुवा गाउँपालिका, शिक्षा नीति तथा योजना

प्रकाशक : गेरुवा गाउँपालिका, गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय
शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा पशुपतिनगर, बर्दिया
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

प्रकाशन प्रति :

सर्वाधिकार: प्रकाशकमा

मुद्रण:

सल्लाहकार समिति

अध्यक्ष : श्री जमान सिंह के.सी., गेरुवा गाउँपालिका

उपाध्यक्ष : श्री हिमा कुमारी थारू, गेरुवा गाउँपालिका

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत : श्री विष्णु प्रसाद गुरूड, गेरुवा गाउँपालिका

सूचना प्रविधि अधिकृत: श्री प्रकाश शर्मा, गेरुवा गाउँपालिका

यो सामग्री गेरुवा गाउँपालिकाका कार्यालय विद्यालय, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, कार्यपालिका, विषयगत शाखा र वडा कार्यालयहरूलाई निःशुल्क वितरणका लागि प्रकाशन गरिएको हो । अन्य व्यक्ति एवम् संघ संस्थालाई यसको मुद्रणीय कपी निःशुल्क प्राप्त गर्न कर लाग्ने छैन ।

शिक्षा योजना निर्माण कार्यदल

संयोजक: श्री नवराज अधिकारी (शिक्षा शाखा प्रमुख)

सदस्य: श्री प्रेम बहादुर जि.सी.(योजना प्रमुख)

सदस्य: श्री बल बहादुर चलाउने (सामाजिक विकास समिति संयोजक)

सदस्य: श्री डिल बहादुर जि.सी. (प्रधानाध्यापक)

सदस्य: श्री भिम बहादुर धामी (प्रधानाध्यापक)

सदस्य: श्री नारायण प्रसाद पौडेल (प्रधानाध्यापक)

सदस्य: श्री रामनाथ शर्मा (प्रधानाध्यापक)

सदस्य: श्री मानविर विश्वकर्मा (कार्यकारी निर्देशक , सामुदायिक विकास संस्था)

सदस्य: श्री रामकृष्ण हुमागाँई (प्राविधिक संयोजक, शि.वि.स. इकाइ ,बर्दिया)

सदस्य सचिव: श्री इन्द्राकुमारी लामिछाने (प्रा.स., शिक्षा शाखा)

सम्पादन मण्डल

संयोजक : नवराज अधिकारी, शिक्षा प्रमुख

सदस्य : प्रकाश रावल , शिक्षक

सदस्य : भिम बहादुर धामी, प्रधानाध्यापक

आर्थिक सहयोग: सामुदायिक विकास संस्था SDO

गुलरिया, बर्दिया

शुभकामना मन्तव्य

शिक्षा मानव सभ्यताको मेरुदण्ड हो । शिक्षा व्यक्तिको सर्वाङ्गिण पक्षको विकास गराउने प्रक्रिया हो । वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा शिक्षा हरेक व्यक्तिको अधिकारको विषय पनि हो । नेपालको संविधानले नागरिकलाई आधारभूत तह सम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ । संविधानको अनुसूची ८ ले स्थानीय तहको अधिकार सूचीको क्रम सङ्ख्या (८) अन्तर्गत आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा समावेश गरेको तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११ (ज) मा आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धि स्थानीय तहका २३ वटा काम, कर्तव्य र अधिकार उल्लेख गरेको सन्दर्भमा यस गेरुवा गाउँपालिकाले पनि संविधान तथा कानून प्रदत्तअधिकारको प्रयोग गर्दै " **समृद्ध गेरुवा गाउँपालिकाको निर्माणको आधार कृषि, पर्यटन र पूर्वाधार**" भन्ने नारालाई अगाडी बढाएको छ । उक्त नारा साकार पार्न शैक्षिक विकास, पहुँच र व्यवस्थालाई अग्रस्थानमा राखेको छ । शिक्षा क्षेत्रमा संघीय सरकारबाट बन्नुपर्ने शिक्षा ऐन तथा नियमावली निर्माण तथा संसोधन नहुनुले स्थानीय तहले के, कसरी, कुन कुन क्षेत्रमा शिक्षा सम्बद्ध कानून तर्जुमा गर्ने भन्ने कुरा हालसम्म स्पष्ट नहुनु तथा स्थानिय सरकारबाटै शिक्षा क्षेत्रमा नयाँ अभ्यास गर्नुपर्ने स्थितिका कारण विभिन्न समस्या तथा चुनौती विद्यमान रहेतापनि आवश्यक स्थानीय कानून, नीति तथा कार्यविधि तर्जुमा देखि तिनको कार्यान्वयनमा गेरुवा गाउँपालिकाको तर्फबाट हरसम्भव प्रयासहरु भईरहेका छन् । शिक्षा विकास जस्तो पवित्र अभियानमा अगाडी बढ्दा आईपर्ने चुनौती तथा समस्याहरुलाई उचित तरिकाबाट समाधान गरी यस गाउँपालिकाको समग्र शिक्षा क्षेत्रको सुधारका लागि सम्पूर्ण नगबासीको साथ र सहयोग प्राप्त हुनेछ भन्ने पूर्ण आशा र विश्वास लिएको छु ।

गेरुवा गाउँपालिका शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखाद्वारा नेपालको संविधान , शिक्षा सम्बन्धि विद्यमान कानून , नीति तथा कार्यक्रम , विद्यालयस्तरका शैक्षिक तथ्याङ्क , आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ मा यस गाउँपालिकाद्वारा सञ्चालन भएका सम्पूर्ण शैक्षिक क्रियाकलापका आधारमा आगामी बर्षमा सञ्चालन गर्न सकिने क्रियाकलापहरु र शिक्षाको गुणस्तर सुधारको लागि तयार पारिएको 'गेरुवा गाउँपालिकाको शिक्षा नीति तथा योजना' प्रकाशन र कार्यन्वयन हुने जानकारी पाउँदा हृदयदेखि नै हर्षको अनुभूति भैरहेको छ । यस शिक्षा नीति तथा योजना लाई प्रकाशन योग्य बनाउन अहोरात्र खटिनु भएका शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा प्रमुख नवराज अधिकारी , गाउँशिक्षा समितिका पदाधिकारीहरु , सम्पादक मण्डलका सदस्यहरु तथा सम्पूर्ण सहयोगी जनहरुमा यस गेरुवा गाउँपालिकाको तर्फबाट विशेष धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

अगामी वर्षहरुमा अद्यावधिक जानकारीहरुका साथ यस कार्यले निरन्तरता पाउँदै जाओस् भन्ने शुभेच्छा टक्रयाउँदै यो शिक्षा नीति तथा योजना प्रकाशनका लागि हृदयदेखि नै पूर्ण सफलताको कामना गर्दछु ।

धन्यवाद ।

२०७८

जमान सिंह के. सी.

अध्यक्ष

शुभकामना मन्तव्य

नेपालको संविधानले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमद्वारा स्थानीय तहलाई जनताको सबैभन्दा नजिकको सरकारको रूपमा स्थापित गर्दै यसको कार्यक्षेत्राधिकार समेत फराकिलो बनाएको परिप्रेक्ष्यमा सोही अनुसार सेवा विस्तार गर्न यस गेरुवा गाउँपालिकाबाट हरसम्भव प्रयासहरू भइरहेका छन् । यदाकदा शिक्षा सम्बन्धी आवश्यक सूचना प्राप्त नभएको अवस्थामा कार्यान्वयनमा कठिनाई सिर्जना हुन गई सेवाग्राहीले समयमा प्राप्त गर्नुपर्ने सेवा प्राप्त गर्न नसकेको स्थिति पनि रहेको हुनसक्छ । यसैलाई मध्यनजर गर्दै यस गाउँपालिकाले विद्यालयीय शिक्षाको वर्तमान अवस्थाको सूचना सरोकारवालाहरूमा पुर्याइ नगरपालिको शैक्षिक क्षेत्रलाई उन्नत तथा पारदर्शी बनाउन र सेवा प्रवाहलाई अझ चुस्त र दुरुस्त बनाउन सजिलो होस् भन्ने हेतुले यस गेरुवा गाउँपालिका शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखाले **गेरुवा शिक्षा शिक्षा नीति तथा योजना** प्रकाशन गर्ने जुन जमर्को गरेको छ, त्यो अत्यन्तै प्रशंसनीय कार्य हो । स्थानीय तहबाट यसको प्रकाशन हुनु भनेको जनताको सूचना पाउने हकको समेत सम्बोधन हो ।

विद्यालयको लागि चाहिने अभिलेख एवम् सूचनाको स्रोत र सरोकारवालाहरूका लागि गाउँपालिकाको शैक्षिक सूचना र योजनाको मुख्य स्रोत एवम् मार्गदर्शिका रूपमा यो शिक्षा नीति तथा योजना तयार गरिएको देखिन्छ । विद्यालयमा हुने शैक्षिक क्रियाकलापको पारदर्शिता एवम् जवाफदेहिताका लागि यसले महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सक्छ । साथै यसमा समेटिएका शैक्षिक निति, रणनिति र क्रियाकलापहरूले गेरुवा गाउँपालिकाको शिक्षा योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाउने देखिन्छ । तसर्थ यस शिक्षा नीति तथा योजनालाई अध्ययन गरी सरोकारवाला व्यक्ति तथा निकायहरूले गेरुवा गाउँपालिकाको समग्र शैक्षिक विकासका लागि बढी भन्दा बढी उपयोग गर्नुहुनेछ भन्ने अपेक्षा समेत राखेको छुँ ।

यस यस शिक्षा नीति तथा योजनालाई अहोरात्र खटिएर प्रकाशन योग्य बनाउन सफल हुनुभएकोमा शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा प्रमुख नवराज अधिकारी लगायत सम्पादक मण्डलमा रहनुभएका शिक्षक मित्रहरूप्रति हार्दिक बधाई तथा धन्यवाद ज्ञापन गर्दछुँ । साथै अगामी वर्षहरूमा यसको निरन्तरताको लागि शुभकामना व्यक्त गर्दछुँ ।

धन्यवाद ।

२०७८

बिष्णु प्रसाद गुरुङ
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

हाम्रो भनाइ

नेपालको संविधानले संघीय लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थाको माध्यमद्वारा दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको आकांक्षा गरेअनुसार शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यवसायिक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एवम् जनमुखी बनाउदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्न शिक्षा क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै उच्चशिक्षालाई सहज, गुणस्तरिय र पहुँचयोग्य बनाइ क्रमशः निःशुल्क बनाउने राज्यको नीति बमोजिम हरेक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षाको पहुँचको लागि सो तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ। संविधानको अनुसूची ८ ले स्थानीय तहको अधिकार सूचीको क्रम सङ्ख्या (८) अन्तर्गत आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा समावेश गरेको तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११ (ज) मा आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी स्थानीय तहका २३ वटा काम, कर्तव्य र अधिकार उल्लेख गरेको छ।

देशमा तीन तहको सरकार सञ्चालनमा आए सँगै गेरुवा गाउँपालिकाले स्थानीय सरकारका रुपमा विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी कानून तथा शिक्षा सम्बन्धी योजना बनाउने देखि शैक्षिक कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन, शैक्षिक संस्थाहरुको स्थापना, अनुमति, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने जस्ता अत्यन्त महत्त्वपूर्ण कार्यको जिम्मेवारी वहन गर्दै आएको छ। गेरुवा गाउँपालिका शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा मार्फत शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने, शिक्षामा सबै बालबालिकाहरुको पहुँच पुऱ्याउने, विद्यार्थी भर्नादरमा वृद्धि गर्ने, विद्यालय छाड्ने तथा दोहोऱ्याउने दरमा कमी ल्याउने ध्येयका साथ गाउँपालिकाको शैक्षिक उन्नतिका लागि उल्लेखित कार्यहरु सम्पादन हुँदै आएका छन्।

सूचनाको हक अन्तर्गत सार्वजनिक निकायबाट आवश्यक सूचना प्राप्त गर्नु प्रत्येक नागरिकको नैसर्गिक अधिकार हो भने सार्वजनिक निकायले सूचना प्रदान गर्नु उसको कर्तव्य हो। तसर्थ शैक्षिक तथ्याङ्कहरुको यथार्थ अभिलेख राखि सरोकारवाला लगायत अन्य नागरिकलाई सु-सूचित गर्ने अभिप्रायले गेरुवा गाउँपालिकाको समग्र शैक्षिक अवस्था तथा गाउँपालिकाले शिक्षाका क्षेत्रमा सम्पादन गरेका विभिन्न कार्यक्रमका बारेमा शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखाले विभिन्न माध्यमबाट समय समयमा जारी सूचना एवम् विभिन्न कार्यक्रम मार्फत जानकारी गराउदै आएको भएतापनि गाउँपालिकाको शैक्षिक अवस्थाबारे जानकारी दिने दस्तावेजको अभाव रहेको सन्दर्भमा गेरुवा गाउँपालिकाको शैक्षिक गतिविधि र क्रियाकलापहरु शिक्षा योजना र निर्धारित लक्ष्य, उद्देश्यका साथै शिक्षाको निति रणनिति र कार्यनितिहरु समेटिएको संगालो मुद्रित सामग्रीको रुपमा **गेरुवा गाउँपालिकाको शिक्षा नीति तथा योजना** तयार गरिएको हो। यसको मुख्य उद्देश्य विद्यालयस्तरका शैक्षिक गतिविधि, निति तथा कार्यक्रमका बारेमा सरोकारवालाहरुलाई जानकारी गराउनु रहेको छ भने अर्को उद्देश्य गेरुवा गाउँपालिकाको शैक्षिक गुणस्तर सुधार एवम् विकासका लागि के, कस्ता नीति रणनितिहरु अवलम्बन गर्ने र कस्ता कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्न जरुरी छ भन्ने कुराको बारेमा सुसूचित गराउनु पनि हो। साथै यसबाट शैक्षिक क्रियाकलापबारे पारदर्शिता, जवाफदेहिता र प्रभावकारिता कायम गर्दै शैक्षिक सुशासनमा टेवा पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ। यस्तै शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि समेत सहजिकरण र मार्गनिर्देशन गर्नेछ। यसबाट कार्यालयको कार्य सम्पादनमा सहजता आउने विश्वास समेत गरिएको छ।

यस शिक्षा नीति तथा योजनामा विभिन्न ,परिच्छेद खण्ड र अनुसूची रहेका छन् । गाउँपालिकाको कार्यालयमा रहेका विभिन्न सूचना एवम् तथ्याङ्कहरू , शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ , बर्दियाबाट विभिन्न समयमा प्रकाशित बुलेटिन एवम् शैक्षिक सूचनाहरू, तथ्याङ्क बर्दियाबाट प्रकाशित जिल्लाको वस्तुगत विवरण र विद्यालयस्तरबाट प्राप्त विवरण , शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (IEMIS) तथ्याङ्कको सत्यापनका आधारमा यो सामग्री तयार गरिएको हो । उल्लिखित सम्बद्ध पक्षहरूप्रति हार्दिक आभार तथा कृतज्ञता प्रकट गर्दछौं ।

यो प्रकाशन हाम्रो पहिलो प्रयास हो । यो शिक्षा नीति तथा योजना तयार गर्दा विवरण, नीतिगत प्रावधान तथा उपलब्ध सन्दर्भ सामग्रीलाई तथ्यगतरूपमा राख्ने जमर्को गरिएको छ । तथापी यसको प्रकाशनको क्रममा कमिकमजोरी एवम् त्रुटिहरू भएको हुनसक्ने तथा भाषिक शुद्धतामा ध्यान नपुगेको पनि हुनसक्छ । पाठक वर्ग तथा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूबाट यसमा रहेका कमजोरी एवम् त्रुटिहरू औँल्याई आवश्यक सल्लाह, सुझाव तथा पृष्ठपोषण प्रदान गर्न अनुरोध गर्दछौं । प्राप्त सुझावका आधारमा अगामी वर्षहरूमा अझ व्यवस्थित र परिष्कृत बनाउदै शिक्षा नीति तथा योजना नियमित रूपमा प्रकाशन गर्दै लगिनेछ । साथै यस शिक्षा नीति तथा योजना निर्माण कार्यमा सल्लाह सुझाव प्रदान एवम् सहयोग गर्नुहुने गेरूवा गा.पा. अध्यक्ष श्री जमान सिंह के.सी., गेरूवा गा.पा. उपाध्यक्ष श्री हेमा कुमारी थारू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत श्री विष्णु प्रसाद गुरुड, सूचना प्रविधि अधिकृत श्री प्रकाश शर्मा, गेरूवा गा.पा.का सम्पूर्ण वडाध्यक्ष तथा सदस्यहरू त्यसैगरी यस कार्यमा अमूल्य सहयोग एवम् योगदान पुऱ्याउनुहुने शिक्षा बिकास तथा समन्वय इकाइ प्रमुख रेविका अमात्य, शिक्षा प्रमुख श्री टिकानाथ गोसाइ (बारबर्दिया न.पा.) , शिक्षा प्रमुख श्री नारायण प्रसाद खनाल (मधुवन न.पा.), प्राविधिक सहयोग गर्नुभएका श्री रामकृष्ण हुमागाँई (NEGRP बर्दिया जिल्ला संयोजक) , शिक्षा नीति तथा योजना निर्माण सम्बन्धी कार्यशाला सञ्चालन गर्नुहुने साझेदार संस्था SACK Nepal Association/Plan Nepal International, आर्थिक सहयोग पुऱ्याउनुहुने सामुदायिक बिकास संस्था र त्यस संस्थाका कार्यकारी निर्देशक श्री मानविर विश्वकर्मा, त्यसैगरी यस शिक्षा नीति तथा योजना निर्माण कार्यमा सहयोग गर्नुहुने प्र. अ. श्री डिल बहादुर जि.सी., अहोरात्र खटिनु भएका प्र.अ.श्री भिम बहादुर धामी , भाषा सम्पादन गर्नु हुने शिक्षक श्री प्रकाश रावल थप सहयोग गर्नु हुने प्र.अ. श्री नारायण प्रसाद पौडेल , प्र.अ. श्री नर प्रसाद न्यौपाने , निर्माण कार्यदलका सम्पूर्ण सदस्यहरू , सम्पादन एवम् प्रकाशन समितिका सदस्यहरू, शिक्षा शाखाका प्रा.स. श्री इन्द्रा कुमारी लामिछाने, गेरूवा गा.पा.अन्तरगतका सम्पूर्ण वि.व्य.स. अध्यक्ष तथा प्र.अ. शिक्षकहरू लगायत प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्णहरूमा हार्दिक आभार प्रकट गर्दै कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

धन्यवाद ।
नवराज अधिकारी
शिक्षा शाखा प्रमुख

विषयसूची

परिच्छेद – १ शैक्षिक अवस्थाको सामान्य जानकारी.....	1
१.१ पृष्ठभूमि:.....	Error! Bookmark not defined.
१.२ विगतका प्रयास:.....	2
१.३ वर्तमान अवस्था:.....	3
१.४ समस्या तथा चुनौती:.....	6
१.५ नीतिको आवश्यकता:.....	7
१.६ दूरदृष्टि:.....	7
१.७ लक्ष्य:.....	7
१.८ उद्देश्य:.....	7
परिच्छेद – २ शैक्षिक निति, रणनिति र कार्यनिति.....	9
२.१ रणनीति :.....	9
२.२ नीति तथा कार्यनिति:.....	11
क). प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा.....	11
ख.) अनिवार्य तथा निशुल्क आधारभूत शिक्षा.....	11
ग). माध्यमिक शिक्षा र उच्च शिक्षा.....	12
घ). प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम.....	14
ड). अनौपचारिक शिक्षा, खुला शिक्षा, जीवनपर्यन्त सिकाइ र शिक्षा.....	15
च). समावेशी र विशेष शिक्षा.....	15
छ). शैक्षिक सुशासन जनशक्ति ब्यवस्थापन र संस्थागत सबलीकरण.....	16
ज). शिक्षामा गुणस्तर.....	18
झ). शिक्षामा लगानी.....	22
ञ). लैङ्गिक समानता.....	22
ट) शिक्षामा सूचना तथा प्रविधि.....	22
परिच्छेद - ३ शैक्षिक कार्यक्रम योजना.....	24
३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा.....	24
३.२ आधारभूत शिक्षा.....	30
३.३ माध्यमिक शिक्षा.....	38
३.४ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सिप बिकास तथा तालिम.....	45
३.५ पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री.....	47
३.६ शिक्षक ब्यवस्थापन र बिकास.....	50
३.७ विद्यालय ब्यवस्थापन.....	53
३.८ अनौपचारिक शिक्षा, साक्षरता, निरन्तर शिक्षा, जीवनपर्यन्त सिकाइ र शिक्षा.....	56
३.९ गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा.....	59

३.१० आर्थिक तथा सामाजिक रुपमा पछाडी परेका बर्गको पहुच /समावेशी शिक्षा	61
३.११ शिक्षामा सुचना प्रविधि	64
३.१२ आपतकालिन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा.....	66
३.१३ परीक्षा, मुल्याङ्कन र नतिजा प्रमाणिकरण.....	70
३.१४ समग्र शैक्षिक कार्यन्वयन योजना.....	72
परिच्छेद -४ निति तथा योजना कार्यन्वयनको जिम्मेवारी.....	76
३.१ गाउँपालिकाको जिम्मेवारी	76
३.२ शिक्षा समितिको जिम्मेवारी:.....	76
३.३ विद्यालयको जिम्मेवारी:	76
४.४ जनप्रतिनिधिको जिम्मेवारी.....	77
३.५ शिक्षकको जिम्मेवारी:.....	77
३.६ अभिभावकको जिम्मेवारी	77
परिच्छेद -५ संस्थागत संरचना र क्षमता बिकास.....	78
क) स्रोत ब्यवस्थापन.....	81
ख) संस्थागत व्यवस्था:	82
ग)आर्थिक पक्ष:	82
परिच्छेद -६ कार्यान्वयन , मुल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण.....	82
<u>क</u>) कार्यान्वयन	82
<u>ख</u>) समन्वय र सहजीकरण	86
परिच्छेद -७	
जोखिम तथा न्यूनीकरण.....	87
परिच्छेद -८	
संशोधन खारेजी र बचाउ.....	87
अनुसुची	
कार्यक्रमका लागि अनुमानित बजेट.....	98
सन्दर्भ सामग्री.....	106

परिच्छेद एक शैक्षिक अवस्थाको सामान्य जानकारी

१.१ पृष्ठभूमि:

शिक्षा मानव विकास र समाज विकासको मुख्य आधार एवम् मानवअधिकारको विषय हो । हाल विद्यालय शिक्षा सबैको प्राथमिकतामा पर्दै चासो र चिन्ताको विषय पनि बनेको छ । नेपाल सरकारले पनि इन्चोन घोषणामा (INCHEON Declaration) हस्ताक्षर गरी नेपालको सार्वजनिक शिक्षा सुदृढीकरण गरिनेछ भन्ने प्रतिबद्धता जनाएको छ भने ५ वर्षे विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (SSDP) निर्माण गरी २०७८ अषाढ मसान्तमा कार्यान्वयनको समयावधिसमेत समाप्त भइसकेको छ । नेपालको संविधानले शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरी अनिवार्य तथा निःशुल्क विद्यालय शिक्षा सुनिश्चित गर्नको लागि निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन, २०७५ जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको पाइन्छ । यसरी संविधानले सुनिश्चित गरेको शिक्षा सम्बन्धी मौलिक हक कार्यान्वयन गरिने जिम्मेवारी तथा दायित्व संविधान अनुसार मुख्यतया स्थानीय सरकारको रहेको छ । यसका साथै स्थानीय सरकारले दिगो विकासका लक्ष्यहरू (SDGS), सन् २०३० सम्मको शिक्षा, विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (SSDP) जस्ता विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय योजना र मञ्च तथा दस्तावेजमा गरेका प्रतिबद्धताहरूलाई समेत आत्मसात् गरी उक्त दस्तावेजको कार्यान्वयनमा समेत ध्यान दिन जरुरी रहेको छ तर सीमित स्रोत साधन र असीमित आवश्यकताले गर्दा स्थानीय सरकारले प्रभावकारीरूपमा आफ्नो काम कर्तव्य पूरा गर्न चुनौती रहेको देखिन्छ । यस कारण दिगो विकासको लक्ष्य ४ मा रहेको शिक्षा सम्बन्धी लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू नेपालको सन्दर्भमा पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्नका निमित्त स्थानीय सरकारको हैसियतले निरन्तर बहस तथा पैरवी गरी योजना र कार्यक्रमहरूमा विद्यालय शिक्षालाई प्राथमिकतामा राख्नु आवश्यक रहेको छ ।

वर्तमान शिक्षा प्रणालीका शिक्षक, विद्यार्थी, व्यवस्थापन, प्रशासन, नेतृत्व, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, लगानी, पठनपाठन प्रक्रिया, मूल्याङ्कन प्रणाली, दलीयकरण, राजनैतिक भागबण्डा र पढेको वा शिक्षित व्यक्तिको क्षमता उपर विगतमा हामीले धेरैथोरै आलोचना भोग्यौ र क्षमता तथा योग्यताको आधारमा जिम्मेवारी र शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न नसक्नु न्यायपूर्ण समाज निर्माणको बाधक हुन गयो । यसै बिच संविधानले स्थानीय सरकारलाई प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, आधारभूत तथा माध्यमिक तहको शिक्षाको जिम्मेवारी पनि सुम्पियो । यसैमा प्रादेशिक तथा संघीय सरकारलाई उच्चशिक्षाको जिम्मेवारी दियो । प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा स्थानीय, प्रदेश एवम् संघीय सरकारको साझा जिम्मेवारीमा राख्यो । यस स्थितिमा नेपालको शिक्षालाई कसरी व्यवहारिक, प्रतिस्पर्धी, वैज्ञानिक, रोजगार उन्मुख, गुणस्तरीय, जनमुखी, जीवनोपयोगी, समालोचकीय क्षमता सहितको अनुसन्धानमूलक एवम् नेपालका विविध कला, संस्कृति, ज्ञान, सीप, प्रविधि, धार्मिक तथा जनज्ञान आदिसँग जोड्दै पश्चिमी प्रविधि, ज्ञान तथा सीपको पनि भरपूर प्रयोग गर्दै व्यक्तिगत विकास मार्फत समुदाय र देशको विकासमा योगदान गर्न सक्ने विद्यार्थी उत्पादन गरिनेछ भन्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहको काँधमा आएको छ ।

तसर्थ राज्यको पुर्नसंरचना तथा विकेन्द्रीकरणको अवधारणा अनुसार आफ्नो शिक्षा विकास आफै गरौं भन्ने उद्देश्यले स्थानीय तहमा रहेर शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्दै विद्यालयको समग्र पक्षको सुधार, विद्यालय शिक्षा विकास तथा गुणस्तर कायम गर्न विद्यालय सुधार योजना (School Improvement Plan) ले उल्लेखनीय भूमिका खेलेको हुन्छ । “ Think Globally Act Globally ” को वैज्ञानिक सिद्धान्तलाई मध्यनजर गर्दै “ To build better school through better Teaching and Learning” को मूल आदर्शमा रही विद्यालयद्वारा निर्माण भई कार्यान्वयनमा आउने विद्यालय सुधार योजना (SIP) यस योजनालाई आधारभूत दस्तावेजको रूपमा हेरिएको छ ।

तसर्थ यस गाउँपालिका भित्रका सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयहरूको विद्यालय सुधार योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा आएको अवस्था रहेको छ । विद्यालय सुधार योजनालाई विश्लेषण गरी त्यसमा पनि आधारित भएर यो पञ्चवर्षिय शिक्षा क्षेत्र विकास योजना तयार गरिएको छ । शिक्षा क्षेत्रमा विगतमा नेपाल सरकारले लागू गरेका राष्ट्रिय प्रारम्भिक कक्षा पढाइ कार्यक्रम जस्ता कार्यक्रम जसको पहिलो चरणको कार्यक्रम कार्यान्वयनको नतिजा सकारात्मक देखिएको छ ती कार्यक्रमहरूका सकारात्मक नतिजाहरूलाई स्थायित्व दिने सन्दर्भमा समेत यो पञ्चवर्षिय शिक्षा योजना निर्माण गर्नु परेको हो । गेरूवा गाउँपालिकालाई उत्कृष्ट शैक्षिक गन्तव्य (Educational Hub) बनाउन यो गाउँ शिक्षा योजना मार्गदर्शकको रूपमा रहनेछ ।

१.२ विगतको प्रयासः

यस गेरूवा गाउँपालिकालाई शैक्षिक हवको रूपमा विकास गर्नको लागि स्थानीय सरकार गठन भइसकेपछि शिक्षा क्षेत्रमा गरेका प्रयासहरू निम्नानुसार छन् :

१. शिक्षक दरबन्दी मिलान कार्य गरिएको ,
२. विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा शिक्षक सङ्ख्या अपुग भएकोले आधारभूत तह (६-८) मा २२ र माध्यमिक तह (९-१२) १० जना विषयगत शिक्षक गरी कूल ३२ जना गाउँपालिकाले स्थानीय दरबन्दीमा करार शिक्षक व्यवस्थापन गरेको,
३. आधारभूत तहमा कक्षा छाड्ने दरलाई न्यून गर्न दिवा खाजा व्यवस्था गरिएको,
४. सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयमा इन्टरनेट जडान गरी सञ्चालनमा ल्याएको,
५. विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा आधारभूत र माध्यमिक तहमा विषयगत शिक्षक व्यवस्थापन,
६. विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधार निर्माण र सुधारको कार्यक्रमहरू (कक्षाकोठा निर्माण, मर्मत, खानेपानी शौचालय, घेराबार) नियमित सञ्चालनमा रहेको,
७. कोरोना भाइरस (COVID-19) दोस्रो भेरियन्टको सङ्क्रमणका कारण विद्यालय बन्द रहेको अवस्थामा विद्यार्थीहरूलाई वैकल्पिक माध्यमबाट सिकाइ गर्नका लागि गृहकार्य, टोल सिकाइ अभियान, स्वास्थ्य सामग्री र अभ्यास पुस्तिका छपाइ गरी वितरण गरिएको,
८. शिक्षकहरूलाई पेशागत क्षमता विकास तालिम सञ्चालन गरिएको,
९. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गरिएको ,
१०. स्थानीय तहमा वित्तीय हस्तान्तरण भएका विभिन्न किसिमका कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको,
११. सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत महिनावारी हुने किशोरी सबै छात्राहरूलाई स्थानीय तहले सेनिटरी प्याडको ब्यवस्थापन र विद्यालयमा वितरण गरेको,
१२. स्थानीय तहले प्रत्येक वर्ष CB-EGRA कार्यक्रम सञ्चालन गरेको ,
१३. राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिएको,
१४. गेरूवा गाउँपालिकालाई खेलकूद मार्फत चिनाउनको लागि रनिङ्गशिल्ड खेदकूद प्रतियोगिता सञ्चालन,
१५. गेरूवा गाउँपालिकालाई खेलकूद मार्फत चिनाउनको लागि रनिङ्गशिल्ड खेदकूद प्रतियोगिता सञ्चालन,
१६. शैक्षिक महोत्सव (शैक्षिक सामग्री प्रदर्शनी तथा अतिरिक्त क्रियाकलाप) सञ्चालन गरिएको ,
१७. पुर्व प्राथमिक कक्षादेखि कक्षा १-३ मा कक्षाकोठा सवलीकरण तथा छापामय वातावरण निर्माण,

१८. शिक्षा कार्यविधि २०७६ निर्माण गरी शैक्षिक गतिविधि सञ्चालन गरिएको,
 १९. शैक्षिक क्यालेन्डर निर्माण गरी सो अनुसार शैक्षिक गतिविधमा एकरूपता गरिएको,
 २०. बाल कक्षा देखि कक्षा ५ सम्म अङ्ग्रेजी माध्यमका पाठ्यपुस्तक निःशुल्क वितरण गरिएको ।

१.३ वर्तमान अवस्था:

गेरूवा गाउँपालिकामा २६ वटा सामुदायिक विद्यालय र ७ वटा संस्थागत विद्यालय गरी ३३ वटा विद्यालय सञ्चालित रहेका छन् । जस मध्ये सामुदायिक तर्फ १३ वटा प्रा.वि. , ८ वटा नि.मा.वि. र ५ वटा मा.वि. छन् भने संस्थागत तर्फ ३ वटा प्रा.वि. , २ वटा नि.मा.वि. र २ वटा मा.वि. सञ्चालित रहेका छन् ।

शिक्षण संस्थाहरूको सङ्ख्यात्मक विवरण:

सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको विवरण प्रस्ट हुने गरी विद्यालय, विद्यार्थी, शिक्षक, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र लगायतका पक्षको सङ्ख्यात्मक अवस्था

शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

गेरूवा गाउँपालिकामा सञ्चालित विद्यालय/शैक्षिक संस्थाहरू				
क्र.सं.	शैक्षिक संस्था/विद्यालय	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
१	बालविकास केन्द्र	५६	७	६३
२	प्राथमिक (१-५)	१३	३	१६
३	आधारभूत (१-८)	८	२	१०
४	माध्यमिक (१-१०)	१	२	३
५	माध्यमिक (१-१२)	४	०	४
६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र	४	०	४
७	प्रविधिक धार सञ्चालित विद्यालय	१	०	१

स्रोत : IEMIS Report 2078

गेरूवा गाउँपालिकाको शिक्षक दरबन्दी विवरण

क्र.सं.	तह	(स्थायी र अस्थायी) शिक्षक सङ्ख्या					स्वीकृत दरबन्दी सङ्ख्या	राहतको टा/ अनुदान सङ्ख्या	जम्मा शिक्षक दरबन्दी सङ्ख्या	प्राविधिक धार (९-१२)	शिक्षण सहयोग अनुदान (६-८)	कूल जम्मा	कैफियत
		प्रथम	द्वितीय	तृतीय	जम्मा स्थायी	अस्थायी							
१	प्राथमिक (१-५)	०	१९	३६	५५	१२	६७	५१	११८	०	०	११८	१रिक्त

२	निम्नाध्यमिक (६-८)	०	०	१५	१५	१	१६	७	२३	०	४	२७
३	माध्यमिक (९-१०)	०	१	१३	१४	१	१५	९	२४	४	०	२८
४	माध्यमिक (११-१२)	०				३	३	६	९	४	०	१३
जम्मा		०	२०	६४	८४	१७	१०१	७३	१७४	८	४	१८६

स्रोत : गाउँपालिका कार्यालयको अभिलेख

शैक्षिक सत्र २०७८ को विद्यार्थी विवरण

	सामुदायिक विद्यालय विद्यार्थी सङ्ख्या			संस्थागत विद्यालय विद्यार्थी सङ्ख्या			कूल जम्मा	
	तह	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र		जम्मा
बालवि कास		४३३	४८७	९२०	६२	९६	१५८	१०७८
आधारभू त (१-५)	१४२५		१४९२	२९१७	४०८	५९७	१००५	३९२२
आधारभू त (६-८)	९३५		७८४	१७१९	११६	१५१	२६७	१९८६
माध्यमिक (९-१०)	७५०		५५५	१३०५	४६	६४	११०	१४१५
माध्यमिक (११-१२)	१५५		९६	२५१	०	०	०	२५१
जम्मा	३६९८		३४१४	७११२	६३२	९०८	१५४०	८६५२

स्रोत : IEMIS Report 2078

शिक्षक विद्यार्थी अनुपात

सि.न.	तह	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	कैफियत
१	आधारभूत तह(१-५)	१:२५	
२	आधारभूत तह(६-८)	१:३५	
३	माध्यमिक तह(९-१०)	१:३७	
४	माध्यमिक तह(११-१२)	१:१६	

स्रोत : IEMIS Report 2078

गेरुवा गाउँपालिका अन्तर्गतका शिक्षण सहयोग अनुदान प्राप्त गर्ने विद्यालयहरूको विवरण:

क्र सं	विद्यालयको नाम	ठेगाना	तह	अनुदान कोटा सङ्ख्या	विषय
१	श्री सरस्वती आधारभूत विद्यालय	जोधपुर	निम्न माध्यमिक	१	विज्ञान
२	श्री खैरावाड भगवती आधारभूत विद्यालय	राजिपुर	निम्न माध्यमिक	१	विज्ञान
३	श्री सरस्वती आधारभूत विद्यालय	बनकट्टी	निम्न माध्यमिक	१	विज्ञान
४	श्री सरस्वती आधारभूत विद्यालय	बिन्द्रा	निम्न माध्यमिक	१	अङ्ग्रेजी
	जम्मा			४	

गेरुवा गाउँपालिकामा सञ्चालित सामुदायिक केन्द्रहरूको विवरण

क्र. सं.	सामुदायिक केन्द्रको नाम	ठेगाना	कार्यरत सामुदायिक परिचालिका सङ्ख्या	कैफियत
१	पाताभार सामुदायिक सिकाइ केन्द्र	गेरुवा २, पाताभार	१	
२	जनता सामुदायिक सिकाइ केन्द्र	गेरुवा ४, गोला,	१	
३	पशुपति सामुदायिक सिकाइ केन्द्र	गेरुवा ५, पशुपतिनगर	१	
४	मनाउ सामुदायिक सिकाइ केन्द्र	गेरुवा ६, मनाउ	१	

१.४ समस्या तथा चुनौतीहरू:

यस गेरूवा गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रका समस्याहरू देहायबमोजिम रहेका छन् :

१. आधारभूत र माध्यमिक तहमा विषयगत शिक्षक दरबन्दीको अभाव हुनु,
२. सबै आधारभूत विद्यालयमा योग्य, दक्ष प्र.अ.को व्यवस्थापन गर्न नसक्नु ,
३. शैक्षिक सामग्री ,पुस्तकालय ,प्रयोगशाला , सूचना प्रविधिको न्यून उपलब्धता,
४. प्रयास पक्की भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, शुद्ध खानेपानी , छात्रामैत्री शौचालय र घेरावालको अभाव ,
५. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप र कक्षाकोठामा अपेक्षित सुधार ल्याउन नसक्नु,
६. शिक्षण प्रक्रियामा नवीनतम विधिको कम प्रयोग र सूचना प्रविधिको पहुँच नहुनु ,
७. शिक्षकको पेसागत सक्षमता, नैतिकता र उत्प्रेरणामा कमी हुनु,
८. तालिम प्राप्त शिक्षकले तालिममा सिकेका सीप कक्षाकोठामा प्रभावकारी रूपमा प्रयोग नगर्नु,
९. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालय बीच शैक्षिक दूरी सिर्जना हुँदै गएकोले अभिभावकको आकर्षण सामुदायिक विद्यालयप्रति घट्दै जानु,
१०. विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा नियमित र टिकाउन नसक्नु ,
११. बीचैमा कक्षा छाड्ने विद्यार्थी दर बढ्दै जानु ,
१२. शिक्षा शाखामा आवश्यक मात्रामा कर्मचारी व्यवस्थापन हुन नसक्नु,
१३. स्थानीय तहलाई SSDP कार्यक्रम सञ्चालन सम्बन्धी क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन नहुनु,
१४. विद्यालयले तोकिएको समयमा IEMIS Update नगर्नु,
१५. सशर्त अनुदानको विनियोजित बजेट अपुग हुने शीर्षकहरूमा स्थानीय तहले समेत बजेट व्यवस्थापन गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने बाध्यकारी व्यवस्था रहनु ,
१६. स्थानीय तहले शिक्षाको बजेट वृद्धि गर्ने तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन र व्यवस्थापनमा खासै चासो नदिनु
१७. विपद् जोखिम तथा सङ्क्रमणका कारण विद्यालयमा समयमै अनुदान निकासी गर्न कठिनाई सिर्जना हुनु ।

चुनौतीहरू:

१. सामुदायिक विद्यालयप्रति समुदायको अपनत्व र अभिभावकको विश्वास जगाउने वातावरण सिर्जना गर्नु ,
२. सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु,
३. शिक्षक तथा शिक्षा क्षेत्रको जनशक्तिमा पेसागत जवाफदेहीता सुनिश्चित गर्नु,
४. शिक्षा प्रणालीमा शैक्षिक सुशासन कायम गर्नु,
५. विद्यालय नेतृत्वको भूमिका सवलीकरण गर्नु,
६. सामुदायिक विद्यालयलाई राजनीतिक प्रभावबाट मुक्त गर्नु ,
७. प्राविधिक शिक्षाका लागि उपयुक्त संरचना तथा कार्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन गर्नु ,
८. सबै विद्यालयको भौतिक संरचना तथा शैक्षिक वातावरणलाई अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री बनाउनु,
९. स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्रीहरू विकास , कार्यान्वयन र परिमार्जन गर्नु ,
१०. कक्षा १-३ का बालबालिकाहरूको पठन सीप सुधार गर्नु ।

१.५ शिक्षा नीति तथा योजनाको आवश्यकता:

गेरूवा गाउँपालिकाको समग्र शिक्षालाई योजनाबद्ध रूपमा सञ्चालन गर्दै शैक्षिक सुधारमा सहजीकरण गर्न यो शिक्षा नीतिको आवश्यकता परेको हो । शिक्षा नीतिको थप आवश्यकतालाई निम्नानुसार उल्लेख गरिन्छ:

१. गेरूवा गाउँपालिका भित्रका विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चितता प्रदान गर्न ,
२. प्रभावकारी गुणस्तरीय शिक्षाको जग तयार गर्दै श्रममैत्री , उत्पादनमूखी, अनुशासित , नैतिकवान नागरिक तयार गर्न ,
३. गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक तथा कर्मचारीको वृत्तिविकास , शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन, भौतिक पूर्वाधार सवलीकरण गर्न ,
४. STEAM Pedagogy को माध्यमद्वारा गुणस्तरीय , व्यवहारिक शिक्षा र soft skill विकास गराउन ,
५. शैक्षिक समस्या पहिचान गरी समस्याको समाधान गर्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्न ,
६. गुणस्तरीय शिक्षाको माध्यमबाट ज्ञानलाई सीपमा , सीपलाई उत्पादनमा र उत्पादनलाई समृद्धिमा जोड्न ,
७. वातावरणीय परिवर्तन र विपद्जन्य अवस्थाबाट विद्यालय क्षेत्रमा हुन सक्ने सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण गर्न ।

१.६ दूरदृष्टि:

गुणस्तरीय शिक्षा मार्फत सक्षम र दक्ष जनशक्ति , गेरूवाको समृद्धि ।

१.७ लक्ष्य:

समय सान्दर्भिक, आधुनिक , प्रविधिमैत्री, गुणस्तरीय, समतामूलक शिक्षाको माध्यमबाट योग्य , सक्षम र दक्ष जनशक्ति उत्पादन गरी समृद्ध समाज निर्माण गर्ने ।

१.८ उद्देश्य:

१. बालबालिकाको सर्वाङ्गिक विकासका लागि पोषण र स्वास्थ्यमा सुधार गर्दै प्रारम्भिक बालविकास शिक्षालाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नु ,
२. गेरूवा गाउँपालिका भित्रका विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चितता गर्नु ,
३. निःशुल्क र गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्दै उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्नु ,
४. औपचारिक शिक्षाका अवसरबाट वञ्चित समूहलाई अनौपचारिक, विशेष , वैकल्पिक , जीवनपर्यन्त शिक्षा आपतकालिन शिक्षा र खुला शिक्षाका अवसर अभिवृद्धि गर्नु ,
५. अभिभावक सचेतनामूलक जस्ता अन्य कार्यक्रमहरू मार्फत बीचैमा कक्षा छाड्ने विद्यार्थी दरलाई न्यूनीकरण गर्दै विद्यार्थी नियमितता र टिकाउ दरमा सुधार गरी सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्नु ,

६. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसरहरूलाई व्यापक रूपमा विस्तार गरी पालिकाको विकासमा योग्य, सक्षम र सीपयुक्त जनशक्ति तयार गर्नु ,
७. प्रभावकारी गुणस्तरीय शिक्षाको जग तयार गर्दै श्रममैत्री , उत्पादनमूखी , अनुशासित, नैतिकवान नागरिक तयार गर्नु,
८. सुरक्षित बालमैत्री , छात्रामैत्री , अपाङ्गमैत्री तथा वातावरणमैत्री विद्यालय निर्माण गर्नु ,
९. गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक तथा कर्मचारीको क्षमता विकास , वृत्तिविकास ,शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन र प्रयोग गर्नु ,
१०. सार्वजनिक निजी शैक्षिक क्षेत्रका असल अभ्यासहरूलाई अवलम्बन गर्दै निजी लगानीका शिक्षण संस्थाहरूको प्रभावकारी नियमन एवम् सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको रूपान्तरणको प्रक्रियामा सवलीकरण गर्नु ,
११. समतामुलक पहुँच र समावेशि सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्नु ,
१२. सुविधा सम्पन्न भौतिक संरचना निर्माण गरी भयरहित रूपमा विद्यालयलाई शान्ति क्षेत्र र विश्वसनीय संस्थाको रूपमा विकास गर्नु ,
१३. STEAM Approach द्वारा गुणस्तरीय , व्यवहारिक शिक्षा , soft skill जीवन उपयोगी सीप विकास गर्नु,
१४. विद्यालयमा सूचना प्रविधिको पहुँच अभिवृद्धि गर्दै नव प्रवर्तन मार्फत शैक्षिक गुणस्तर सुधार गर्नु ,
१५. पाठ्यक्रमलाई समय सान्दर्भिक परिमार्जन गर्दै मूल्याङ्कन प्रणालीलाई दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमता सहित सिर्जनशिल, सकारात्मक सोच सहित रोजगार उन्मुख नागरिक तयार गर्नु ,
१६. गेरूवा गाउँपालिकाको परिवेश र आवश्यकता अनुसार स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री विकास, निर्माण र कार्यन्वयन गर्नु ,
१७. सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा वातावरणीय स्वच्छता र सुरक्षा प्रदान गर्न हरित विद्यालय कार्यक्रममा जोड दिनुका साथै भौतिक पूर्वाधार सवलीकरण गर्नु,
१८. NEGRP कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिँदै कक्षा १-३ सम्म विद्यार्थीको पठन सीप सुधारका क्रियाकलापमा जोड दिनु ।

परिच्छेद दुई
निति, रणनिति र कार्यनिति

२.१ रणनीति

१. पोषण र बालअधिकार बारे अभिभावकहरूलाई सचेतना प्रदान गर्ने र सोको सुनिश्चितता गरिनेछ (१)
२. बालविकास केन्द्रको उमेर पुगेका सबै बालबालिकाहरूलाई अनिवार्य रूपमा भर्ना गरिनेछ (१)
३. सामुदायिक तथा नीजि क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गर्दै बालउद्यानको अवधारणा साकार पारिनेछ (१)
४. उपयुक्त पूर्वाधार तथा खेल सामग्रीसहितको बालमैत्री वातावरण सुनिश्चित गरी प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको व्यवस्थापन गरिनेछ (१)
५. बालविकास सहजकर्ताहरूको योग्यता र क्षमता वृद्धि गरिनेछ (१)
६. आधारभूत शिक्षाको प्रत्याभूति गर्न सबै बालबालिकालाई अनिवार्य रूपमा निःशुल्क विद्यालय भर्ना गरिनेछ (२)
७. आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य, निःशुल्क र समावेशी बनाइनेछ (२)
८. ४-१२ वर्ष उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चितता गरिनेछ (२)
९. आधारभूत शिक्षामा बालबालिकाको पहुँचयुक्त पूर्वाधारको निर्माण गरी गुणस्तरीय सिकाइ वातावरण सिर्जना गरिनेछ (२)
१०. आधारभूत र माध्यमिक तहमा शिक्षण सिकाइलाई व्यवहारिक तथा प्रविधियुक्त बनाइ गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गरिनेछ (२,३,७)
११. आधारभूत तह पूरा गरेका सम्पूर्ण बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्था गरिनेछ (३)
१२. गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षाका विविध कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ (३)
१३. माध्यमिक शिक्षाको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारलाई सुदृढीकरण तथा विस्तार गरिनेछ (३)
१४. आधारभूत र माध्यमिक तहमा अङ्ग्रेजी, गणित र विज्ञान लगायत अन्य विषयको शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ (२,३)
१५. सान्दर्भिक एवम् गुणस्तरीय आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चितता गर्न औपचारिक, अनौपचारिक, वैकल्पिक, आपतकालिन र खुला शिक्षा प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ (२,३ र ४)
१६. साक्षरता, अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइलाई पेसा एवम् व्यवसाय, सामाजिक जीवन र सहभागितासँग आवद्ध गरिनेछ (४)
१७. सामुदायिक सेवा केन्द्रको सक्रियता बढाई अनौपचारिक शिक्षामार्फत साक्षर भएकालाई निरन्तर अनौपचारिक शिक्षा सञ्चालन गरिनेछ (४)
१८. आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा भर्ना भएका सबैलाई विद्यालयमा नियमितता गराउन र विद्यार्थी टिकाउनका लागि उत्प्रेरणामूलक उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ (५)
१९. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा व्यापक सहभागिताको वातावरण सिर्जना गरिनेछ (६)
२०. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेट्न विशेष सहूलियत तथा छात्रवृत्ति दिने नीति अख्तियार गरिनेछ (६)
२१. भौतिक पूर्वाधार, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई समावेशी एवम् अपाङ्गमैत्री बनाइनेछ (८ र ११)

२२. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको आवश्यकता र समावेशीकरणको सिद्धान्तका आधारमा विशेष शिक्षा र समावेशी शिक्षाका माध्यमबाट उपयुक्त शैक्षिक अवसरहरू उपलब्ध गराइनेछ (४,८,११)
२३. सबै आ.वि. र मा.वि. मा आराम कक्ष (MHM) को व्यवस्था सहितको कक्षा कोठाको व्यवस्थापन गरिनेछ (८)
२४. योग्य, सक्षम, दक्ष जनशक्तिको व्यवस्थापन गरी शिक्षण र शैक्षिक प्रशासन जस्ता पक्षमा उत्कृष्ट नतिजा हाँसिल गराइनेछ (७,९)
२५. शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा समयानुकूल सुधार र प्रविधिको उच्चतम प्रयोगद्वारा सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गरिनेछ (७,११)
२६. विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक र कर्मचारीको पेसागत सक्षमताको विकास गरी कार्यसम्पादनको आधारमा वृत्ति विकासको अवसर प्रदान गरिनेछ (९)
२७. शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि शिक्षण संस्थाहरूको प्रभावकारी अनुगमन, निरीक्षण तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था गरिनेछ (९)
२८. विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारीको पेसागत क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ (९)
२९. वस्तुनिष्ठ मापदण्डको आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन एवम् उपलब्धि परीक्षण गरी शैक्षिक गुणस्तर कायम गरिनेछ (९)
३०. सामुदायिक तथा निजी विद्यालयका असल अभ्यास र अनुभव आदान प्रदान गरी अवलम्बन गरिनेछ (१०)
३१. सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक प्रशासनलाई प्रभावकारी बनाउन सेवा करार गर्ने, कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गरिनेछ (१०)
३२. विद्यालय शिक्षातर्फ कम्पनीको रूपमा सञ्चालित निजी लगानीका शिक्षण संस्थाहरूलाई नियमन गरिनेछ (१०)
३३. विद्यालय शिक्षामा लगानी वृद्धि गरिनेछ (११)
३४. अभिभावक शिक्षाको माध्यमबाट सामुदायिक विद्यालय र बालबालिकाको सिकाइप्रतिको अपनत्व बोध गराइनेछ (११)
३५. विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको सुनिश्चितता आवश्यकताको आधारमा नयाँ दरबन्दी सिर्जना गरिनेछ (११)
३६. सबै विद्यालयमा भवन कक्षाकोठा लगायत भौतिक पूर्वाधारहरू, विपत् जोखिमयमूक्त बनाउनेछ (१२)
३७. विज्ञानलाई शिक्षा र शिक्षालाई विज्ञानमा आधारित बनाइ वैज्ञानिक अध्ययन र चिन्तन मनन गर्ने प्रवृत्ति एवम् व्यवहारको विकासमा जोड दिइनेछ (१३)
३८. विद्यालयको तहको शिक्षामा विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कला र गणित शिक्षा (STEAM-Education) प्रवर्द्धन गरिनेछ (१३)
३९. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा एकीकृत गर्दै प्रविधिमैत्री, व्यावहारिक र नतिजामूलक बनाउनेछ (१४)
४०. विद्यालय तहको पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री विकास एवम् कार्यन्वयन र परिमार्जन गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गरिनेछ (१५)
४१. स्थानीय पाठ्यक्रमको माध्यमबाट स्थानीय कला, संस्कृति, भूगोल, पेसा व्यवसायको प्रवर्द्धन गरिनेछ (१६)
४२. सरोकारवाला निकाय, संघ संस्थाको साझेदारीमा सबै विद्यालयमा स्वच्छ खानेपानी, शौचालय, पुस्तकालय र स्वास्थ्य सुविधाको व्यवस्थापन गर्दै हरित विद्यालयको अवधारणा साकार पारिनेछ (१७)
४३. कक्षा १-३ सम्मका बालबालिकालाई पठन सीप सुधारका कार्यक्रमहरू लाई निरन्तरता दिइनेछ। (१८)

२.२ नीति तथा कार्यनीति

(क) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा

नीति १. गाउँपालिकामा सञ्चालित प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रमको उचित व्यवस्थापन गरी बालविकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने र बालविकास शिक्षाको गुणस्तर सुधार एवम् सुदृढीकरण गर्ने ।

१. प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूको अनुमति, सञ्चालन तथा व्यवस्थापनको एउटै मापदण्ड बनाइने छ ,
२. प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको नक्साङ्कन , समायोजन , विस्तार र पुनर्वितरण गरिनेछ ,
३. कक्षा १ मा भर्ना हुनका लागि बालविकास शिक्षाको अनुभवलाई अनिवार्य गरिनेछ ,
४. प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा बालबालिकाका सुरक्षा, पोषण, खेल सामग्री, सन्दर्भ सामग्री, भवन, छापामय कक्षाकोठा लगायतका आवश्यक भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था मिलाइनेछ ,
५. प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रकाका बालबालिकाका लागि स्वस्थ तथा पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था गरिनेछ ,
६. प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा खेल र मनोरञ्जनका लागि बाल उद्यान निर्माण गरिनेछ ,

नीति २. प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रका सहजकर्ताहरूको क्षमता विकास गरी पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधा क्रमशः वृद्धि गर्ने ।

१. बालविकास सहजकर्ताको न्यूनतम योग्यता कक्षा बाह्र वा सो सरह हुने गरी कानुनी व्यवस्था मिलाइनेछ ,
२. बालविकास सहजकर्तालाई समय - समयमा तालिम, प्रशिक्षण कार्यक्रमहरूमा सहभागी हुन पाउने व्यवस्था मिलाइनेछ ,
३. बालविकास सहजकर्तालाई प्रचलित कानुनमा व्यवस्था भएबमोजिम न्यूनतम पारिश्रमिक र थप प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ३. प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा अभिभावकको सहभागितामा बालविकास कक्षाका गतिविधिहरू व्यवस्थित, प्रभावकारी र बालमैत्री बनाइने ।

१. बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासका निम्ति अभिभावकलाई प्रेरित गर्न अभिभावक सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ,
२. बालविकास केन्द्रहरूको अनुगमन तथा निरीक्षणका संयन्त्र विकास गरी नियमित रूपमा अनुगमन तथा निरीक्षण गरिनेछ ,
३. बालबालिकाको सरसफाइ , हेरचाह , खाजा, बालमैत्री शौचालय र अन्य कार्यमा सहयोग पु र्याउने व्यवस्था मिलाइनेछ
४. विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा आवश्यक बालविकास सहजकर्ताको आपूर्ति गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

(ख) अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा

नीति १. ४ देखि १२ वर्ष उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूको लागि अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

१. ४-१२ वर्ष उमेर समूहका सबै बालबालिका र विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिकाका लागि वडा तथा गाउँस्तरीय भर्ना अभियान सञ्चालन गरिनेछ ,

२. आर्थिक रूपले विपन्न, दलित, जनजाति, सीमान्तकृत तथा अभिभावक विहिन असहाय बालबालिकाहरूलाई छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने र आवासीय विद्यालयको प्रबन्ध गरिनेछ ,
३. प्रत्येक विद्यालयमा पूर्णरूपमा सुरक्षित सिकाइ वातावरण सिर्जना गरिनेछ,
४. विद्यालय छाड्ने बालबालिकाको कारण पत्ता लगाइ उनीहरूलाई विद्यालय आउन प्रोत्साहित गरिनेछ ,
५. आफ्ना बालबालिकालाई नियमित विद्यालय पठाउने अभिभावकहरूलाई सम्मान गरिनेछ ,
६. विद्यालयमा पोषण तथा दिवाखाजा र स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
७. विद्यालय छाड्ने बालबालिकाको कारण पत्ता लगाइ उनीहरूलाई विद्यालय आउन प्रोत्साहित गरिनेछ ,
८. आफ्ना बालबालिकालाई नियमित विद्यालय पठाउने अभिभावकहरूलाई सम्मान गरिनेछ ,
९. विद्यालयमा पोषण तथा दिवाखाजा र स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ

नीति २. आधारभूत तहमा आवश्यक भौतिक एवम् शैक्षिक पूर्वाधार व्यवस्था र शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा सुधार गरी गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने ।

१. आवश्यकता अनुसार विद्यालयहरूको नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन गरिनेछ ,
२. विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबार, खाजा घर) को व्यवस्था गरिनेछ ,
३. शिक्षकको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गरिनेछ ,
४. बालकेन्द्रित शिक्षण, बालमैत्री शैक्षणिक वातावरण, शिक्षक,विद्यार्थीबीच सुमधुर सम्बन्ध विकास, सिकाइमूखी शिक्षण पद्धति, सुरक्षित कक्षाकोठा, सम्मानपूर्ण व्यवहार जस्ता उपायहरूको अवलम्बन गरिनेछ

नीति ३. सबै विद्यालयहरूमा प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता (PMEC) पूरा गराउने सवालमा आवश्यक लगानीको प्रबन्ध गर्न संघीय र प्रदेश सरकार सँग आवश्यक समन्वयन गरी तत्सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

संघीय,प्रदेश र स्थानीय सरकारको समन्वयमा विद्यालयमा PMECC पूरा गराउनको लागि विविध कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति ४. शिक्षण सिकाइ विधिमा STEAM Pedagogy लाई प्राथमिकता दिँदै त्यसका लागि आवश्यक पर्ने प्रविधी, शिक्षक तालिम तथा प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

१. सिकाइका लागि सूचना तथा प्रविधिको प्रयोग गरी कक्षाकोठामा STEAM LAB स्थापना गर्न आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास गरिनेछ ,
२. प्रत्येक वर्ष कम्तिमा १५ जना शिक्षकलाई STEAM BASED तालिम र कार्यशालामा सहभागी गराइनेछ ।

(ग) माध्यमिक शिक्षा र उच्च शिक्षा

नीति १. गुणस्तरीय निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

३. माध्यमिक शिक्षा प्राप्त गर्न चाहने सबैका लागि निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न उपयुक्त कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ,
४. विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालयभित्र ल्याउन एकीकृत कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ,

५. सबल भौतिक पूर्वाधार, दक्ष विषयगत शिक्षक, पर्याप्त सन्दर्भ तथा शैक्षिक सामग्री सहितका विद्यालयहरूको व्यवस्था गरिनेछ ,
६. विद्यालयको गुणस्तरीय शैक्षिक विकास तथा व्यवस्थापनका लागि सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको अपनत्व वृद्धि गराइनेछ,
७. माध्यमिक तहको शिक्षण प्रणालीलाई व्यवहारिक, अनुसन्धानात्मक, सिकाइमैत्री तथा भयरहित बनाइनेछ ,
८. विद्यार्थी नियमितता, कक्षा छाड्ने दर न्यूनीकरण, टिकाउ अभियान सञ्चालन गरिनेछ,
९. विद्यार्थीको शिक्षण सिकाइमा प्रविधिको पहुँच पुर्याइनेछ ,
१०. संघीय सरकारबाट सञ्चालित नमूना विद्यालयलाई पूर्णरूपमा कार्यन्वयनमा ल्याइ देशकै उत्कृष्ट नमूना विद्यालय बनाइनेछ ।

नीति २. माध्यमिक विद्यालयमा भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार , शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया , सिकाइ वातावरण सुधार गरी गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने ।

१. विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि, विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा विषयगत शिक्षक व्यवस्थापन तथा दरबन्दी मिलान गरिनेछ,
२. कक्षाकोठाको वातावरण सिकाइमैत्री, अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री बनाइनेछ ,
३. आवश्यकता अनुसार शिक्षक डायरी, शैक्षिक पात्रो , शिक्षक परिचय पत्र निर्माण , प्रकाशन, वितरण तथा कार्यान्वयन गरिनेछ
४. माध्यमिक तहमा STEAM-Approach को माध्यमबाट विद्यार्थीहरूमा व्यवहार कुशल सीपको विकास गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ,
५. विद्यालयमा कम्प्यूटर ल्याव , पुस्तकालय , विज्ञान प्रयोगशाला बनाउन थप कक्षाकोठाको व्यवस्थापन गरिनेछ,
६. पालिकामा विद्यमान विज्ञान शिक्षकको अभावलाई क्रमशः न्यूनीकरण गर्न आवश्यक पहल चालिनेछ ।

नीति ३. गाउँपालिकाबाट सामुदायिक क्याम्पसको स्थापना, सञ्चालन र बजेट व्यवस्थापनको लागि विशेष पहल गरिनेछ ।

१. सामुदायिक क्याम्पसको स्थापना, सञ्चालनको सम्भाव्यता अध्ययन गरी सोको प्रतिवेदन पेश गरिनेछ ,
२. विद्यमान कानूनलाई अध्ययन गरी आवश्यकता अनुसार पालिकाबाट क्याम्पस सञ्चालन नियमन र व्यवस्थापन कार्यविधि समेत तयार गरिनेछ ,
३. क्याम्पस स्थापनाको लागि प्राविधिक अध्ययन समिति तथा कार्यदल गठन गरी कार्य जिम्मेवारी तोकिनेछ ,
४. गाउँपालिकाबाट क्याम्पस सञ्चालनार्थ जग्गा खरिद , भौतिक सुविधा विस्तार, जनशक्ति व्यवस्थापन लागूत अन्य कार्यका लागि आवश्यक पर्ने बजेट व्यवस्थापन गरिनेछ ।

(घ) प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम

नीति १. प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको विस्तार गरी दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने, उद्यमशीलताको विकास गर्ने र CTEVT मार्फत प्राविधिक शिक्षालयको विस्तार गर्ने ।

१. गाउँपालिकाको प्रत्येक मा.वि.मा फरक फरक धारको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा दिने शिक्षालय स्थापना गर्नमा विशेष जोड दिइनेछ,
२. विद्यार्थीहरूलाई प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षातर्फ पहुँच विस्तार गर्न छात्रवृत्ति प्रदान गर्नुका साथै क्रमशः साधारण शिक्षा जस्तै निःशुल्क बनाइनेछ,
३. योग्य, दक्ष र तालिम प्राप्त जनशक्तिलाई प्रशिक्षणमा नियुक्त गर्नुका साथै कार्यरतलाई आवश्यकता र मागका आधारमा पेशागत सीप विकास तालिम प्रदान गरिनेछ ,
४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा आर्जन गरेका युवाहरूलाई स्वरोजगार बनाउन व्यावसायिक तालिम उपलब्ध गराइनेछ
५. माग अनुसार तालिम सञ्चालन गर्न विभिन्न सरकारी तथा गैर सरकारी संस्थाहरूसँग आवश्यक समन्वय र सहकार्य गरिनेछ
६. गाउँपालिकामा प्रयाप्त मात्रामा पशु, कृषि प्राविधिक उत्पादनमा जोड दिइनेछ ।
७. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा धारको पढाइलाई व्यावहारिक र सीपमा आधारित बनाउन व्यवस्थित प्रयोगात्मक स्थल निर्माण गर्ने , प्रयोगात्मक पक्षमा जोड दिने र यसका लागि सुविधायुक्त प्रयोगशालाको प्रबन्ध गरिनेछ ।

नीति २. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा विपन्न, सिमान्तकृत र पिछडिएका क्षेत्र (विशेष/अपाङ्ग र लक्षित समूह), वर्ग र समुदायलाई समेट्न विशेष सहूलियत दिने नीति अवलम्बन गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।

१. स्थानीय विशेषता, आवश्यकता र सम्भावनाका आधारमा तोकिएको गुणस्तर मापदण्ड पूरा गर्न सकिने विधाका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा (डिप्लोमा तहसम्म) का कार्यक्रमहरू सामुदायिक विद्यालयहरूसँगको सहकार्यमा सञ्चालन गरिनेछ ,
२. गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकास सम्बन्धी सञ्चालित कार्यक्रमहरू दलित, अपाङ्ग विपन्न र पिछडिएका व्यक्तिहरूको सहभागिता सुनिश्चितताको लागि सहूलियत लगायत छात्रवृत्तिको आवश्यक व्यवस्था मिलाइने छ ।

नीति ३. CTEVT ले तयार गरेका प्राविधिक र व्यावसायिक धारका कार्यक्रमहरूलाई गाउँपालिकाको आवश्यकता, सम्भाव्यता र मौलिकता अनुकूल हुने गरी छनौट र सञ्चालन गर्ने ।

१. आवश्यकता अनुसार प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा, तालिम सञ्चालन र सीप विकास सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था (कानून, नियम, निर्देशिका र कार्यविधि तयार) मिलाइनेछ ।
२. आधारभूत तथा माध्यमिक तहदेखि नै प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालनका लागि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ,
३. प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा आर्जन गर्न चाहने विपन्न विद्यार्थी ,दुर्गम र पिछडिएका क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विद्यार्थीलाई आवासको व्यवस्था मिलाइनेछ,

- गाउँपालिकास्तरमा प्राविधिक शिक्षासम्बन्धी कामलाई एकरूपता गर्नका लागि विशेषज्ञहरु समेत भएको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम व्यवस्थापन इकाइको गठन गरी परिचालन गरिनेछ ।

(ड) अनौपचारिक, खुला शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ र शिक्षा

नीति १. सामुदायिक पुस्तकालय र सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सवलीकरण गरी जीवनपर्यन्त सिकाइ र निरन्तर शिक्षाको केन्द्र बनाउने ।

- गाउँपालिमा कम्तीमा एउटा सामुदायिक पुस्तकालय स्थापना गरी आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधियुक्त बनाइनेछ ,
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत जीवनपर्यन्त सिकाइ तथा निरन्तर शिक्षाको विस्तार गरिनेछ,
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत पठन संस्कृतिको विकास र जीवनपर्यन्त सिकाइलाई सुनिश्चित गरिनेछ ,
- CLC मार्फत शैक्षिक तथ्याङ्क सङ्कलन, साक्षरता/निरन्तर शिक्षा र विभिन्न आयमूलक, सीपमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति २. अनौपचारिक शिक्षालाई आवश्यकतानुसार सूचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी दूर तथा खुला र प्रत्यक्ष एवम् इ-पत्राचार आदिको माध्यमबाट सञ्चालन गर्ने ।

- गाउँपालिकालाई पूर्ण साक्षर सुनिश्चितताको घोषणा गर्नको लागि घरधुरी सर्वेक्षण गरी साक्षरहरूलाई निरन्तर शिक्षा कक्षा सञ्चालन गरिनेछ ,
- खुला तथा दूर शिक्षाका कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई जोड दिँदै यसलाई थप प्रभावकारी बनाइनेछ ,
- डिजिटल साक्षरता प्रवर्द्धन लागि क्रमशः विविध कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछन् ।

(च) समावेशी र विशेष शिक्षा

नीति १. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको सिकाइ आवश्यकता पूरा गर्न समावेशी शिक्षा एवम् विशेष शिक्षाका अवसर प्रदान गर्ने ।

- घरधुरी सर्वेक्षण गरी अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको पहिचान गरिनेछ ,
- आवश्यकताको आधारमा अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको लागि छात्रावाससहितको “विशेष विद्यालय” सञ्चालन गरिनेछ,
- सबै बालबालिकालाई सक्षम बनाउन बालबालिकाहरूको अवस्था र प्रकृति हेरी विशेष कक्षा तथा सुधारात्मक कक्षाको व्यवस्था मिलाइनेछ ,
- अपाङ्गताको प्रकृति र स्तर अनुसार आवश्यक पर्ने सामग्रीहरूको समुचित प्रबन्ध गर्नुका साथै अपाङ्गमैत्री भौतिक पूर्वाधार र सिकाइ वातावरणको व्यवस्थापन गरिनेछ ,
- आर्थिक तथा सामाजिक रूपले पछाडि परेका वर्गको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न छात्रवृत्ति लगायत थप आर्थिक सहूलियत प्रदान गरिनेछ ।

नीति २. आर्थिक र सामाजिक रूपले पिछडिएका विपन्न, असहाय र अनाथ बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न सकारात्मक विभेद, आरक्षण र प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

- दलित , जनजाति, सीमान्तकृत र लोपोन्मुख समुदायहरूको बाहुल्यता भएका विद्यालयहरूमा सम्भव भए सम्म समुदायको भाषा र पृष्ठभूमि बुझ्ने शिक्षकको व्यवस्था गर्न प्राथमिकता दिइनेछ ,

२. विद्यालयमा महिला शिक्षकको सहभागिता वृद्धि गर्न विद्यमान आरक्षण तथा सकारात्मक विभेदका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिइनेछ ,
३. अभिभावक नभएका असहाय बालबालिकाहरूको लागि आवासीय सुविधा सहितको विद्यालय सञ्चालन गरिने छ ।
४. विद्यमान छात्रवृत्ति व्यवस्थालाई पुनरावलोकन गरी गरिब तथा विपन्न केन्द्रित बनाउँदै लगिनेछ ,
५. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न विभिन्न सरकारी, गैरसरकारी निकायसँग विशेष शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालनका लागि समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।

(छ) शैक्षिक सुशासन, जनशक्ति व्यवस्थापन र संस्थागत सवलीकरण

नीति १. सबै विद्यालयमा विषयगत शिक्षक तथा कर्मचारीको व्यवस्थापन गर्दै उनीहरूको सक्षमता अभिवृद्धि गरी शिक्षकको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोड्ने ।

१. विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात आधारमा आगामी ५ वर्षभित्र सबै विद्यालयमा आवश्यक शिक्षक दरबन्दी सिर्जना गरी क्रमशः योग्य, सक्षम, दक्ष र स्वःउत्प्रेरित विषय शिक्षकको व्यवस्था गरिनेछ ,
२. विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिको आधारमा शिक्षकको मूल्याङ्कन गरी शिक्षकहरूलाई शिक्षण सुधारमा जिम्मेवार र जवाफदेही बनाइनेछ ,
३. आधारभूत तह कक्षा १-५ मा कक्षा अनुसारको दरबन्दी र शिक्षक व्यवस्थापन गरिनेछ ,
४. सबै आधारभूत विद्यालयमा कम्प्युटर शिक्षक तथा लेखापालको व्यवस्था गरिनेछ ,
५. शिक्षकको सक्षमता, विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि, कार्यमूलक अनुसन्धान , शैक्षिक सामग्री निर्माण, नवप्रवर्द्धनात्मक कार्य र पेसागत जिम्मेवारी तथा जवाफदेहिता बहन जस्ता स्पष्ट र पारदर्शी सूचकका आधारमा शिक्षकको मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ,
६. विद्यार्थीको नतिजामा उत्कृष्टता हाँसिल गरेका शिक्षकलाई विद्यालय र गाउँपालिकाले प्रशंसा/प्रमाण-पत्र, पुरस्कार तथा सम्मान दिने व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति २. विद्यालयको प्रशासकीय सुधारसहित पारदर्शिता ,जवाफदेहिता, मितव्ययिता, अपनत्व बोध गर्न सरोकारवालाको सहभागितामूलक संयन्त्र निर्माण गरी शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने ।

१. प्रजातान्त्रिक वातावरणमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने व्यवस्था मिलाउन आवश्यकता अनुसार कानुनी सुधार गरिनेछ ,
२. सार्वजनिक विद्यालयको आर्थिक व्यवस्थापनलाई नतिजामुखी, पारदर्शी तथा जवाफदेही बनाउन सामाजिक परीक्षणलाई विद्यालय अनुदानको लागि अनिवार्य शर्तका रूपमा व्यवस्था गरिनेछ ,
३. सबै विद्यालयलाई तोकिएको समयमा IEMIS update गर्न लगाइनेछ ,
४. प्र.अ. शिक्षक तथा कर्मचारी, वि.व्य.स. ,शि.अ. सं. पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ,
५. सहकार्यमूलक,सहभागितामूलक,जीवनोपयोगी शिक्षण पद्धतिको विकास गरी विशेष महत्त्वका साथ कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ,
६. वर्षमा २ पटक पालिका प्रमुख/ उपप्रमुख, प्रशासकीय अधिकृत, शिक्षा प्रमुख ,शिक्षा समिति पदाधिकारी , प्र.अ., वि.व्य.स. अध्यक्षको समन्वयात्मक बैठक तथा अन्तरक्रिया बैठक सञ्चालन गरिनेछ ,

७. शुक्रबार विद्यालयको शैक्षिक पठनपाठन पश्चातमात्र अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गरिनेछन् ,
८. विद्यालय सञ्चालन एवम् व्यवस्थापनका लागि विद्युत महसुल, परीक्षा सञ्चालन, मर्मत सम्भार खर्च लगायत भैपरी आउने समस्या समाधानका लागि निश्चित मापदण्डका आधारमा अनुदानको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

निति २. विद्यालय नेतृत्वको भूमिका सवलीकरण गर्न प्रधानाध्यापकको योग्यता, सक्षमता र कार्य सम्पादनका आधारमा सुविधा वृद्धि गर्नुका साथै छनौट प्रक्रियालाई पारदर्शी र निष्पक्ष बनाउने ।

१. सम्बन्धित तहमा कम्तिमा पाँच वर्षको शिक्षण अनुभव प्राप्त, वरिष्ठ , योग्य र सक्षम शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक बनाइनेछ ,
२. प्रधानाध्यापक, शिक्षक तथा कर्मचारीको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई पारदर्शी तथा नतिजामा आधारित बनाउन कार्यसम्पादन सम्झौता गरिनेछ ,
३. प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवार एवम् अधिकारसम्पन्न बनाउने गरी कानुनी प्रबन्ध मिलाइनेछ ,
४. प्रधानाध्यापकलाई विद्यालय सञ्चालनको पूर्ण जिम्मेवारी दिई नतिजा, कार्यबोझ तथा कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनका आधारमा मासिक प्रोत्साहन भत्ता लगायत अन्य सेवा सुविधाको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

निति ४. शिक्षक तथा कर्मचारी र पदाधिकारीहरूलाई आफ्नो पेसाप्रति जिम्मेवार, जवाफदेही, उत्तरदायी बनाउन पेसागत आचारसंहिता र TOR कार्यशर्त विवरण बनाइ लागू गर्ने ।

१. सबै तह र प्रकारका शिक्षण संस्थामा काम गर्ने प्रधानाध्यापक , शिक्षक , कर्मचारी र पदाधिकारीको पेसागत आचारसंहिता तयार गरी लागू गरिने र सो अनुसार भए नभएको अनुगमन गरिनेछ,
२. विद्यालयका शिक्षक र कर्मचारीले तोकिएको दैनिक कार्य समयावधिभर शिक्षासँग सम्बन्धित बाहेक अन्य कुनै पनि पेसामा आबद्ध हुने वा कुनै पनि गैरसरकारी संस्थाका गतिविधि वा राजनीतिक क्रियाकलापमा सहभागी हुने कार्यमा रोक लगाइनेछ ,
३. गाउँपालिकाबाट प्र.अ. र शिक्षकको प्र.अ. बाट TOR कार्यशर्त विवरण तयार गर्ने र सोको कार्यन्वयनमा जोड दिइनेछ ।

निति ५. सरोकारवालाहरूको सामुदायिक विद्यालयप्रति अपनत्व वृद्धि गर्दै सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीमा सुदृढीकरण गर्ने ।

१. शिक्षकलाई प्रशासनीक रूपमा प्रधानाध्यापकप्रति र सिकाइ उपलब्धिका लागि विद्यार्थी र अभिभावकप्रति जवाफदेही बनाउने र प्रधानाध्यापकलाई विद्यालय व्यवस्थापन समिति र गाउँपालिकाप्रति जवाफदेही बनाइनेछ ,
२. विद्यालय र समुदायबीच सहयोगात्मक, सहकार्यात्मक र समन्वयात्मक सम्बन्धलाई सुदृढ गरिनेछ ,
३. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि अभिवृद्धि गर्न शिक्षकको कार्यसम्पादनका वस्तुनिष्ठ सूचकहरूका आधारमा कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गरी पुरस्कार र दण्डको पद्धति लागू गरिनेछ ,
४. आवधिक रूपमा सबै प्रकृतिका विद्यालयको सिकाइ स्तर मापन गर्ने र देखिएका समस्या पहिचान गरी सुधारका उपायहरू अवलम्बन गर्ने प्रणाली विकास गरिनेछ ।
५. सम्पूर्ण सरकारी कर्मचारी तथा शिक्षक र जनप्रतिनिधिहरूले आफ्ना बालबालिकाहरूलाई सामुदायिक विद्यालयमा अनिवार्य रूपमा भर्ना गर्नुपर्ने प्रावधानलाई क्रमशः कार्यन्वयन गर्दै लगिनेछ ।

नीति ६. तोकिएका मापदण्ड पूरा गरेका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयलाई क्रमशः स्तरोन्नति एवम् विस्तार गर्ने ।

१. गाउँपालिकाबाट शिक्षक/विद्यार्थी सङ्ख्या, सञ्चालित कक्षा, भौगोलिक अवस्था, विद्यालयको सेवा क्षेत्र, उपलब्ध जनशक्ति र भौतिक सुविधा लगायत अन्य पक्षहरूलाई अध्ययन र अनुगमन गरी तोकिएको मापदण्ड पुगेका विद्यालयहरूमा माथिल्लो कक्षा सञ्चालन र तह विस्तारका लागि अनुमति र स्वीकृत प्रदान गरिनेछ,
२. प्राथमिक तह (कक्षा १-५) सञ्चालित मापदण्ड पुगेका विद्यालयलाई आधारभूत तह सञ्चालनको लागि कक्षा थप अनुमति प्रदान गर्नुको साथै कक्षा/क्षमता विस्तार गर्न आवश्यक पहल गरिनेछ ,
३. आधारभूत तह (कक्षा १-८) सञ्चालित मापदण्ड पुगेका विद्यालयलाई माध्यमिक तह (कक्षा १-१२) सञ्चालनको लागि कक्षा थप अनुमति प्रदान गर्नुको साथै तह विस्तार गर्न आवश्यक पहल गरिनेछ,
४. आधारभूत र माध्यमिक विद्यालयको विकास र विस्तार कार्यमा जोड दिइनेछ ।

नीति ६. ब्रिज कोर्श सञ्चालक संस्था, ट्यूसन सेन्टर र कोचिङ्ग सेन्टर लगायत शैक्षिक सेवा प्रदायक संस्थाहरूलाई मापदण्डका आधारमा सञ्चालन, नियमन र व्यवस्थापन गर्ने ।

१. स्पष्ट कानून, मानक तथा मापदण्ड बनाइ ब्रिज कोर्श, भाषा शिक्षण, ट्यूसन तथा कोचिङ्ग कक्षाको सञ्चालन अनुमति, नियमन र व्यवस्थापन गरिनेछ ।

ज) शिक्षामा गुणस्तर

I. I. शिक्षक व्यवस्थापन र तालिम

नीति १. शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगत, कक्षागत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान एवम् दरबन्दी पुनर्वितरण गर्ने ।

१. शिक्षक विद्यार्थी अनुपात , सञ्चालित कक्षा र भौगोलिक अवस्थालाई दृष्टिगत गर्दै वस्तुनिष्ठ तरिकाले निश्चित मापदण्डका आधारमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ,
२. विद्यमान शिक्षक दरबन्दी अपुग भएमा गाउँपालिकाले थप दरबन्दी सिर्जना गरी शिक्षकको व्यवस्थापन गरिनेछ ,
३. मौज्जात शिक्षक दरबन्दी र सिर्जना गरिएका दरबन्दीको विषयगत हिसावले फेहरिष्ठ तयारी गरी विज्ञापनका लागि शिक्षक सेवा आयोगमा पठाइनेछ ,
४. समयसमयमा विज्ञापन खोली योग्य, दक्ष र क्षमतावान व्यक्ति छनौट गरी शिक्षक नियुक्त गरिनेछ ,
५. संघीय सरकाबाट थप दरबन्दी प्राप्त नभएसम्मका लागि गाउँपालिकाले खुला प्रतिस्पर्धाबाट स्वयंसेवक / पालिका करार शिक्षक छनौट गरी परिचालन गरिनेछ,
६. शिक्षक विद्यार्थीको अनुपात आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा १: २०, आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा १:३५, माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा १: ३५ र माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा १: ३० लागू गरिनेछ,
७. एउटै विद्यालयमा ५ वर्षसम्म कार्यरत शिक्षकलाई आवश्यकता अनुसार पालिकाभित्रको अन्य विद्यालयमा काज सरुवा गरिनेछ ।

नीति २. शिक्षकका विद्यमान समस्याहरूलाई सम्बोधन गर्ने गरी शिक्षक सहयोग पद्धतिलाई निरन्तरता दिने र TPD कार्यक्रमलाई समन्वय गर्ने ।

१. शिक्षकहरूलाई पेशागत सहयोग गर्न प्रधानाध्यापक तथा आधारभूत तह इन्चार्जलाई थप जिम्मेवार बनाइनेछ ,

२. आवश्यकता अनुसार सूचना प्रविधिमैत्री क्षमता विकास तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ,
३. साझेदारी निकाय र संघ संस्थाको सहकार्यमा मनोसामाजिक परामर्शको तालिम व्यवस्थापन गरिनेछ ,
४. शिक्षा तालिम केन्द्र तथा अन्य संस्थाहरुले आयोजना गरेका पेसागत विकास तालिममा शिक्षकहरुलाई अनिवार्य सहभागी गराइनेछ ,
५. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा भएका शिक्षा क्षेत्रका नविनतम् प्रविधिलाई शिक्षकको क्षमता विकाससम्बद्ध बनाउन विभिन्न तालिम, गोष्ठी र कार्यशाला सञ्चालन गरिनेछ ,
६. प्रधानाध्यापकको कार्यसम्पादनका आधारमा प्रोत्साहन स्वरूप स्थानीय तहबाट प्रअ भत्ता , यातायात र खाजा खर्च, आदिको व्यवस्था गरिनेछ।

नीति ३. गाउँपालिकाले शिक्षक निरन्तर पेसागत विकास कार्यक्रमहरू जस्तै: तालिम , कार्यशाला , सेमिनार , अवलोचन भ्रमण , शिक्षक नेटवर्क सञ्चालन गर्ने ।

१. प्रत्येक ५/५ वर्षमा शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि शिक्षण सीप विकाससम्बन्धी सेवाकालीन तालिम प्रदान गर्ने कार्यलाई अनिवार्य बनाइनेछ ,
२. शिक्षक पुरस्कार र प्रोत्साहन कार्यक्रमलाई सम्बन्धित शिक्षकको सामाजिक आचरण, पेसाप्रतिको निष्ठा र समर्पणभाव, विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र उनीहरुको अभिमतलाई समेत आधार बनाइ लागु गरिनेछ ,
३. स्थानीय तहमा विषयगत समिति गठन र शिक्षक समूह निर्माण गरी उक्त समूहलाई सम्बन्धित विषयका समस्या सामाधान गर्ने र पेसागत दक्षता अभिवृद्धिका लागि उपयोग गरिनेछ ,
४. शिक्षक तालिम तथा क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू मार्फत STEAM सँग सम्बन्धित विषयवस्तुहरू शिक्षण गर्न शिक्षकको पेशागत दक्षता अभिवृद्धि गरिनेछ ,
५. शिक्षकको शैक्षिक योग्यता upgrade गर्नु पर्ने प्रावधानमा प्रारम्भिक बालविकास शिक्षकका लागि कक्षा १२ र आधारभूत तहका लागि स्नातक र माध्यमिक तहका लागि स्नातकोत्तर उत्तीर्ण हुनु पर्ने प्रावधान अनिवार्य बनाइनेछ ,
६. शिक्षकहरुको बढुवा प्रक्रियामा चुस्त दुरुस्त बनाउन विद्यार्थीको नतिजासँग शिक्षकको कासमु जोडिनेछ ,
७. शिक्षण गरेको विषयमा विद्यार्थीले प्राप्त गरेको सिकाइ उपलब्धिको आधारमा शिक्षकलाई थप सुविधा प्रदान गरिनेछ ,
८. हरेक वर्ष प्र.अ. तथा शिक्षकहरुलाई नेपालका नमूना विद्यालयमा शैक्षिक भ्रमणको व्यवस्था गरिनेछ ।

II. पाठ्यक्रम र शिक्षण सिकाइ

नीति १. विद्यालय तहको पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री विकास एवम् कार्यान्वयन, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गर्ने ।

२. आधारभूत तहको कक्षा एकदेखि तीनसम्म एकीकृत पाठ्यक्रममा आधारित कक्षा शिक्षण पद्धति अपनाइनेछ
३. चार कक्षाभन्दा माथिल्ला कक्षाहरूमा विषयगत शिक्षण पद्धति लागू गरिनेछ ,

४. आधारभूत तह (कक्षा ८) को अन्तिम परीक्षा सञ्चालन, व्यवस्थापन र प्रमाणीकरण गाउँपालिकाबाटै गरिनेछ,
५. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपको अधीनमा रही स्थानीय पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री विकास एवम् कार्यान्वयन गरिनेछ,
६. स्थानीय परिवेश कृषि, पर्यटन र खेलकूद जस्ता विषयवस्तु समावेश गरी र आवश्यकता अनुसार स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्य सामग्रीहरू निर्माण, प्रयोग र अध्यावधिक गरिनेछ,
७. हरेक कक्षा कोठामा श्रव्य दृष्य, मुद्रित पाठ्यसामग्री तथा सन्दर्भ सामग्रीहरूको व्यवस्था गरिने छ,
८. शिक्षण सुधारमा विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधि र प्रक्रियालाई अवलम्बन गरिनेछ,
९. परियोजना कार्य, साहित्य, कला तथा सिर्जना, अतिरिक्त क्रियाकलाप, सिकारुका खोजमूलक तथा सिर्जनात्मक कार्यलाई अभिलेखीकरण गरी तिनलाई परीक्षण र मूल्याङ्कनका साधनका रूपमा विकास गर्दै लगिनेछ,
१०. माध्यमिक तहमा ऐच्छिक विषय 'कृषि' लागू गर्ने विद्यालयलाई गा.पा.बाट प्रोत्साहन गरिनेछ,
११. स्थानीय स्रोत साधनको अधिकतम उपयोग गर्दै सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको शिक्षण सिकाइमा प्रयोग गर्न उत्प्रेरित गरिनेछ र आवश्यक तालिम तथा सहयोग प्रदान गरिनेछ,
१२. प्रत्येक विद्यार्थीहरूका लागि आवश्यक विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्युटर ल्याब, पुस्तकालय, इ-पुस्तकालय र सामुदायिक पुस्तकालयको थप विकास गरिनेछ,
१३. Learning by doing, प्रयोगात्मक, परियोजनामा आधारित सिकाइलाई प्रभावकारी रूपले कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।

नीति २. विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको सम्बन्धित शिक्षक तथा सरोकारवालाहरूलाई प्रबोधीकरण र पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने।

१. प्रधानाध्यापक, शिक्षक तथा सम्बन्धित सरोकारवालालाई नविनतम् रूपमा विकास गरिएका पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्रीको बारेमा प्रबोधीकरण गरिनेछ,
२. परिवर्तित पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि शिक्षकहरूलाई मागमा आधारित पेसागत तालिम सञ्चालन गरिनेछ,
३. विपद्, महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा समेत सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी वैकल्पिक माध्यमबाट शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने र सो कार्यका लागि शिक्षकहरूलाई आवश्यक पर्ने सीपमूलक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ,
४. विद्यालय र कक्षाकोठाहरूमा शिक्षक निर्देशिका, स्रोत सामग्री र विद्यार्थीहरूका लागि आवश्यक पर्ने सिकाइ सामग्री, स्वाध्यायन तथा सन्दर्भ सामग्रीहरूको व्यवस्था गरिनेछ।

III. भौतिक पूर्वाधार, विपद् व्यवस्थापन, खानेपानी तथा सरसफाइ

नीति १. विद्यालय भवन, कक्षाकोठा लगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद् जोखिममुक्त बनाउनुका साथै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एवम् हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने।

१. विद्यालयमा पर्याप्त जग्गा, स्वच्छ खानेपानी, शौचालय, खेल मैदान, सरसफाइ किट र प्राथमिक उपचार वाकसको अनिवार्य प्रबन्ध गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ,
२. स्पष्ट मापदण्डका आधारमा सबै विद्यालयहरूको स्तरोन्नति गरी भौतिक पूर्वाधार तथा शैक्षिक सुविधा सम्पन्न विद्यालयको रूपमा विकास गर्दै लगिनेछ,
३. तोकिएको मापदण्डका आधारमा विद्यालयहरूलाई बालमैत्री, छात्रामैत्री, अपाङ्गतामैत्री र सुरक्षित, हिंसारहित एवम् भयरहित सिकाइ केन्द्रको रूपमा विकास गरिनेछ,
४. “एक विद्यालय, एक फूलवारी” कार्यक्रम सञ्चालन गरी हरित विद्यालय निर्माण कार्यलाई तिव्रता दिइनेछ।
५. स्थानीय पाठ्यक्रमको माध्यमबाट सुरक्षित विद्यालय र विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी सैद्धान्तिक एवम् व्यवहारिक ज्ञान दिइनेछ,
६. सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूको सहयोगमा जलवायु परिवर्तन, वातावरण संरक्षण, विपद्को पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, न्यूनीकरण र पुर्नलाभ सम्बन्धी अभिमूखीकरण र व्यवहारिक तालिम सञ्चालन गरिनेछ।

नीति २. विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासमा लागत साझेदारी कार्यक्रम सञ्चालनार्थ सम्बन्धित सरकारी र गैरसरकारी सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय गर्ने।

१. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको लागत साझेदारीका आधारमा स्रोत व्यवस्थापनको प्रारूप विकास गरिने छ,
२. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि विकास साझेदार तथा विभिन्न सरकारी र गैरसरकारी संघ संस्थासँग लागत साझेदारी गरिनेछ,
३. विद्यालयहरूको अपाङ्गतामैत्री र लैङ्गिकमैत्री संरचनाको विकास र निर्माणमा आवश्यक समन्वय गरिनेछ,
४. गा.पा.बाट विद्यालयहरूमा बनेका भौतिक र शैक्षिक संरचनाको सम्बर्द्धन तथा मर्मत सम्भार गरिनेछ,
५. जोखिमयुक्त पूर्वाधारहरूको प्रयोगलाई क्रमशः न्यूनीकरण गरिनेछ।

IV. अनुगमन तथा निरीक्षण र मूल्याङ्कन

नीति १. विद्यालय अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण प्रक्रियालाई विकेन्द्रित गरी पालिकाबाट प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने।

१. विद्यालय शिक्षालाई स्थलगत तथा विद्युतीय दुवै माध्यमबाट अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरीवेक्षण गरिने व्यवस्था मिलाइनेछ,
२. परीक्षा तथा मूल्याङ्कनको लेखाजोखा गर्ने तथा नतिजा विश्लेषण गरी सोका आधारमा शिक्षण सिकाइ सुधार योजना तयार गर्ने र कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ,
३. गाउँपालिकाबाट विद्यालयको समग्र अवस्था पहिचान र गुणस्तर सुधारका लागि नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ,
४. विद्यालयमा आधारित सुपरीवेक्षण कार्यलाई जोड दिइनेछ,
५. पालिका अध्यक्ष/उपाध्यक्ष/शिक्षा समितिको अध्यक्षको संयोजकत्वमा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, शिक्षा प्रमुख, जनप्रतिनिधि (वडाध्यक्ष), विषयगत रोष्टर शिक्षक र वि.व्य.स. अध्यक्ष समेत रहेको विद्यालय अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण समिति गठन गरी शैक्षिक गुणस्तर सुधारका गतिविधिहरू सञ्चालन गरिनेछ।

(झ) शिक्षामा लगानी

नीति १. आगामी दश वर्ष सम्ममा शिक्षा क्षेत्रमा पर्याप्त लगानीको सुनिश्चितता गर्दै शिक्षाको बजेट वृद्धि गर्दै क्रमशः (३५%) पुगाउने ।

१. संघ र प्रदेश सरकार मार्फत शिक्षामा प्रयाप्त मात्रामा बजेट विनियोजन गर्न आवश्यक पहल गरिनेछ ,
२. शैक्षिक लगानी वितरण र विनियोजनका लागि आवश्यक मापदण्ड र आधार तय गरिनेछ ,
३. प्रत्येक आ.ब. मा शिक्षाको स्वीकृत वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा क्रमशः बजेट वृद्धि गर्दै लगिनेछ,
४. विद्यालय विकासका लागि अभिभावक, व्यक्ति वा संस्थाले समेत स्वेच्छिक योगदान गर्न सक्ने गरी विद्यालयमा शिक्षा कोष स्थापना गर्न सक्ने गरी कानुनी व्यवस्था गरिनेछ ।

(ञ) लैङ्गिक समानता

शिक्षामा लैङ्गिक समानताको सुनिश्चितता गर्ने ।

१. विपन्न छात्राहरूको लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनेछ,
२. प्राथमिक तहमा महिला शिक्षकको नियुक्तिलाई प्राथमिकता दिइनेछ ,
३. विद्यालयमा किशोर किशोरीकोलाई मनोसामाजिक परामर्श कार्यक्रम, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ,
४. किशोरीका लागि सेनेटरी प्याड वितरण तथा विसर्जन कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।

(ट) शिक्षामा सूचना तथा प्रविधि

नीति १. विज्ञान तथा प्रविधिको अध्ययनको अवसर विस्तार गरी सो क्षेत्रमा सक्षम र प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादनमा सहजीकरण गर्ने।

१. प्रत्येक विद्यालयमा इ-हाजिरी र CC क्यामेरा जडान गरिनेछ ,
२. हरेक विद्यालयमा सूचना प्रविधिको पहुँच र गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि क्रमशः आवश्यक जनशक्ति र भौतिक सामग्रीको व्यवस्थापन गरिनेछ,।
३. शिक्षकहरूलाई मागमा आधारित रहेर सूचना प्रविधि सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिनेछ ,
४. सबै आधारभूत र माध्यमिक विद्यालयमा कम्प्युटर प्रयोगशाला र ICT ल्यावको स्थापना गर्दै लगिनेछ ,
५. प्रत्येक माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि आधुनिक प्रविधि जडान भएका कक्षाकोठाको व्यवस्थापनमा जोड दिइनेछ ,
६. प्रत्येक विद्यालयमा प्रविधिमैत्री शिक्षणका लागि one teacher one laptop कार्यक्रम क्रमशः लागू गरिदै लगिनेछ ,
७. प्रत्येक विद्यालयमा E-library को व्यवस्था गरी सुदृढ सिकाइमा जोड दिइनेछ,
८. सूचना प्रविधियुक्त शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा जोड दिइनेछ ।
९. बिपद् एवम् महामारीको समयमा समेत सूचना एवम् प्रविधिको उच्चतम् प्रयोग गरी वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।

नीति २. STEAM Approach लाई समग्र शिक्षा प्रणालीको अभिन्न अङ्गको रूपमा विकास तथा विस्तार गर्ने ।

१. विद्यालय तहका सबै कक्षाहरूमा STEAM Approach को प्रयोग गरी शिक्षण गर्न शिक्षकहरूलाई तालिम प्रदान गरी सक्षम बनाइनेछ ,
२. STEAM सम्बन्धी शिक्षाको प्रवर्द्धन गर्नका लागि संघीय र प्रदेश सरकारको सहयोगमा STEAM ल्याब सञ्चालन गरिनेछ ,
३. विद्यालय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्रीलाई अध्यावधिक गर्दा र स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा समेत STEAM Approach लाई जोड दिदै त्यसको कार्यन्वयन गरिनेछ ।

परिच्छेद तीन

शैक्षिक कार्यक्रम योजना

यस परिच्छेदमा विभिन्न शीर्षक र उपशीर्षक अनुसार छुट्टाछुट्टै रूपमा लक्ष्य , उद्देश्य , रणनीति तथा कार्यनीति, अपेक्षित उपलब्धी नतिजा , प्रमुख क्रियाकलापहरु र कार्यन्वयन योजना समेत विस्तृत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.१ प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा

३.१.१ परिचय

नेपालको संविधानको धारा ३९(३) मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बालसहभागिताको हक हुनेछ भनी उल्लेख गरिनु र शिक्षा ऐन २०२८ को आठौँ संसोधनले प्रारम्भिक बालविकासलाई विद्यालय शिक्षाको जगको रूपमा मान्यता दिनुले यसको आवश्यकता र महत्त्व थप पुष्टी भएको छ । बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक,संवेगात्मक, सामाजिक एवम् नैतिक तथा सृजनात्मक पक्षको विकासमा सघाउदैं उनीहरुलाई आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित यो शैक्षिक कार्यक्रम विद्यालय शिक्षाको पहिलो खुड्किलो भएकाले पनि यसलाई सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बनाउनु अत्यावश्यक छ । यसै तथ्यलाई मध्यनजर गर्दै गेरूवा गाउँपालिका निर्माण गरेको यस पञ्चवर्षिय शिक्षा योजनामा प्रारम्भिक बालविकासलाई व्यवस्थित, सर्वसुलभ तथा गुणस्तरीय बनाउने कार्यक्रमहरु समावेश गरिएको छ । यस पालिका अन्तरगत सामुदायिक विद्यालयमा सञ्चालित विद्यालय र समुदायमा गरी बालविकास केन्द्रको जम्मा संख्या ५६ रहेको छ भने संस्थागत विद्यालयमा सञ्चालित बालविकास केन्द्रको जम्मा संख्या ७ वटा रहेको छ । हाल सञ्चालनमा रहेका केही बालविकास केन्द्रहरु न्यूनतम मापदण्ड अनुसार नभएको हुनाले तिनीहरुको सुधारका लागि आवश्यक पाइलाहरु चाल्नुपर्ने देखिन्छ । त्यसैगरी भुगोल, जनसंख्या, मानववस्ती आदिलाई मध्यनजर गरी नक्साङ्कनको आधारमा बालविकास केन्द्रको समायोजन, स्थानान्तरण एवम् नयाँ स्थापना गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसैगरी हाल कायम बालविकास केन्द्रहरुको संस्थागत विकासका साथै थप व्यवस्थापन गर्न जरुरी देखिन्छ भने नयाँ स्थापना हुने बालविकास केन्द्रहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै लैजानु जरुरी देखिन्छ । माथि उल्लेखित तथ्यहरुलाई मनन गर्दै गेरूवा गाउँपालिकाले पनि आफ्नो क्षेत्र भित्र सञ्चालित बालविकास केन्द्रहरुको सञ्चालन, रेखदेख, व्यवस्थापन तथा नयाँ केन्द्रहरु स्थापना लगायतका कार्यक्रमहरुलाई यस नीति तथा योजनामा समावेश गरेको छ ।

३.१.२ लक्ष्य

३-५ वर्ष उमेरका बालबालिकाहरुको सर्वाङ्गीण विकासमा सहयोग गरी आधारभूत शिक्षाका लागि तयार गराउने

बालमैत्री सिकाइको साथमा रम्दै, खेल्दै सिकने बालविकास केन्द्र व्यवस्थापन र बालविकास केन्द्रका शिक्षकहरुको योग्यता स्तरोन्नति गर्ने ।

३.१.३ उद्देश्य

१. चार बर्ष उमेरका सबै बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास र आधारभूत शिक्षाको तयारीका लागि प्रारम्भिक बालविकास सेवामा पहुँच बढाउनु,
२. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका सेवाहरूमा गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु,
३. सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना गराउनु ,
४. सरसफाई र सुरक्षा सम्बन्धि बानी बसाल्न तथा सामान्य शिष्टाचार गर्न अभिप्रेरित गर्नु ,

३.१.४ रणनीतिहरू

१. गाउँपालिका अन्तरगतका ३-५ बालबालिकाको पहुँचका लागि सङ्घीय सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्ड, नम्स ढाँचा अनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सञ्चालन गरिनेछ ।
२. लोपोन्मुख तथा सिमान्तकृत समुदायका बालबालिकाका लागि विभिन्न नमूनाहरू विकास गरी पहुँच सुनिश्चित गर्ने
३. आवश्यक मात्रामा तोकिएका मापदण्डका लागि निश्चित कार्यविधिका आधारमा सबै बालबालिकालाई केन्द्रमा ल्याउने तथा टिकाउने र सिकाउने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
४. बालविकास तहमा भित्रिने बालबालिकाहरूका लागि सबै विद्यालयमा खेल सामग्री सहितको बालउद्यान निर्माण गरिनेछ ।
५. अभिभावक सचेतीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरी विद्यालय शिक्षाको पूर्व तयारीका रूपमा अनिवार्य प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा तथा सिकाइ अनिवार्य व्यवस्थापनका लागि निश्चित कार्यविधिका आधारमा सामग्री तथा आर्थिक व्यवस्थापनबाट १ वर्षे अनिवार्य पूर्व प्राथमिक बालविकास कक्षा सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
६. प्रारम्भिक बालविकास कक्षा तथा बालविकास केन्द्रका शिक्षकहरूको न्यूनतम योग्यता निर्धारण गरी हाल कार्यरत बालविकास सहजकर्ताको योग्यता वृद्धिको अवसर प्रदान गर्ने र न्यूनतम योग्यता कक्षा १२ वा सो सरह हुने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
७. विद्यार्थी संख्याका आधारमा बालविकास शिक्षकहरूको मिलान तथा थप शिक्षकको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
८. प्रारम्भिक बालविकास कक्षा तथा बालविकास केन्द्रहरूका बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासका लागि मापदण्ड बमोजिमको पूर्वाधार तथा बालमैत्री बनाइनेछ ।
९. सरोकारवालाहरू , विभिन्न संघ संस्था , अभिभावक, सामाजिक नेतृत्व वर्गहरूको सहकार्यात्मक वातावरण तयार गरी जागरण तथा सचेतीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१०. विभिन्न संघ संस्था, अगुवा अभिभावक, सामाजिक नेतृत्व वर्गहरूको सहकार्यात्मक वातावरण तयार गरी जागरण तथा सचेतीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
११. नेपाल सरकारले व्यवस्थापन गरेबाहेकका थप आवश्यक पोषण सामग्री खेल वातावरण सुरक्षाको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
१२. सबैको सहभागितामा अनुगमन तथा सहजीकरण समिति निर्माण गरी कार्यतालिका बमोजिम अनुगमन तथा सहजीकरणको व्यवस्था मिलाइनेछ ।

३.१.५ उपलब्धि नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

- क. उपलब्धि

१. सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुने ।

२. समुदाय आधारित र विद्यालयमा सञ्चालनमा रहेका बाविकेहरू न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेका हुने ।

ख. प्रमुख नतिजाहरू

१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा सहज पहुँच हुनेछन् ।

२. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने अवसर हुनेछन् ।

३. सबै प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा न्यूनतम योग्यता र तालिम प्राप्त शिक्षक तथा बालबालिकाको हेरचाह तथा सहयोगका लागि सहायक कर्मचारीसहित केन्द्रले न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेका हुनेछन् ।

४. बालबालिकाहरूको विकासात्मक तथा सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन हुने पाठ्यक्रम समायोजन तथा अनुकूलन भएको हुनेछन् ।

५. सिमान्तकृत, लोपोन्मुख तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई समेट्न आवश्यकतामा आधारित जस्तै घरमा आधारित, समुदायमा आधारित, कार्यक्षेत्र तथा घुम्ती बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रम जस्ता नमूना कार्यक्रमको विकास हुनेछ

६. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको कार्यान्वयनमा परिवार, समुदाय, गैर सरकारी संघसंस्था र विद्यालयहरू जिम्मेवार भएको हुनेछ

३.१.६ रणनीति र कार्यक्रमहरू:

प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको सञ्चालन एवम् व्यवस्थापनका लागि देहाएबमोजिमका रणनीति, कार्यनीतिहरू र कार्यक्रमहरू अवलम्बन गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम
१. पोषण र बालअधिकार बारे अभिभावकहरूलाई सचेतना प्रदान गर्ने र सोको सुनिश्चितता गर्ने । २. बालविकास केन्द्रको उमेर पुगेका सबै बालबालिकाहरूलाई अनिवार्य रूपमा भर्ना गर्ने ३. सामुदायिक तथा नीजि क्षेत्रलाई	१. बालविकास केन्द्रको संस्थागत विकास तथा प्रभावकारी व्यवस्थापनमा लगानी सुनिश्चितता गरिनेछ । २. प्रत्येक बालविकास केन्द्रमा नियमित स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराइनेछ । ३. बालविकास केन्द्रका बालबालिकालाई स्वस्थ तथा पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था गरिनेछ । ४. बालविकास केन्द्रहरूमा बसाइ व्यवस्थापन, शैक्षिक तथा सन्दर्भ सामग्रीहरू, रङ्गीन छापामय कक्षाकोठाको प्रबन्ध गरी प्रभावकारी सिकाइ वातावरण निर्माण गरिनेछ । ५. कक्षा १ मा भर्ना हुने सबै बालबालिकाले	१. अभिभावक सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । २. भर्ना अभियान कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । ३. व्यवस्थित बालविकास केन्द्र सञ्चालनका लागि न्यूनतम मापदण्ड पूरा भए नभएको अनुगमन र नियमन गर्ने । ४. बालविकास केन्द्रका सहजकर्ताहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । ५. आवश्यकता अनुसार बालविकास केन्द्रहरूको स्थापना र विस्तार र समायोजन गर्ने ।

<p>प्रोत्साहित गर्दै बालउद्यानको अवधारणा साकार पार्ने ।</p>	<p>प्रारम्भिक बालविकासको अनुभव प्राप्त गरेको सुनिश्चितता गरिनेछ । ६. जनघनत्व, सक्रिय समुदाय, सामुदायिक सम्पत्तिको सुरक्षा तथा संवर्द्धन हुने आधारमा बाल उद्यानको विकास क्रमशः गर्दै लगिने । ७. मापदण्ड पुगेका समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्रमा आवश्यकता अनुसार १ जना सहयोगी कर्मचारीको व्यवस्था गरिनेछ ।</p>	
<p>४. असहाय, अनाथ, गरीब तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई समतामूलक तथा समावेशी शिक्षा प्रदान गर्ने ।</p>	<p>८. गरीब तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाका अभिभावकहरूलाई आयमूलक सीप तथा रोजगारीको अवसरमा प्राथमिकता दिइनेछ । ९. असहाय तथा अनाथ बालबालिकाका निम्ति बालगृहको निर्माणलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।</p>	<p>६. गापाबाट सञ्चालन हुने विकास निर्माण तथा व्यावसायिक कार्य, प्रधानमन्त्री स्वरोजगार कार्यक्रम जस्ता कार्यक्रममा आर्थिक रूपमा विपन्न अभिभावकलाई सहभागी गराइ शिक्षाका लागि रोजगारी अभियान सञ्चालन गर्ने । ७. आवश्यकता अनुसार बालगृहको व्यवस्थापन गर्ने ।</p>

कार्यान्वयन योजना

क्र.सं.	कार्यक्रम	जिम्मेवार निकाय	प्रक्रिया	अनुमानित लागत	समयावधि
१	बालविकास केन्द्रको अनुगमन र नियमन ।	वि.व्य.स., सम्बन्धित वडा कार्यालय तथा गाउँपालिका	अनुगमन	आवश्यकता अनुसार	निरन्तर
२	सहजकर्ताहरूको क्षमता अभिवृद्धि ।	शिक्षा शाखा तथा गाउँपालिका	तालिम, गोष्ठी तथा अन्तरक्रिया शैक्षिक अवलोकन भ्रमण	आवश्यकता अनुसार	निरन्तर
३	स्वास्थ्य परीक्षण शिविर सञ्चालन, सिकाइ सामग्री तथा अभ्यास पुस्तिका व्यवस्थापन तथा सहयोग ।	सम्बन्धित वडा तथा गाउँपालिका (स्वास्थ्य शाखा), समुदाय, दातृ संघ संस्था	आवश्यकता अनुसार स्वास्थ्य परीक्षण शिविर सञ्चालन, सामग्रीहरू हस्तान्तरण	आवश्यकता अनुसार	निरन्तर
४	बालविकास केन्द्रहरूको	(शिक्षा, युवा तथा खेलकूद	बालबालिका सङ्ख्या	आवश्यकता	निरन्तर

	स्थापना,विस्तार र समायोजन ।	शाखा,गाउँपालिका)	यकिन	अनुसार	
५	गरीब अभिभावकहरुलाई आयमूलक सीप तथा रोजगारीको व्यवस्था ।	वडा कार्यालय, गाउँपालिका, उपभोक्ता समिति, दातृ संघ संस्था	वार्षिक बजेट अनुसार सीपमूलक र आयमूलक कार्यक्रम सञ्चालन	आवश्यकता अनुसार	
६	बालगृहको व्यवस्थापन ।	गाउँपालिका, दातृ निकाय तथा संघ संस्था	आवश्यकता पहिचान गरी क्रमशः बालगृहको व्यवस्थापन	आवश्यकता अनुसार	निरन्तर
७	बालविकास सहजकर्ताको व्यवस्थापन र दरबन्दी थप	गाउँपालिका, शिक्षा शाखा	कार्यविधि मार्फत	आवश्यकता अनुसार	निरन्तर

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	लक्ष्य (५ वर्षे)						कैफियत
			पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	जम्मा	
१.	प्राबाविके सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्नका लागि गाउँपालिका स्तरको न्यूनतम मापदण्ड तयार गर्ने	पटक	✓					१	
२.	अभिभावक सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	पटक	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
३.	बालबालिकाको अभिलेखीकरण	गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	
४.	बालविकास केन्द्रका सहजकर्ताहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी गुणस्तरीय शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गराउने ।	विद्यालय र दातृ निकाय	✓	✓	✓	✓	✓	५	

५.	सिकाइ सामग्री तथा अभ्यास पुस्तिका व्यवस्थापन तथा सहयोग गर्ने ।	विद्यालय र दातृ निकाय		✓			✓	२	
६.	समुदायको जनघनत्व, बालबालिकाको संख्या र बालविकास केन्द्रको दूरीलाई आधार मानी बालविकास केन्द्रहरूको विस्तार र समायोजन गर्ने	विद्यालय		✓				१	
७.	प्रत्येक वडामा १ वटा नमूना बाविके तयार गर्ने	विद्यालय र गाउँपालिका				✓	✓	२	
८.	बाल प्रतिभा पहिचान कार्यक्रम	विद्यालय र गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	
९.	आवश्यकता अनुसार बालगृहको व्यवस्थापन गर्ने ।	विद्यालय र दातृ निकाय	✓			✓		२	
१०.	अभिभावक तथा समुदायका सदस्यमार्फत स्थानीय ज्ञान तथा सीपहरू बालबालिकालाई सिकाउने व्यवस्था	गाउँपालिका	✓		✓		✓	३	
११.	बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, मानसिक तथा भावनात्मक सुरक्षा तथा आवश्यकता अनुसार मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउने	विद्यालय र दातृ संस्था		✓		✓		२	

१२	शिक्षक पेसागत विकास	विद्यालयका कक्षा कोठाहरूमा निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓	५	
१३	परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी संघसंस्थाहरूको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि,		✓		✓			२	
१४	शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली,	विद्यालय र गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ परिचय

आधारभूत शिक्षालाई संविधानले मौलिक अधिकारका रूपमा स्थापित गरेको छ । कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्मको शिक्षालाई आधारभूत तह मानेको छ । आधारभूत तहले व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको विकासमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने भएकोले नेपालको संविधानले यस तहलाई अनिवार्य र निःशुल्क भनी मौलिक हक अन्तर्गत समावेश गरेको छ । सबैका लागि शिक्षा २०००-२०१५ सहश्राब्दी विकास लक्ष्य दिगो विकासका लक्ष्यहरू मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणा पत्रको धारा २६ र शिक्षा ऐन २०२८ मा आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ । विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना २०६६-२०७७ ले विद्यालय शिक्षाको पुनर्संरचना गरेर कक्षा १-८ लाई आधारभूत शिक्षा र कक्षा ९-१२ लाई माध्यमिक शिक्षाको रूपमा परिभाषित गरेपछि विद्यालय शिक्षालाई हाल दुई तहको भएको छ । अहिलेको प्राथमिक र निम्नमाध्यमिक तहलाई मिलाएर बनाइएको आधारभूत तहले व्यक्ति समाज र राष्ट्रको विकासमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने भएकोले नेपालको संविधानको धारा ३१ को (१) मा यसलाई नागरिकको मौलिक हक अन्तर्गत राखिएको छ । गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाले गरिबी हटाउन मद्दत गर्ने र व्यक्तिको जीवनस्तरमा उल्लेखनीय सुधार ल्याउन सक्ने तथा यसबाट समाज र राष्ट्रलाई विकासको पथमा अघि बढाउनमा सहयोग हुने कुरा विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले देखाएका छन् ।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

यस गाउँपालिका भित्र २१ वटा सामुदायिक र ५ वटा संस्थागत गरी २६ वटा आधारभूत विद्यालयहरू रहेका छन् । जसमा जम्मा विद्यार्थी ५९०८ जना रहका छन् । विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउन आवश्यक देखिन्छ । दिवाखाजा कार्यक्रमलाई सिकाइ तथा विद्यार्थीको स्वास्थ्यसँग प्रभावकारी ढङ्गले जोड्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । आधारभूत तहमा विद्यालय छोड्ने र दोहोर्न्याउने दरलाई कम

गर्नु अति जरूरी देखिन्छ । राष्ट्रिय प्रारम्भिक पढाइ कार्यक्रमले कक्षा १ देखि ३ का विद्यार्थीहरूको पठन सीपमा सहयोग गरेको भएतापनि अन्य विषयहरू र अन्य सीपहरूमा त्यति जोड दिएको देखिदैन र सो कार्यक्रम कक्षा ४ र ५ मा पनि लागू हुनु आवश्यक देखिन्छ । पाठ्यक्रमको सफल कार्यान्वयनको लागि सो तहमा अध्यापन गर्ने शिक्षकहरूको क्षमतावृद्धि गर्नु अति आवश्यक देखिन्छ । शिक्षण सिकाइ विधि सुधारका लागि सम्पूर्ण शिक्षकहरूलाई वर्तमान प्रविधिसँग जोड्नु आवश्यक छ ।

३.२.३ लक्ष्य

१. अभिभावकको समेत सहभागितामा अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा सुनिश्चितता गर्ने ।
२. सार्वजनिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूको असल अभ्यासहरूको पहिचान तथा अनुशरण गर्दै गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको पहुँच पुऱ्याउने ।

३.२.४ उद्देश्य

१. प्रारम्भिक कक्षाहरूमा राष्ट्रिय पठन तथा बोध सिप मापदण्ड पुरा गर्नु ।
२. आधारभूत तहसम्म सञ्चालित विद्यालयहरूको आवश्यकता व्यवस्थापनका लागि स्रोतहरूको सुनिश्चितता गर्दै अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चितता गर्नु ।
३. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाका लागि दिवाखाजा छात्रवृत्ति र अभिभावक सचेतीकरण अभियान विस्तार गर्नु ।
४. सार्वजनिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूको असल अभ्यासहरूको पहिचान, सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा अनुशरणको वातावरण तयार पार्नु ।
५. समुचित स्रोत साधनको वितरण प्रणालीको लागू, गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।
६. विद्यालय शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार ल्याउनु ।
७. विद्यालय पढ्दतिलाई विविधता अनुकूल, उत्थानशील र जवाफदेही बनाउनु ।
८. सिकाइलाई व्यावहारिक समस्या तथा दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउनु ।
९. अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुहरूलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ।

३.२.५ रणनीतिहरू

१. प्रारम्भिक कक्षा रङ्गीन छापामयका सिकने वातावरणका लागि आर्थिक व्यवस्थापन खेल सामग्री सुरक्षित कक्षाकोठा निर्माण र व्यवस्थापन गर्न मापदण्ड निर्धारण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
२. राष्ट्रिय प्रारम्भिक कक्षा पढाइ कार्यक्रम न्यूनतम प्याकेज कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
३. शैक्षिक सत्रको सुरुवातमा अभिभावकसँग शिक्षक विद्यालयका लागि हाम्रो १ दिन भन्ने अभियान सञ्चालन तथा अभिभावक सचेतीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरी सबैको सहभागितामा अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितता हुने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
४. आधारभूत तहसम्म विविध कारणले विद्यालय आउन नसक्ने तथा बिचमै छाड्न बाध्य हुने विद्यार्थीहरूका लागि घुम्ती विद्यालय टोल कक्षा शैक्षिक सामग्री को व्यवस्था यातायातको व्यवस्था आवासको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
५. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चितता तथा सबैको अनिवार्य सहभागिता हुने कानुनी व्यवस्था गरी स्थानीय तहबाट प्रदान गर्ने सेवा सुविधासँग सो समन्वय हुने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
६. उत्कृष्ट/शिक्षक/विद्यार्थी/ अभिभावक सम्मान कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
७. विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र किशोरीमैत्री निर्माणका लागि दिगो पूर्वाधार विकास योजना निर्माण गरी हरेक वर्ष न्यूनतम प्रथम आवश्यकताका आधारमा बजेट व्यवस्थापन गरिनेछ ।

८. स्थानीय आवश्यकता बमोजिमको स्थानीय पाठ्यक्रमको व्यवस्था गरी सोही अनुकूलको शिक्षण पद्धतिको व्यवस्था मिलाइनेछ ।

९. विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्धसहित न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित गरिनेछ ।

१०. विद्यालयमा बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरण तयार गरिनेछ ।

११. सबै विद्यालयहरूमा प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता पूरा गरिनेछ ।

१२. शिक्षकको पेशागत विकास तथा पेशागत सहयोगको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

३.२.६ उपलब्धि नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धि

आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धी भएको हुने ।

ख. प्रमुख नतिजाहरू

१. प्रारम्भिक कक्षाहरूमा बालबालिकाहरूको पठन सीप राष्ट्रिय मापदण्ड (Bench Mark) पूरा गरेको हुने ।
२. गापाभित्र सबै बालबालिकामा आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित भएको हुने ।
३. न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार तथा सिकाइ सामग्रीको उपलब्धता भएको हुने
४. आवश्यक संख्यामा योग्य, सक्षम, सक्रिय तथा उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्था हुने
५. बालमैत्री र समावेशी वातावरणमा सिकाइ हुने
६. विद्यालयमा दिवाखाजा, पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन हुने
७. बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने
८. आधारभूत शिक्षाको भर्ना, सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक समता सूचकमा सुधार हुने
९. विद्यालय शिक्षा प्रणाली प्रकोप, सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील हुने
१०. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार र सहज उपयोग भई सिकाइमा सहयोग पुग्ने, जनशक्तिको क्षमता विकास भई गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम हुने

३.२.७ रणनीति, कार्यनीति र कार्यक्रमहरू:

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम
--------	-----------	-----------

<p>आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य, निःशुल्क र समावेशी बनाउने ।</p>	<p>१. विद्यालय छाड्ने बालबालिकाको कारण पत्ता लगाइ ऊनीहरुलाई विद्यालय आउन प्रोत्साहित गरिनेछ । २. सुरक्षित सिकाइ वातावरण निर्माण गरिनेछ । ३. आफ्ना बालबालिकालाई नियमित विद्यालय पठाउने अभिभावकहरुलाई सम्मान गरीनेछ ।</p>	<p>१. राज्यद्वारा तोकिएका अति विपन्न र अति गरीब बालबालिकालाई छात्रवृत्ति वितरण । २. विद्यालय नियमितता र टिकाउ अभियान । ३. बालमैत्री तथा दण्डरहित शिक्षण क्रियाकलापमा जोड । ४. अभिभावक शिक्षा तथा सचेतीकरण कार्यक्रम सञ्चालन ।</p>
<p>४-१२ वर्ष उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरुलाई आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चितता गर्ने ।</p>	<p>४. ४-१२ उमेर समूहका सबै बालबालिका र विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका लागि वडा तथा गाउँस्तरीय भर्ना अभियान सञ्चालन गरिनेछ । ५. प्रत्येक विद्यालयमा पूर्णरूपमा सुरक्षित सिकाइ वातावरण सिर्जना गरिनेछ ।</p>	<p>५. बालबालिकाको घरधुरी सर्वेक्षण तथा तथ्याङ्कसङ्कलन । ६. सम्बन्धित सरोकारवालासँगको समन्वयमा भर्ना अभियान। ७. विद्यालयस्तर एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन प्रणालीमा तथ्याङ्क अध्यावधिक । ८. बालबालिकाका गुनासो सुनुवाइका लागि गुनासो पेटिकाको स्थापना तथा त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन ।</p>
<p>शिक्षण सिकाइलाई व्यावहारिक तथा प्रविधियुक्त बनाइ गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने ।</p>	<p>६. सूचना प्रविधियुक्त शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा जोड दिइनेछ । ७. पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि शिक्षकहरुलाई पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण तथा पुनर्ताजगी तालिम सञ्चालन गरिनेछ । ८. विद्यालयलाई ICT मैत्री बनाउन आवश्यक पर्ने कार्यक्रमहरू क्रमशः सञ्चालन गर्दै लगिनेछ ।</p>	<p>९. प्रत्येक विद्यालयमा ईन्टरनेट तथा मल्टिमिडिया प्रोजेक्टरको व्यवस्था । १०. प्रत्येक आधारभूत विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला र ICT Lab को स्थापना । ११. वस्तुनिष्ठ तरीकाले शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा व्यवस्थापन । १२. शिक्षक तालिम, समीक्षा, शैक्षिक तथा पठनसामग्री सहयोग ।</p>
<p>बालबालिकाको पहुँचयुक्त पूर्वाधारको निर्माण गरी गुणस्तरीय सिकाइ वातावरण</p>	<p>९. प्रारम्भिक बालविकासदेखि कक्षा ५ सम्मका बालबालिकाका लागि बालमैत्री बसाइ, अतिरिक्त क्रियाकलाप, बालमैत्री भौतिक पूर्वाधार, विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।</p>	<p>१३. सिकाइ उपलब्धि बढी र कम भएका विद्यालयहरु बीच सिकाइ अनुभवको आदान प्रदान । १४. कक्षा १-३ सम्मका बालबालिकालाई प्रारम्भिक पठन</p>

सिर्जना गर्ने ।	१०. विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधारको विकास गरी बालमैत्री विद्यालयहरु बनाइनेछ ।	सीप विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन । १५. शिक्षक डायरी, शैक्षिक पात्रो निर्माण, प्रकाशन, वितरण र कार्यान्वयन । १६. आवश्यकता अनुसार भौतिक पूर्वाधार, बालमैत्री भवन, खानेपानी, शौचालय तथा बालउद्यान निर्माण ।
पेशागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने	११. शिक्षक, वि.व्य.स. तथा शि.अ. संघको क्षमता अभिवृद्धि गरी शैक्षिक सुशासन कायम गरिनेछ ।	१७. शिक्षक, वि.व्य.स. तथा शि.अ. संघ बीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन । १८. विद्यालय व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिमहरु र अवलोकन भ्रमणको आयोजना ।

कार्यान्वयन योजना :

क्र. सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	प्रक्रिया	अनुमानित लागत	समयावधि
१	अति विपन्न र अति गरीब बालबालिकालाई छात्रवृत्ति वितरण लगायत सहूलियत कार्यक्रम ।	विद्यालय, वडा तथा गाउँपालिका	बालबालिकाको पहिचान तथा तथ्याङ्क सङ्कलन	आवश्यकता अनुसार	निरन्तर
२	विद्यालय नियमितता र टिकाउ अभियान ।	सम्बन्धित विद्यालय, वडा तथा गाउँपालिका	घरदैलो भेटघाट, छलफल, अन्तरक्रिया तथा बैठक	-	निरन्तर
३	बालमैत्री तथा दण्डरहित शिक्षण क्रियाकलापमा जोड ।	सम्बन्धित विद्यालय	शिक्षण सुधार योजना कार्यान्वयन	-	निरन्तर
४	बालबालिकाको घरधुरी सर्वेक्षण तथा तथ्याङ्क सङ्कलन ।	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, सम्बन्धित विद्यालय, वडा तथा गाउँपालिका	फाराम बनाइ तथ्याङ्क सङ्कलन, टेबुलेसन, अन्तरक्रिया तथा प्रचार		

			प्रसार		
५	प्रत्येक विद्यालयमा इन्टरनेट तथा मल्टिमिडिया प्रोजेक्टरको व्यवस्था ।	सम्बन्धित विद्यालय, वडा तथा गाउँपालिका ,संघ संस्था ।	सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया र आर्थिक एवम् प्राविधिक सहयोगबाट व्यवस्था गरिने ।		दोस्रो चौमासिक
६	प्रत्येक आधारभूत विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला र ICT Lab को स्थापना ।	संघ, प्रदेश, सम्बन्धित विद्यालय, वडा तथा गाउँपालिका,संघ संस्था	सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया र आर्थिक एवम् प्राविधिक सहयोगबाट व्यवस्था गरिने ।		दोस्रो चौमासिक
७	शिक्षक तालिम, समीक्षा ,शैक्षिक तथा पठनसामग्री सहयोग ।	सम्बन्धित विद्यालय, वडा तथा गाउँपालिका	तालिमको आवश्यकता पहिचान, विषयवस्तुको तयारी, सहभागी छनौट, अन्तरक्रिया, बैठक		निरन्तर
८	कक्षा १-३ सम्मका बालबालिकालाई पठन सीप सुधार कार्यक्रम कार्यान्वयन ।	सम्बन्धित विद्यालय, वडा तथा गाउँपालिका	पढाइ शिविर सञ्चालन,पढाइ कुना र छापामय वातावरण निर्माण		निरन्तर
९	शिक्षक डायरी, शैक्षिक पात्रो निर्माण,प्रकाशन, वितरण र कार्यान्वयन ।	सम्बन्धित विद्यालय, वडा तथा गाउँपालिका तथा सरोकारवालाहरु	प्र.अ.बैठक,समिति निर्माण,तालिम तथा कार्यशाला		शैक्षिक सत्रको शुरुमा
१०	आवश्यकता अनुसार भौतिक पूर्वाधार ,बालमैत्री भवन, खानेपानी, शौचालय निर्माण ।	संघ ,प्रदेश सरकार , गाउँपालिका,वडा कार्यालय, दातृ संघ संस्था	आवश्यकताको पहिचान गरी विद्यालय छनौट र कार्यक्रम सञ्चालन ।		
११	विद्यालय व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिमहरु र अवलोकन भ्रमणको आयोजना ।	गाउँपालिका ,संघ संस्था	तालिम, गोष्ठी तथा अन्तरक्रिया र शैक्षिक अवलोकन भ्रमण		निरन्तर
१२	आधारभूत तहको शिक्षामा पहुँच नपुगेका र विद्यालय छाडेका बालबालिकाको तथ्याङ्क सङ्कलन	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, विद्यालय, शिक्षा शाखा	तथ्याङ्क फारम सङ्कलन तथा अन्तरक्रिया		एक वर्ष भित्र
१३	गरिब तथा आर्थिक रुपमा विपन्न बालबालिकालाई झोला,पोशाक र शैक्षिक	विद्यालय,वडा कार्यालय,गाउँपालिका र संघ संस्था	विद्यालय र वडा कार्यालयको सिफारिसमा वितरण		निरन्तर

सामग्रीको व्यवस्था				
--------------------	--	--	--	--

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	लक्ष्य (५ वर्षे)						कैफियत
			पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौवर्ष	जम्मा	
१.	विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन			✓		✓		२	
२.	मापदण्ड अनुसार शिक्षक व्यवस्था	गाउँपालिका	✓		✓		✓	३	
३.	सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
४.	आधारभूत तहका कक्षाका बालबालिकाहरूका लागि पठन सामग्री व्यवस्था	विद्यालय र गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	
५.	आधारभूत कक्षाका शिक्षण सम्बन्धि शिक्षक तालिम	गाउँपालिका	✓		✓		✓	३	
६.	विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास	गाउँपालिका		✓	✓	✓	✓	४	
७.	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	विद्यालय र गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	
८.	प्रारम्भिक कक्षा शिक्षकको पेशागत सहयोगको लागि विषय विज्ञहरूको परिचालन	विद्यालय र गाउँपालिका		✓		✓	✓	३	
९.	विद्यालय उत्थानशील योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	विद्यालय र गाउँपालिका		✓				१	

१०.	सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	विद्यालय र गाउँपालिका		✓	✓	✓	✓	४	
११.	शिक्षक विकास तथा सहायता प्रणालीको पुनर्संरचना	गाउँपालिका		✓				१	
१२.	विद्यालयमा दिवा खाजाको प्रबन्ध	गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	
१३.	अपाङ्ग, सिमान्तकृत, विपन्न विद्यार्थीका लागि ड्रेस, स्टेशनरी, छात्रवृत्ति लगायत सहूलियत कार्यक्रम	गाउँपालिका र दातृ निकाय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
१४.	पाठ्यपुस्तक, पाठ्यसामग्री र सन्दर्भ सामग्रीको व्यवस्था	संघीय सरकार/गा.पा.	✓	✓	✓	✓	✓	५	
१५.	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन	प्रदेश सरकार/गा.पा./संघ	✓	✓	✓	✓	✓	५	
१६.	कक्षाकोठामा आधारित पठन सिप परिक्षण (CBEGRA)	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
१७.	व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली	विद्यालय र गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	
१८.	शैक्षिक मानव संसाधन सूचना प्रणाली स्थापना	संघीय सरकार		✓		✓		२	
१९.	विव्यस, शिअसंका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	गाउँपालिका र दातृ निकाय	✓		✓		✓	३	
२०.	अभिभावक शिक्षा	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

शिक्षा ऐन २०२८(संसोधन सहित) ले विद्यालय शिक्षाको पुनर्संरचना गरेर कक्षा ९ देखि १२ सम्मको शिक्षालाई माध्यमिक शिक्षा भनी परिभाषित गरेको छ । त्यस्तै नेपालको संविधानले मौलिक हक अन्तर्गत माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क हुने उल्लेख गरेको छ । सबै बालबालिकाले कक्षा ८ सम्मको गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षा प्राप्त गरिसकेपछि विद्यार्थीको रुची र क्षमता अनुसार माध्यमिक तहमा प्राविधिक वा साधारण धारको शिक्षा छनौट गर्ने अवसर प्रदान गरेको हुनाले यस तहको शिक्षालाई जीवनोपयोगी, उत्पादनमूलक, प्रविधियुक्त, सिपमूलक र व्यवहारिक बनाउनुपर्दछ । माध्यमिक शिक्षा सीपमूलक र कामको संसारसँग सम्बन्धित हुनु सान्दर्भिक हुन्छ । यस तहमा एकलपथीय पाठ्यक्रमको नीति अवलम्बन गर्ने गरिएको छ । कक्षा ९ र १० मा वार्षिक ३२ घण्टा र कक्षा ११ र १२ मा वार्षिक कम्तिमा २७ देखि ३२ पाठ्यघण्टाको विषयवस्तु राखिएको छ साथै विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन एवम् स्तर निर्धारणका लागि राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड अन्तर्गत कक्षा १० को अन्तिम परीक्षा प्रदेश स्तरबाट र कक्षा १२ को अन्तमा लिइने परीक्षा संघबाट सञ्चालन हुने व्यवस्था छ ।

३.३.२ .वर्तमान अवस्था

यस गाउँपालिकामा माध्यमिक शिक्षा सञ्चालनका लागि ५ वटा सामुदायिक र २ वटा संस्थागत गरी जम्मा ७ वटा विद्यालय रहेका छन् । शै स २०७८ अनुसार यस पालिका भित्र माध्यमिक तह अध्ययन गर्ने जम्मा विद्यार्थी संख्या १६६६ रहेको छ जसमा छात्राको संख्या अधिक रहेको छ । विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउन आवश्यक देखिन्छ । माध्यमिक तहमा विद्यालय छोड्ने र दोहोर्‍याउने दरलाई कम गर्नु अति जरुरी देखिन्छ । पाठ्यक्रमको सफल कार्यान्वयनको लागि सो तहमा अध्यापन गर्ने शिक्षकहरूको क्षमता वृद्धि गर्नु अति आवश्यक देखिन्छ । शिक्षण सिकाई विधि सुधारका लागि सम्पूर्ण शिक्षकहरूलाई वर्तमान प्रविधिसँग जोड्नुपर्छ । संविधानले माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क भनेको भएतापनि हाल माध्यमिक तहको शिक्षा पूर्ण रुपमा निःशुल्क गर्न सकिएको छैन । शिक्षक तथा कर्मचारीका लागि तालिम तथा अध्ययन भ्रमण, प्र अ को लागि नेतृत्व विकास सम्बन्धि तालिमहरू सञ्चालन गरेको पाइदैन । विभिन्न ढङ्गले विकास गरिएको व्यक्तिगत क्षमतालाई संस्थामा प्रयोग गर्न सकिएको अवस्था छैन । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित व्यवस्थापन प्रणालीलाई अझै सुदृढ गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । राम्रो नेतृत्व भएको प्रधानाध्यापको विद्यालय व्यवस्थापन प्रभावकारी भएकोले प्रधानाध्यापकहरूको नेतृत्व विकास सम्बन्धि तालिमहरू सञ्चालन गर्नु अति आवश्यक छ । माध्यमिक तहमा विषयगत शिक्षक तथा दरबन्दी कम रहेको छ र विद्यालयहरूले नीजि स्रोतबाट र गाउँपालिकाले स्थानिय दरबन्दिमा गाउँपालिका करार शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने बाध्यता छ । उल्लेखित विश्लेषणका आधारमा माध्यमिक शिक्षा क्षेत्रमा देहाय बमोजिमका चुनौतिहरू देखिन्छन ।

१. माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा पूर्ण रुपमा निःशुल्क गर्ने,
२. विषयगत शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्थापन गर्ने,
३. शिक्षकको पेशागत वृत्ति विकास गर्ने,
४. कक्षा १० उत्तीर्ण गरेका विद्यार्थीहरूको कक्षा ११ मा भर्नादर बढाउने ,
५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक माध्यमिक शिक्षाको विस्तार गर्ने,
६. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूको पहुँच विस्तार गर्ने ,

७. सिकाइको गुणस्तर सुधार गरी सिकारुको सिकाइमा सुधार ल्याउने ,

३.३.३ लक्ष्य

मानवीय मूल्यका साथै कला, संस्कृति, विज्ञान र प्रविधि क्षेत्रका आधारभूत मूल्य मान्यताको ज्ञान, सीप र दृष्टिकोण तथा व्यवहारहरू आर्जन गरेका सक्षम जनशक्ति उत्पादन गर्ने ।

३.३.४ उद्देश्य

- आधारभूत तहको शिक्षा हासिल गरेका विद्यार्थीहरूलाई गुणस्तरीय माध्यमिक सिपमूलक शिक्षाको प्रविधियुक्त प्रदान अवसर, गर्ने
- माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्नु
- माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु
- विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी, र सुरक्षित बनाउनु
- शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रवन्धमा सुधार ल्याउनु ।

३.३.५ रणनीतिहरू

१. विद्यार्थीहरूको आवश्यकता तथा सबैको पहुँच हुनेगरी निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा संचालनको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
२. सबै विद्यालयमा न्यूनतम सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गरिनेछ ।
३. माध्यमिक तहमा दक्ष विषय शिक्षकको व्यवस्था गरिनेछ ।
४. शिक्षक पेसागत विकास तथा सहयोगको व्यवस्था गरिनेछ ।
५. शिक्षकहरूका लागि अभिप्रेरणाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
६. शिक्षण सिकाइ पद्धतिमा सुधार गरिनेछ ।
७. हरेक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि विस्तार गरिनेछ ।
८. विद्यालयहरूलाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाइनेछ ।
९. विज्ञान विषय अध्ययनका लागि विद्यार्थीहरूलाई आकर्षित गर्न पूर्वाधारसहितको व्यवस्था गरिनेछ ।
१०. सक्षम र उत्प्रेरित प्रअको व्यवस्था गरिनेछ ।
११. आवधिकरूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइमा जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गरिनेछ ।

३.३.६ उपलब्धि नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धि

माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुने ।

ख. नतिजा

१. सबै बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित भई खुद भर्ना तथा टिकाउ दरमा वृद्धि हुने
२. सबै माध्यमिक विद्यालयले आधारभूत मापदण्ड पूरा गरेको हुने
३. माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा अभिवृद्धि हुने
४. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको उपलब्धता, उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्थापन, प्रविधिको समुचित प्रयोग, र उचित सिकाइ वातावरणको निर्माण भएको हुने
५. माध्यमिक शिक्षा पूरा गर्ने बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने
६. माध्यमिक शिक्षाको भर्ना, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक लगायतका समता सूचकमा सुधार हुने
७. माध्यमिक विद्यालयहरू प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील हुने
८. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग भई विद्यार्थीको सिकाइमा सहयोग पुगेको हुने
९. माध्यमिक तहको शिक्षामा सुशासन कायम हुने
१०. माध्यमिक तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह हुने

३.३.७ रणनीति , कार्यनीति र कार्यक्रमहरू:

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम
आधारभूत तह पूरा गरेका सम्पूर्ण बालबालिकालाई निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्था गर्ने	<ol style="list-style-type: none"> १. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालय भित्र ल्याउन एकीकृत कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. माध्यमिक शिक्षा क्रमशः निःशुल्क बनाउन सरोकारवालाहरूमा अपनत्व वृद्धि गर्दै लगिनेछ । ३. विद्यालयको गुणस्तरीय शैक्षिक विकास तथा व्यवस्थापनका लागि सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको अपनत्व वृद्धि गराइ सहयोग लिइनेछ । 	<ol style="list-style-type: none"> १. विद्यार्थी भर्ना अभियान कार्यक्रम सञ्चालन । २. आवश्यकता तथा माग बमोजिम भौतिक पूर्वाधार, सन्दर्भ तथा शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन । ३. विषयगत शिक्षकको व्यवस्थापन । ४. विशेष तथा समावेशी कक्षा सञ्चालनका लागि समन्वय, सहकार्य तथा सम्पर्क गर्ने । ५. शिक्षा सरोकारवालाहरूसँग पहुँच अभिवृद्धिका लागि समन्वय, सहकार्य तथा अन्तरक्रिया गर्ने ।
गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षाका विविध कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> ४. कक्षाकोठाको वातावरण सिकाइमैत्री, अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री बनाइनेछ । ५. शिक्षक डायरी, परिचय-पत्र निर्माण ,शैक्षिक पात्रो प्रकाशन, वितरण तथा कार्यान्वयन गरिनेछ । 	<ol style="list-style-type: none"> ६. उपयुक्त सिकाइ वातावरण निर्माण । ७. शिक्षक परिचय-पत्र , शिक्षक डायरी र शैक्षिक पात्रो छपाइ तथा वितरण ८. सिकाइ उपलब्धि परीक्षण , विषयगत शिक्षक व्यवस्थापन र शैक्षिक

	<p>६. सिकाइ उपलब्धि, विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा विषयगत शिक्षक व्यवस्थापन र दरबन्दी मिलान गरिनेछ ।</p> <p>७. अनुगमन, सुपरीवेक्षण, शिक्षक सहयोग कार्यक्रम कार्यान्वयनमा ल्याइ गुणस्तर अभिवृद्धि गरिनेछ ।</p>	<p>सामग्री वितरण ।</p> <p>९. गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि अनुगमन, सुपरीवेक्षण तथा शिक्षक सहयोग</p>
विद्यालयमा सुशासन कायम गराउने ।	<p>८. सुशासनका मानकहरू पूरा गरेका विद्यालयहरूलाई नमूना विद्यालय घोषणा गरिनेछ ।</p> <p>९. सामाजिक परीक्षण र लेखा परीक्षण कार्यलाई चुस्त, दुरुस्त र पारदर्शी बनाउने ।</p> <p>१०. समयमा IEMIS update गर्न लगाइनेछ।</p> <p>११. वि.व्य.स., शि.अ.सं. पदाधिकारी, शिक्षक कर्मचारी बीच छलफल, अन्तरक्रिया, बैठक र गोष्ठी सञ्चालन गरिनेछ ।</p>	<p>१०. विद्यालयको मानक बनाइ नमूना विद्यालय घोषणा</p> <p>११. बालसमूह गठन, क्षमता विकास तथा परिचालन</p> <p>१२. सामाजिक तथा आर्थिक लेखा परीक्षण</p> <p>१३. कर्मचारी क्षमता विकास ।</p>
माध्यमिक शिक्षामा प्राविधिक तथा व्यवसायिक धारलाई सुदृढीकरण तथा विस्तार गरिनेछ	<p>१२. प्राविधिक तथा व्यवसायिक धार सञ्चालनका लागि मापदण्ड अनुसार विद्यालयलाई अनुमति प्रदान गरिनेछ ।</p> <p>१३. विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार, आवश्यक जनशक्ति र प्रयोगशालाको व्यवस्थापन गरिनेछ ।</p> <p>१४. प्राविधिक धार अध्ययनरत विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति वितरणमा प्राथमिकता दिइनेछ ।</p>	<p>१४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक धार सञ्चालित विद्यालयलाई सुदृढीकरण</p> <p>१५. प्राविधिक तथा व्यवसायिक धार सञ्चालनका लागि विद्यालयलाई अनुमति प्रदान र विद्यालयको विस्तार</p> <p>१६. भौतिक पूर्वाधार, आवश्यक जनशक्ति र प्रयोगशालाको व्यवस्थापन</p> <p>१७. छात्रवृत्ति वितरण</p>
अङ्ग्रेजी, गणित र विज्ञान लगायतका विषय शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि	<p>१५. अङ्ग्रेजी, गणित र विज्ञान शिक्षकहरूको तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>१६. विषयगत रोष्टर शिक्षक समूह निर्माण गरी</p>	<p>१८. शिक्षक तालिमको व्यवस्थापन</p> <p>१९. कार्यशाला, गोष्ठी सञ्चालन</p>

	कक्षाकोठा अवलोकन र पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने, गोष्ठी, कार्यशाला र अन्तरक्रियामा सहभागि गराइनेछ ।
--	---

कार्यान्वयन योजना :

क्र सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	कार्यविधि	अनुमानित लागत	समयावधि
१	भौतिक पूर्वाधार , शैक्षिक तथा सन्दर्भ सामग्रीको व्यवस्थापन	संघ,प्रदेश,वडा कार्यालय तथा गाउँपालिका,	आवश्यकता पहिचान, माग सङ्कलन, नक्साङ्कन तथा वितरण	आवश्यकता अनुसार	
२	विषयगत शिक्षकको व्यवस्थापन ।	गाउँपालिका	मौजुदा विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा विषयगत शिक्षक व्यवस्थापन	आवश्यकता अनुसार	नियमित
३	सरोकारवालाहरूसँग समन्वय, सहकार्य तथा अन्तरक्रिया ।	विद्यालय तथा गाउँपालिका	बैठक,गोष्ठी,अन्तरक्रिया र छलफल	आवश्यकता अनुसार	नियमित
४	विद्यालय अनुगमन, सुपरीवेक्षण तथा शिक्षकलाई पेशागत सहयोग	गाउँपालिका तथा वडा कार्यालय	विषयगत रोष्टर शिक्षकको गठन,तालिम,कार्यशाला,अनुगमन र शैक्षिक भ्रमण	आवश्यकता अनुसार	नियमित
५	नमूना विद्यालय घोषणा कार्यक्रम	गाउँपालिका,शिक्षा समिति	Benchmark(मापदण्ड) निर्धारण	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार
६	बालसमूह गठन, क्षमता विकास तथा परिचालन	विद्यालय, वडा कार्यालय , गाउँपालिका, संघ संस्था	अभिमूखीकरण, बालसमूह गठन तथा क्षमता विकास	आवश्यकता अनुसार	निरन्तर
७	सामाजिक तथा आर्थिक लेखा परीक्षण	विद्यालय, समिति र गाउँपालिका	अभिभावक भेला,समिति गठन		निरन्तर
८	प्राविधिक धार विद्यालयलाई सुदृढीकरण तथा विस्तार	गाउँपालिका र संघ संस्था	आर्थिक र प्राविधिक सहयोग ,स्रोत सामग्री र सोको परिचालन	आवश्यकता अनुसार	निरन्तर
९	गणित,विज्ञान र अङ्ग्रेजी विषय लगायतका शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	गाउँपालिका र संघ संस्था	तालिम,कार्यशाला,गोष्ठी सञ्चालन र अनुभव आदान प्रदान	आवश्यकता अनुसार	निरन्तर

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	लक्ष्य (५ वर्षे)						कैफियत
			पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	जम्मा	
१.	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाका लागि आवश्यक कानुनी प्रबन्ध मिलाउने	गाउँपालिका	✓	✓				२	
२.	विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	गाउँपालिका	✓					१	
३.	अङ्ग्रेजी, विज्ञान, गणित तथा कम्प्यूटर विज्ञान लगायतका विषय अध्यापनका लागि अवसर	गाउँपालिका र प्रदेश सरकार	✓		✓		✓	३	
४.	मापदण्ड अनुसार शिक्षक व्यवस्थापन	संघीय सरकार र गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	
५.	सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने	विद्यालय र गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	
६.	आवश्यकताअनुसार खुला तथा दूर शिक्षालगायतका वैकल्पिक प्रबन्ध	गाउँपालिका	✓				✓	२	
७.	विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास	संघ, प्रदेश र गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	
८.	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	विद्यालय र गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	
९.	शिक्षक क्षमता विकास	गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	
१०.	विद्यालय उत्थानशील योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	प्रदेश र संघीय सरकार		✓			✓	२	
११.	सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	प्रदेश र संघ	✓	✓	✓	✓		४	

१२	शिक्षक सहायता प्रणालीको पुनर्संरचना	गाउँपालिका	✓		✓			२	
१३	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा सुनिश्चितताका लागि पाठ्यपुस्तक, ड्रेस तथा स्टेशनरी, दिवा खाजा, छात्रवृत्ति र सिकाइ सामग्रीको व्यवस्था	संघ, प्रदेश गापा र दातृ निकाय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
१४	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कन	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
१५	शैक्षिक मानव संसाधन सूचना प्रणाली स्थापना	प्रदेश सरकार	✓		✓		✓	३	
१६	वि.व्य.स.,शि.अ.सं.संघका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	विद्यालय र गाउँपालिका	✓		✓		✓	३	
१७	अभिभावक अभिमुखीकरण र सहभागिता कार्यक्रम	विद्यालय	✓		✓		✓	३	
१८	लक्षित बालबालिकाहरूका लागि आवासीय प्रबन्ध	संघ, प्रदेश र दातृ निकाय	✓		✓			२	

३.४ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तथा तालिम

३.४.१ परिचय

प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाले सिपयुक्त, जिवनपयोगी र ब्यवहारिक शिक्षामा जोड दिन्छ । पढ्दै, सिक्दै र कमाउदै भन्ने अवधारणामा आधारित भई प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको विकास भएको पाइन्छ । प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाका यस्ता अवसरहरू पाएका जनशक्ति जसले आफैले केही गर्ने सोच राख्दछ । त्यस्ता वर्गको लागि पालिकाले प्रोत्साहनको नीति ल्याइ अगाडि बढ्ने छ । शिक्षालाई सौपयुक्त र व्यवहारमा प्रयोग योग्य बनाउनु पर्ने मान्यतालाई ध्यानमा राख्दै प्राविधिक शिक्षाको आवश्यकता महसुस गरिएको हो । मौजुदा शिक्षा नीतिमा पनि स्थानीय तहमा "संघीय तहमा स्थापना हुने राष्ट्रिय प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम परिषदमार्फत प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालन, अनुसन्धान, नवप्रवर्तन र उद्यमशीलता विकास जस्ता कार्य सम्पादन गरी दक्ष प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनमा जोड दिने ।" भन्नेकुरा उल्लेख भएको छ ।

हालको श्रमबजारमा आवश्यक शिक्षाको अभावमा दिनानुदिन युवा जमातहरू विदेशी भूमीमा रगत र पसिना बगाउन बाध्य भएको यथार्थता हामीसामु छुदैछ । वर्तमान परिवेशमा यस पालिकाबाट समेत ठूलो सङ्ख्यामा युवा

जनशक्ति विदेशी भूमिमा श्रम बेचन बाध्य छन् । त्यसैले हालको आवश्यकता भनेको घोकन्ते सैद्धान्तिक शिक्षालाई बिस्तारै विस्थापित गरी स्वरोजगारमूलक प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई स्थापित गर्नुपर्ने सोचका साथ यस गाउँपालिकाले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई प्राथमिकता दिएर सामुदायिक विद्यालय मार्फत क्रमशः लागू गर्दै आइरहेको छ ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था

यस गाउँपालिकामा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा धार तर्फ कृषि बालीविज्ञान विषयमा एक मात्र विद्यालय श्री एकप्रिय राठौर माध्यमिक विद्यालय पाताभार सञ्चालित रहेको छ भने अन्य माध्यमिक विद्यालयमा प्राविधिक धार तर्फको व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालन गर्नुपर्ने अति आवश्यक देखिन्छ।

३.४.३ लक्ष्य

मध्यम स्तरको स्वरोजगारमूलक जनशक्ति तयार पार्ने ।

३.४.४ उद्देश्य

१. सिपमूलक र रोजगारमूलक शिक्षाको विस्तार गर्नु ।
२. स्थानीय स्तरका विद्यार्थीलाई प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा आकर्षण गर्नु ।
३. स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासका अवसर सृजना र शिक्षाको बिस्तार गर्नु
४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासका अवसरहरूलाई सान्दर्भिक, उपयोगी र गुणस्तरीय बनाउनु

३.४.५ रणनीतिहरू

१. विभिन्न संघ संस्थाको समन्वयमा र पालिकाको आफ्नै कोषमा पढ्दै कमाउदै शैक्षिक प्रक्रियाको अवधारणा कार्यन्वयनमा ल्याइनेछ ।
२. उत्पादनमूलक जनशक्ति उत्पादनका लागि विभिन्न कार्यक्रम तथा बजेटको व्यवस्था र प्रोत्साहन कार्यक्रम र उत्पादित जनशक्तिले स्थानीय तहमै अनिवार्य सेवा गर्न प्रोत्साहन कार्यक्रम ल्याइनेछ ।
३. विद्यार्थीहरूलाई प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीपका अवसर उपलब्ध गराउनका लागि सम्बन्धित संस्थाहरूसँग समन्वय गरिनेछ ।
४. गापाभिन्न सञ्चालित प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रमहरूमा स्थानीय विद्यार्थीलाई आकर्षण गर्न कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
५. आर्थिक रुपमा पिछडिएका, महिला, आदिवासी, जनजाती, दलित, अपाङ्गता भएका नागरिक एवम् समुदाय र वर्गको लागि पहुँच बढाउन आवश्यक कार्यक्रमहरूको व्यवस्था गरिनेछ ।
६. हाल प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन भएका विद्यालयहरूको समन्वयमा आवश्यकता अनुसार कार्यक्रम मर्ज तथा थप नयाँ कार्यक्रम विस्तार गरिनेछ ।
७. विधागत रुपमा एक माध्यमिक विद्यालय एक प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रम लागू गरिनेछ ।
८. कार्यगत तालिममा जाने प्राविधिक विद्यार्थीलाई तालिम भत्ता वा तालिम प्रदायक संस्थाहरू सँगको समन्वयमा सिक्दै कमाउदैको अवस्था सृजना गरिनेछ ।

३.४.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

१. उत्पादनशील, रोजगारी, स्व-रोजगारी र जीविकोपार्जनका क्षेत्रबाट आर्थिक स्तर सुधार गरेको हुने ।

प्रमुख नतिजा:

२. गाउँपालिकामा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा उत्पादनशील जनशक्तिले आवश्यकता अनुसारका प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीपका क्षेत्रहरूमा पर्याप्त अवसर प्राप्त गरेको हुने ।
३. गापामा सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीपका क्षेत्रमा सञ्चालित कार्यक्रमहरूको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा अभिवृद्धि हुने ।
४. गापामा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीपका क्षेत्रहरूलाई उत्पादन र आर्थिक उपार्जनसँग जोडिने ।
५. जिवनपयोगी सीपहरूको पहिचान, प्रमाणीकरण तथा प्रबर्द्धन हुने ।
६. उत्पादनशील, रोजगारी, स्व-रोजगारी र जीविकोपार्जनका अवसरमा वृद्धि हुने ।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	लक्ष्य (५ वर्षे)						कैफियत
			पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	जम्मा	
१.	प्राविधिक धारका माध्यमिक विद्यालयहरू स्थापना र सञ्चालन	विद्यालय र CTEVT			✓		✓	२	
२.	प्राविधिक धार सञ्चालन भएका विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार विकास	विद्यालय र गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	
३.	प्राविधिक शिक्षालय स्थापना, सञ्चालन तथा नियमन (स्नातक तहसम्म)	गाउँपालिका र CTEVT			✓			१	
४.	प्रशिक्षक व्यवस्था	गाउँपालिका, र CTEVT विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
५.	लक्षित समूह छात्रवृत्ति कार्यक्रम	गाउँपालिका र विद्यालय			✓	✓	✓	३	

६.	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका लागि आवश्यक नीति तर्जुमा	गाउँपालिका र प्रदेश सरकार	✓	✓	✓	✓	✓	५	प्रत्येक वर्ष नियमित
७.	खोज तथा नवप्रवर्तनात्मक कार्यलाई प्रोत्साहन	गाउँपालिका	✓					१	

३.५. पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री

३.५.१ परिचय

पाठ्यक्रम सिकाइको एक योजना हो । शिक्षाको लक्ष्य, राष्ट्रिय उद्देश्य, तहगत तथा कक्षागत उद्देश्यहरू परिपूर्ति गर्नका लागि सबैभन्दा महत्वपूर्ण साधन पाठ्यक्रम हो । समय सापेक्ष रूपमा पाठ्यक्रम परिमार्जन हुँदै जान्छ र परिवर्तित पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक साधन तथा स्रोतको परिचालन गरी उल्लेख्य रूपमा कार्यान्वयनमा जोड दिनुपर्छ । शैक्षिक सत्र २०७७ देखि कक्षा १ मा लागू भएको एकीकृत पाठ्यक्रम अनुसार स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्ने हुन्छ त्यसैगरी गाउँपालिकाको आवश्यकताको विषयहरू समेटेर स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु अति आवश्यक छ । शिक्षकहरूका लागि पाठ्यक्रम परिमार्जन सम्बन्धी आवश्यक प्रबोधीकरण तालिम सञ्चालन गरी पाठ्यक्रमको आधारमा शिक्षण गराउने परिपाटीको विकास गरिनु पर्दछ ।

३.५.२ वर्तमान अवस्था

यस वर्षदेखि गेरुवा गाउँपालिकाले आफ्नो आवश्यकताका आधारमा कक्षा १-८ सम्मको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणको चरणमा रहेको छ । यस गाउँपालिका भित्र सम्पूर्ण विद्यालयमा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको कार्यान्वयन भएको अवस्था छ । पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि गरिएका प्रयत्नहरूमा पाठ्यक्रम निर्माण र प्रबोधीकरण तालिम सञ्चालन गरिएको अवस्था छ । पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यान्वयनका चुनौती तथा अवसरमा मुख्य गरी मिश्रित समुदायका कारण एउटै मातृभाषाको पाठ्यक्रमको निर्माण र कार्यान्वयन गर्न नसकिएको अवस्था छ । पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक सुधारका लागि पृष्ठपोषणको व्यवस्था मिलाइएको छ ।

३.५.३ लक्ष्य

पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट विद्यार्थीहरूमा जिवनोपयोगी ज्ञान, सीप र अभिवृत्तिको विकास भई सक्षम सृजनशील र प्रतिस्पर्धि नागरिक तयार गर्ने ।

३.५.४ उद्देश्य

१. पाठ्यक्रमलाई समय सापेक्ष, सान्दर्भिक गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउनु ,
२. खोज , अनुसन्धान र व्यवहारीक जीवनमा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन गर्नु ,
३. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई प्रविधियुक्त कार्यान्वयनमा जोड दिनु ,
४. पाठ्यक्रमबाट दैनिक जीवनका आयामहरूसँग सम्बन्धित विषयवस्तुलाई शिक्षण गर्न सक्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ,

३.५.५ रणनीतिहरू

१. नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२. गेरुवा गाउँपालिकाको शैक्षिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, राजनितिक, आर्थिक अवस्था र स्थानीय आवश्यकताका आधारमा स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास र कार्यान्वयन गरिनेछ ।
३. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न शिक्षक तथा अन्य सरोकारवालाहरूलाई प्रवोधीकरण गरिनेछ ।
४. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपले निर्दिष्ट गरेअनुसार विद्यालयको तहको पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्न शिक्षकको सक्षमता विकास गरी जिम्मेवार बनाइनेछ ।
५. विभिन्न प्रकारका विपद्, महामारी तथा सङ्कटको समयमा विद्यार्थीहरूलाई E Learning Portal र अन्य वैकल्पिक माध्यम द्वारा सहजीकरण गरिनेछ ।
६. STEM Approach को अवधारणालाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
७. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि शैक्षिक पहुँच बढाउन पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामग्री र सन्दर्भ सामाग्रीको विकास र उपलब्धतालाई सुनिश्चितता गरिनेछ ।

३.५.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट विद्यार्थीहरूमा जिवनोपयोगी ज्ञान, सीप र अभिवृत्तिको विकास भई सक्षम सृजनशील र प्रतिस्पर्धि नागरिक तयार हुने ।

प्रमुख नतिजा:

१. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपले निर्दिष्ट गरेअनुसार विद्यालयको तहको पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।
२. कक्षा १-३ मा व्यवहार कुशल सीपसहित अन्तरविषयक तथा बहुविषयक ढाँचाको एकीकृत पाठ्यक्रम कार्यान्वयन हुनेछ ।
३. आधारभूत तहसम्म स्थानीय भाषा मातृभाषा र बहुभाषाको प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण हुनेछ ।
४. कक्षा १-८ सम्म स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको निर्माण र कार्यान्वयन हुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	लक्ष्य (५ वर्षे)						कैफियत
			पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	जम्मा	
१.	पाठ्यक्रम अभिमुखीकरण	गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	
२.	शिक्षक तालिम तथा पेशागत सहयोग	गाउँपालिका विद्यालय र दातृ निकाय	✓	✓	✓	✓	✓	५	वार्षिक रूपमा
३.	परीक्षा तथा मूल्याङ्कन	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
४.	सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
५.	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक, पाठ्यसामग्री उपलब्धता	गाउँपालिका विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
६.	स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन	गाउँपालिका	✓					१	
७.	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन	गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित

३.६ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

३.६.१ परिचय

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप निरन्तर रूपमा चलिरहने प्रक्रिया हो जसमा शिक्षक एक सहजकर्ता र मार्गदर्शकको रूपमा रहेको हुन्छ । शिक्षाको गुणस्तर शिक्षकको गुणस्तरसँग पनि सम्बन्धित हुन्छ । शिक्षकको गुणस्तरको मात्रा भने शिक्षक तयारी, विकास र व्यवस्थापनसँग प्रत्यक्ष रूपले सम्बन्धित हुन्छ । हाम्रो पूर्वीय दर्शनमा शिक्षकको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहेको पाइन्छ । नेपालमा आधुनिक शिक्षा पद्धतिको विकास भएसँगै शिक्षक व्यवस्थापनका विविध पक्षमा विभिन्न कार्यहरू गरिँदै आएको छ । शिक्षा सम्बन्धि विभिन्न प्रतिवेदनहरूले शिक्षक व्यवस्थापनका सम्बन्धमा स्पष्ट धारणाहरू उल्लेख गरेका छन् । उक्त प्रतिवेदनहरूले शिक्षकको प्राज्ञिक योग्यता र तालिम दुबैलाई प्राथमिकता दिएका छन् । त्यस्तै शिक्षक सेवा आयोग नियमावलीले शिक्षा विषय पढेर तोकिएका योग्यता प्राप्त गरेकालाई प्राज्ञिक योग्यता र तालिम प्राप्त दुबै मानेको छ । हाल कार्यान्वयनमा रहेको विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाले शिक्षक नियुक्ति, वृत्ति विकास, न्यूनतम्

योग्यता, शिक्षक तयारी कोर्ष र तालिम सम्बन्धमा गरिने कार्यहरू उल्लेख गरेको छ । सबै प्रतिवेदन र योजनाले शिक्षकको गुणस्तर सुनिश्चिततामा जोड दिएका छन् । तथापि उक्त दस्तावेजहरूमा सुझाइयबमोजिम शिक्षक व्यवस्थापन गर्दा पनि अपेक्षित स्तरका विद्यार्थी उत्पादन गर्न नसकिएको र नसकिने भएकाले शिक्षक व्यवस्थापनका विविध पक्षमा व्यापक परिवर्तन आवश्यक छ ।

शिक्षक व्यवस्थापन र विकास अन्तर्गत शिक्षक नियुक्ति, सरूवा, बढुवा र वृत्तिविकास लगायत शिक्षक तयारी, शिक्षक सहयोग पद्धति, शिक्षक पेशागत विकास, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप, शिक्षक आपूर्ती र वितरण लगायतका विविध पक्षहरू समावेश गरिएको हुन्छ।

३.६.२ वर्तमान अवस्था

शिक्षक सेवा आयोग नियमावली २०५७ (संशोधन सहित) ले शिक्षक हुनका लागि शिक्षक अध्यापन अनुमतिपत्र अनिवार्य गरेको छ । स्थायी शिक्षक हुनका लागि शिक्षक सेवा आयोगले लिने छनौट परीक्षामा उत्तीर्ण हुनु पर्ने, स्थायी शिक्षक बढुवा हुनाका लागि निश्चित मापदण्ड पूरा गरेको हुनु पर्ने प्रावधान छ ।

शिक्षण पेसा आफैमा मर्यादित र सम्मानित पेशा हो । शिक्षक ज्ञान, सीप, सभ्यता र संस्कारले भरिएका व्यक्तित्व हुन । शिक्षकहरूलाई जति खुसी र कार्यप्रति आकर्षित गर्न सक्यो उति नै देशको शिक्षा प्रणालीले काचुली फेर्न सक्छ । जुन देशमा शिक्षकलाई जति सम्मान दिएका हुन्छन् त्यो देशको शिक्षा प्रणाली पनि त्यतिनै माथि रहेको हुन्छ । वर्तमान समयमा नेपालमा खुला प्रतिस्पर्धाको माध्यमबाट शिक्षक सेवा आयोगले शिक्षक नियुक्तिका लागि सिफारिस गरे सँगै शिक्षकहरूको पेशागत सम्मानमा पनि सहयोग पुगेको छ । शिक्षकहरूको सेवा, शर्त, सुविधा र वृत्ति विकासको बाटो अझै सशक्त र व्यवहारिक बनाइ अगाडि बढ्नु सान्दर्भिक देखिन्छ । विद्यालयहरूमा शिक्षकको दरबन्दी मिलान, तनाव व्यवस्थापन, समय व्यवस्थापन जस्ता पक्षमा ध्यान दिई विद्यालयको सर्वपक्षीय विकास गर्न शिक्षक व्यवस्थापन र विकासमा जोड दिनु अत्यावश्यक छ ।

शिक्षा नियमावली २०५९ को नियम ९२ अनुसार विद्यालयमा रहने शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था अनुसूची १२ मा गरिएको छ । हाल शिक्षक व्यवस्थापन गर्दा नियमित अनुदान प्राप्त शिक्षक संख्या र अनुपातले तोके अनुसारको विद्यार्थी संख्याभन्दा जति बढी हुन्छन् त्यतिको अनुपातमा चाहिने शिक्षकको तलब स्थानीय सरकार मार्फत विद्यालयले अनुदान पाउने व्यवस्था गरेको छ । तथापि यस गेरूवा गाउँपालिकाको शिक्षक व्यवस्थापन पक्षको विश्लेषण गर्दा निम्नलिखित चुनौतिहरू पहिचान गरिएका छन् ।

१. शिक्षण पेसालाई आकर्षक बनाउनु ।
२. सक्षम शिक्षक आपूर्तिका लागि शिक्षा विषय अध्यापन गर्ने संस्थाहरूमा विद्यार्थी भर्ना र शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया सुधार गरी व्यवस्थित गराउनु ।
३. पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्नु गराउनु शिक्षण, सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउनु तथा शिक्षण क्रियाकलापमा विविधता ल्याउनु ।
४. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको कार्य सम्पादन मूल्याङ्कनसँग आबद्ध गर्ने कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु ।
५. विषयगत दरबन्दी मिलान गर्नु र आवश्यक दरबन्दीको पूर्ति गर्नु ।

३.६.३ लक्ष्य

गुणस्तरीय शिक्षाका लागि योग्य, व्यावसायिक रूपमा दक्ष, पेसाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही शिक्षकको व्यवस्था सुनिश्चित हुने ।

३.६.४ उद्देश्य

१. अपुग शिक्षक भएका विद्यालयहरूमा गाउँपालिकाले आर्थिक भार व्यहोर्ने गरी कानून बमोजीम शिक्षक दरबन्दीको सृजना गर्नु ।
२. हालसम्म स्थानीय दरबन्दी सृजना गरी पदपूर्ति गरीएका गाउँपालिका अनुदान शिक्षक दरबन्दीलाई निरन्तरता दिनु ।
३. सबै तहमा शिक्षकको योग्यताको पुनरावलोकन विषयवस्तुमा दक्ष र निपूर्ण शिक्षकको सुनिश्चितता गर्न आवश्यक सहजीकरण गर्नु ।
४. शिक्षकहरूलाई आवश्यक प्रोत्साहन, निरन्तर पेशागत विकास र सिकाइ अनुभव आदान प्रदान कार्यक्रमका माध्यमबाट सबै तहमा सक्षम प्रतिबद्ध र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको प्रबन्ध गर्न आवश्यक सहयोग गर्नु ।
५. गाउँपालिका स्तरमा शिक्षकलाई कार्य सम्पादनमा आधारमा पुरस्कृत गर्नु ।

३.६.५ रणनीतिहरू

१. गाउँपालिका स्तरमा शिक्षक तथा कर्मचारीको सक्षमता प्रारूप विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
२. शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दि मिलान, दरबन्दि पुनर्वितरण तथा थप गर्ने कार्यमा सहजीकरण गरिनेछ ।
३. शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा प्रधानाध्यापक नियुक्ति गरिनेछ ।
४. नियमित रूपमा विभिन्न समितिहरू, प्रधानाध्यापक, शिक्षक, कर्मचारीहरूको क्षमता विकास र प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

३.६.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

१. सक्षम र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुने,
२. सबै विद्यालयहरू गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न सक्षम हुने

प्रमुख नतिजा:

१. राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमता कार्यढाँचाको आधारमा शिक्षक तयारी, छनौट र पेसागत विकास हुने,
२. शिक्षण पेसा थप प्रतिस्पर्धी र सम्मानित हुने,
३. शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणालीमार्फत निरन्तर पेसागत सहयोग प्राप्त हुने,
४. शिक्षकको उपस्थिति, शिक्षण विधि तथा तौरतरिका र कार्यसम्पादनमा सुधार हुने,
५. शिक्षक विद्यार्थी अनुपातका आधारमा तहगत, क्षेत्रगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान/पुनर्वितरण हुने,
६. योग्य सक्षम शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको छनौट तथा नियुक्ति हुने
विभिन्न समित, प्रधानाध्यापक र लेखा तथा प्रशासनिक कर्मचारीहरूको क्षमता विकास हुने ।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	लक्ष्य (५ वर्षे)						कैफियत
			पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	जम्मा	
१.	शिक्षक नियुक्ति र सरुवा,बढुवा	संघ र स्थानीय सरकार	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
२.	अस्थायी तथा स्थायी शिक्षकहरूको व्यवस्थापनका लागि मापदण्ड तथा निर्देशिका तयारी,	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
३.	उपचारात्मक शिक्षण पद्धति लागु गर्ने,	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
४	विद्यालयमा आधारित सुपरिवेक्षण तथा सहयोगका लागि क्षमता विकास,	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
५	शिक्षक पेसागत विकास र सहयोग	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
६	नमूना विद्यालय अवलोकन भ्रमण	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
७	सिकाइ आदनप्रदान, क्षमता विकास, प्रविधि हस्तान्तरण र ज्ञानको सञ्जालीकरण	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
८	विज्ञ समूह गठन	गाउँपालिका	✓					१	
९	सहपाठी कक्षा अवलोकन	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	

१०	कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन,	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
११	प्रधानाध्यापकको व्यवस्था,	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
१२	शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण,	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	

३.७ विद्यालय व्यवस्थापन

३.७.१ परिचय

विद्यालय व्यवस्थापनलाई चुस्त दुरुस्त र पारदर्शी बनाउन विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ र स्थानीय तहको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । सार्वजनिक शिक्षालाई गुणस्तरीय, उपलब्धिमूलक र समयानुकूल बनाउनु विद्यालय व्यवस्थापनको मूल उद्देश्य हो । विद्यालयको समग्र पक्ष जस्तै भौतिक, शैक्षिक, आर्थिक, मानवीय स्रोत आदि दृष्टिले विद्यालय सुधार एवम् विद्यालयलाई सुदृढ बनाउने कार्य नै विद्यालय व्यवस्थापन हो । बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास, गुणस्तरीय शिक्षा प्रदानका लागि नेपालको संविधानमा भएको प्रावधानलाई लागू गरी शिक्षा क्षेत्रको समुन्नत र न्यायोचित विकासमा विद्यालय व्यवस्थापन पक्षको महत्वपूर्ण योगदान रहन्छ । विद्यालय व्यवस्थापन पक्षले स्थानीय समुदाय, सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको भूमिकालाई थप जिम्मेवार बनाई विद्यालय प्रशासनलाई जवाफदेही र उत्तरदायी बनाउछ । विद्यालयमा सबैको विश्वास प्राप्त गर्न विद्यालयमा गरिने हरेक क्रियाकलाप तथा कार्यक्रममा सक्रिय सहभागिता, निष्पक्षता तथा पारदर्शिता हुनु आवश्यक छ ।

३.७.२ वर्तमान अवस्था

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन -२०७४ बमोजिम यस गाउँपालिकाका प्रत्येक विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघ गठन भएको छ । विद्यालय व्यवस्थापनबाट विद्यालयको शैक्षिक, भौतिक तथा आर्थिक पक्षमा राम्रो प्रभाव परेको अवस्था छ । प्रभावकारी विद्यालय व्यवस्थापनका लागि गरिएका प्रयासहरूमा प्र.अ.को व्यवस्थापन, वि.व्य.स. तथा शि.अ. सं. गठन प्रमुख रहेका छन् । गाउँपालिकाको विद्यालय व्यवस्थापनको अवस्थाहरूलाई विश्लेषण गर्दा विद्यालयले बोलाएको अवस्थामा मात्र न्यून अभिभावकहरू विद्यालयमा आउनु, वि.व्य.स.को बैठकमा बालबालिकाको शैक्षिक गुणस्तर, सिकाइ उपलब्धि जस्ता कुरामा छलफल केन्द्रित न्यून हुने तर भौतिक पूर्वाधार, शिक्षक नियुक्ति, सरुवा जस्ता पक्षमा छलफल बढी केन्द्रित हुने, वि.व्य.स. गठन प्रक्रियामा राजनितिक प्रभाव बढी पर्नु, विद्यालयका विभिन्न क्रियाकलापहरूमा राजनीतिक प्रभाव बढी हुनु, शिक्षक अभिभावक संघ गठन भएको भएपनि निष्क्रिय रहनु, योग्य सक्षम प्र.अ. नियुक्त नगरिनु, प्रधानाध्यापकहरू लामो समयदेखि एउटै विद्यालयमा मात्र सिमित हुनु, प्र.अ.को कार्यसम्पादन लागि करार सम्झौता नभएको, वि.व्य.स. र शि.अ. संघसँग राम्रो सम्बन्ध कायम हुन नसकेको, विद्यालयका सरोकारवालाहरूलाई प्र.अ.ले परिचालन नगरी आफू मात्रै अधिकांस समय खट्ने जस्ता थुप्रै चुनौतीहरू विद्यालय व्यवस्थापन क्षेत्रमा देखिएका छन् ।

३.७.३ लक्ष्य

गाउँपालिका भित्रका सबै विद्यालयहरूको शैक्षिक /व्यवस्थापन पक्ष व्यवस्थित हुने ।

३.७.४ उद्देश्य

१. सबै विद्यालयहरूमा तोकिएको कानून सम्मत समितिहरू गठन र सक्रिय बनाउनु ।
२. तहगत प्रधानाध्यापक व्यवस्थापन र निजहरूसँग कार्य सम्पादन सम्झौता बाट चुस्त दुरुस्त रूपमा विद्यालयहरू सञ्चालन गर्नु ।
३. विद्यालयको व्यवस्थापनलाई समावेशी र जवाफदेही बनाउनु ।
४. विद्यालय व्यवस्थापनमा सरोकारवालाहरूको जिम्मेवारी किटान गर्नु ।

३.७.५ रणनीतिहरू

१. विद्यालयको सुधार योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२. शैक्षिक कार्ययोजनाको निर्माण र कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।
३. विद्यालयको विकास तथा व्यवस्थापनका लागि गुरुयोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
४. विद्यालय नक्साङ्कन गरी विद्यालय समायोजन, पुनर्वितरण तथा स्थापना गरिनेछ ।
५. शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा करारमा प्रधानाध्यापक नियुक्ति गरिनेछ ।
६. विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि विनियम तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
७. विद्यालयले वार्षिक कार्य सम्पादनको स्वमूल्याङ्कन गरी अभिभावक भेला मार्फत सार्वजनिक गरिनेछ ।
८. नियमित रूपमा विद्यालयको लेखा तथा सामाजिक परीक्षण गरिनेछ ।
९. विद्यालयको विपद् व्यवस्थापन योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१०. विद्यालयका सबै गतिविधिहरूमा अभिभावकहरूको पहुँच, सहभागिता, पारदर्शिता, र जवाफदेहिताको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

३.७.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

विद्यालय सञ्चालन एवम व्यवस्थापन कार्य चुस्तदुरुस्त, पारदर्शी र जवाफदेही भएको हुने ।

प्रमुख नतिजा:

१. विद्यालयको शैक्षिक, भौतिक तथा आर्थिक अवस्था सुदृढ भएको हुने
२. विद्यालयको विकास, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन प्रभावकारी हुने
३. विद्यालयको शासकीय प्रबन्ध उच्च नतिजाका लागि प्रोत्साहित भएको हुने
४. विद्यालयहरूको सक्षमतामा सुधार भई रूपान्तरणको गतिलाई तीव्रता प्रदान गरेको हुने
५. विभिन्न समित, प्रधानाध्यापक र लेखा तथा प्रशासनिक कर्मचारीहरूको क्षमता विकास हुने
६. विद्यालय व्यवस्थापन समावेशी, समन्यायिक र जवाफदेही हुने
७. विद्यालय व्यवस्थापनमा सरोकारवालाहरूको सहभागिता अभिवृद्धि हुने
८. विद्यालयको सेवा प्रवाह प्रभावकारी हुने ।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	लक्ष्य (५ वर्षे)						कैफियत
			पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	जम्मा	
१.	विद्यालय सुधार योजना निर्माण र अध्यावधिक	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
२.	शैक्षिक कार्ययोजनाको निर्माण	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
३.	विद्यालयको गुरुयोजना विकास तथा व्यवस्थापन	विद्यालय		✓				१	
४.	विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन विनियम तयारी (कार्ययोजना)	संस्थागत विद्यालय र गाउँपालिका		✓		✓		२	
५.	वार्षिक कार्य सम्पादनको स्वमूल्याङ्कन	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
६.	अभिभावक भेला	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
७.	विद्यालयको लेखा तथा सामाजिक परीक्षण	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
८.	विपद् व्यवस्थापन योजना निर्माण	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	

३.८ अनौपचारिक शिक्षा, साक्षरता, निरन्तर शिक्षा, जीवनपर्यन्त सिकाइ र शिक्षा

३.८.१ परिचय

शिक्षा जीवन पर्यन्त चलिरहन्छ । औपचारिक शिक्षामा पहुँच नपुगेका बालबालिका तथा प्रौढहरूलाई शिक्षामा पहुँच विस्तार गर्न, जीविकोपार्जनमा सहयोग पुर्याउन ल्याइएका पछिल्ला अवधारणाहरू निरन्तर शिक्षा, खुला सिकाइ, अनौपचारिक शिक्षा, जीवनपर्यन्त सिकाइ र शिक्षा प्रमुख हुन् । शिक्षा आर्जन गर्नु चाहना भएका तर औपचारिक शिक्षाबाट वञ्चित व्यक्तिहरूलाई विभिन्न मार्ग अवलम्बन गरी शिक्षा प्रदान गर्न सकिन्छ । जीवन पर्यन्त सिकाइ भनेको आजीवन प्राप्त गरिरहने शिक्षाको स्वरूप हो । यो अवधारणा फ्रान्सबाट सुरु भएको हो । मान्छेले आफ्नो जीवनको अन्त्यसम्म केही न केही सिक्किरहन्छ । विद्यालयको सिकाइले मात्र सबै आवश्यकताहरू पूरा गर्न सक्दैन । कुनै पनि ठाउँमा कसैसँगबाट पनि सिक्न सकिन्छ भन्ने मान्यता यस शिक्षाको स्वरूपले महत्त्व दिन्छ ।

३.८.२ वर्तमान अवस्था

नेपालको संविधानले सुनिश्चित गरेको शिक्षा पाउने हक, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले अवलम्बन गरेको सिद्धान्त, दिगो विकासका लक्ष्य ४ तथा पन्ध्रौँ आवधिक योजनाले अपेक्षा गरेको प्रत्येक नागरिकले शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षासँगै अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीलाई अगाडि बढाउनु पर्दछ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलक तुल्याई अनौपचारिक, वैकल्पिक, परम्परागत र खुला शिक्षाका माध्यमबाट आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्नु, सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवनपर्यन्त शिक्षाको माध्यमबाट जीवन यापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने उद्देश्य निर्धारण गरेको छ । त्यसैले देशको भूगोल र हालसम्मको शिक्षाको पहुँच सँगसँगै नागरिकको सिकाइको अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै वैकल्पिक सिकाइका माध्यम अवलम्बन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले अभिभावक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा तथा वैकल्पिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षा, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सम्बन्धि नीति, कानुन, मापदण्ड, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मुल्याङ्कन र नियमन गर्ने अधिकार स्थानीय तहलाई दिएको परिप्रेक्ष्यमा यस गेरूवा गाउँपालिकाले समेत अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाको योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनमा समन्वय र सहज्ीकरण गर्ने जिम्मेवारी वहन गर्दै आएको छ । गेरूवा गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने सबै नागरिकलाई कार्यमुलक रुपमा साक्षर बनाउनु, साक्षरतालाई उत्पादनसँग जोड्नु, अनौपचारिक माध्यमबाट साक्षरता सीप प्राप्त गरेका व्यक्तिलाई औपचारिक शिक्षामा निरन्तरता दिनु र औपचारिक शिक्षाबाट वञ्चित रहेकाहरूका लागि सर्वसुलभ र भरपर्दो खुला तथा वैकल्पिक शिक्षामा पहुँच र निरन्तरता मुख्य चुनौतिहरू रहेका छन् ।

३.८.३ लक्ष्य

सबै निरक्षरहरूलाई पूर्ण साक्षर बनाई नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने

३.८.४ उद्देश्यहरू

१. स्थानीय तहलाई पूर्ण साक्षर पालिका घोषण गर्नु
२. अनौपचारिक शिक्षालाई साक्षरताको मूल आधारको रुपमा विकास गर्नु
३. सबै नागरिकका लागि समावेशी तथा समतामूलक साक्षरता र आजीवन सिकाइका अवसर सुनिश्चित गर्नु

४. आजीवन सिकाइ संस्कृति सापेक्ष अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका लागि संस्थागत सुदृढीकरण गर्नु
५. शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित, बिचैमा पढाइ छोडेका, नवसाक्षर र निरक्षर व्यक्तिहरूको पहिचान गरी वैकल्पिक शिक्षाको माध्यमबाट औपचारिक शिक्षा सरहको शिक्षा प्रदान गर्नु
६. अनौपचारिक, खुला र वैकल्पिक माध्यमबाट प्राप्त ज्ञान र सीपलाई आय आर्जनका विभिन्न क्षेत्रमा आवद्ध गराउनु
७. पठन संस्कृतिलाई जीवनको अभिन्न अङ्ग बनाइ सार्वजनिक पुस्तकालय, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र वाचनालयहरूको स्थापना, विकास र विस्तार गर्नु
८. अनौपचारिक तथा खुला शिक्षाका लागि पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा सिकाइ सामग्री निर्माण, अनुगमन, निरीक्षण र कार्यान्वयन प्रक्रियालाई तीन तहका सरकारबिचको साझेदारी र समन्वयमा सञ्चालन गर्नु

३.८.५ रणनीतिहरू

यस योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ :

१. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको समायोजन, पुन संरचना तथा आवश्यकता अनुसार पुनवितरण गरिनेछ ।
२. सामुदायिक विकास केन्द्र, विद्यालय, स्थानीय गैर सरकारी संघ संस्थाहरू, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम, अभिभावक परिचालन गरी साक्षरता तथा साक्षरोत्तर कक्षाहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
३. गाउँपालिकालाई पूर्ण साक्षर बनाउन गाउँपालिकाको संयोजनमा सामुदायिक केन्द्र, विद्यालय, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम, अभिभावक लगायत अन्य साझेदारलाई परिचालन गरिनेछ ।
४. औपचारिक तथा अनौपचारिक, साक्षरता, निरन्तर शिक्षा, जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि संघ, प्रदेशका लागि प्रदेश सरकार बिच स्रोत साझेदारी प्रारूप विकास गर्न समन्वय र सहजोकरण गरिनेछ ।

३.८.६ उपलब्धि नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि

१. सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू प्राप्त हुने ।
२. मौलिक अधिकाहरूको प्रयोग गर्दै आफ्नो कर्तव्य र जिम्मेवारी पूरा गर्न सक्ने सचेत सक्षम र विवेकशील नागरिक तयार हुने ।

प्रमुख नतिजा:

१. सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू प्राप्त हुने
२. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक संरचनागत व्यवस्था तयार भई सञ्चालन हुने
३. सिकारूको आवश्यकताअनुसार जीवनपर्यन्त सिकाइका सामग्रीहरू कार्यान्वयन हुने
४. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र आजीवन सिकाइको केन्द्रका रूपमा विकास हुने
५. अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइबाट आर्जित ज्ञान तथा सिपको पहिचान एवम् प्रमाणीकरण गरी समकक्षता निर्धारण गरिने
६. अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइसम्बन्धि तथ्याङ्क अध्यावधिक हुने ।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	लक्ष्य (५ वर्षे)						कैफियत
			पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	जम्मा	
१.	निरक्षरहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन तथा खण्डीकृत डाटावेस तयारी	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓				२	
२.	साक्षरता तथा साक्षरोत्तर शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓				२	
३.	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई सामुदायिक पुस्तकालयका रूपमा सञ्चालन	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
४.	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सुदृढीकरण	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
५.	सरकारी तथा गैर सरकारी निकायसँग साझेदारी र सहकार्य	सरकारी र गैर सरकारी निकाय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
६.	सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
७.	सिकाइ सामग्री र सिकाइको प्रमाणीकरण	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	

३.१. गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा

३.१.१ परिचय

शिक्षाको गुणस्तर मापनका लागि वस्तुनिष्ठ आधार पाउन कठिन हुन्छ । वास्तवमा विद्यालयको वातावरण, शिक्षण विधि, अनुशासन, संस्कार, जीवनोपयोगी सीप प्रदान गर्ने, व्यवहारिक ज्ञान दिने शैक्षिक विषयवस्तुहरू समावेश भएको शिक्षालाई गुणस्तरीय शिक्षा भनिन्छ । समाजको आवश्यकता, सिकारुको रुचि र क्षमता, सिकाइको वातावरण, पाठ्यक्रम र पाठ्यवस्तु, शिक्षण प्रक्रिया र उत्पादन प्रणाली गुणस्तरीय शिक्षाको मापनका आधारहरू हुन् । शिक्षकको योग्यता, विषयगत दक्षता, पेशाप्रतिको आर्कषण र निष्ठा, प्रविधिमा पहुँच, शिक्षण कला, खोज अनुसन्धानप्रतिको रुचि जस्ता कुराहरूलाई पनि गुणस्तरीय शिक्षा मापनका आधार मानिन्छ । शैक्षिक गुणस्तरको मापन समय, सन्दर्भ, स्थान र विषयको सापेक्षतामा आधारित हुन्छ ।

३.१.२ वर्तमान अवस्था

नेपाल सरकारले पनि दिगो विकास लक्ष्य नं ४ को नेपाल राष्ट्रिय कार्यढाँचा निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । त्यसैगरी विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (२०७३//०७४-२०७९/०८०) ले सबैका लागि शिक्षा, माध्यमिक शिक्षासहयोग कार्यक्रम, शिक्षक शिक्षण परियोजना र विद्यालय क्षेत्र सुधारयोजना मार्फत सबैलाई गुणस्तर शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने सरकारले गरेको प्रयत्नहरूलाई निरन्तरता प्रदान गर्ने लक्ष्य लिएको छ । गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षाका विभिन्न प्रयासहरू हुँदै आएको भएतापनि नेपालमा सार्वजनिक शिक्षा सर्वसुलभ हुन सकेको छैन । सार्वजनिक शिक्षालाई गुणस्तरीय र सहभागितामूलक बनाउने विषयमा धेरै प्रयासहरू भएका छन । गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षाका लागि पर्याप्त अवसरहरू हुँदाहुँदै पनि थुप्रै चुनौतिहरू अगाडि देखापरेका छन् । सार्वजनिक विद्यालयहरूमा स्थायी शिक्षक व्यवस्थापन, भौतिक तथा संस्थागत पूर्वाधारको विकास, विद्यालयको व्यवस्थापन तथा समन्वय, विद्यालय शिक्षा निरन्तरता र विद्यालय छोड्ने समस्या, मातृभाषामा शिक्षाको अधिकारको कार्यान्वयन, विद्यालयको न्यूनतम मापदण्डसम्बन्धि व्यवस्थाको व्यवहारिक कार्यान्वयन, विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा दलगत राजनीतिकरण, आर्थिक, भौतिक तथा जनशक्ति विकास र व्यवस्थापन, पर्याप्त आर्थिक स्रोत र जनशक्ति व्यवस्थापन, बालमैत्री शिक्षा र शैक्षिक वातावरणको अवसर जस्ता चुनौतीहरू देखापरेका छन् ।

३.१.३ लक्ष्य

सार्वजनिक शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्ने

३.१.४ उद्देश्य

१. सबै बालबालिकाका लागि गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षा सुनिश्चित गर्नु ।
२. क्षमता तथा योग्यताका आधारमा गुणस्तरीय प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रमा पहुँच पुर्याउनु ।
३. शिक्षा प्रदायक सबै संस्थाहरूमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास गरी गुणस्तरीय सेवा प्रवाह सुनिश्चित गर्नु।

३.१.५ रणनीतिहरू

१. शैक्षिक संस्थाहरूमा उपयुक्त सिकाइ वातावरण सुनिश्चित हुनेगरी भौतिक, आर्थिक, शैक्षिक तथा जनशक्ति व्यवस्थापन गरिनेछ ।

२. सबै सामुदायिक विद्यालय र प्राविधिक शिक्षालयमा पेसागत रूपमा योग्य, दक्ष, सक्रिय र उत्तरदायी शिक्षक उपलब्ध गरिनेछ ।
३. शिक्षण पेसामा उच्च योग्यता र सीप भएका मेधावी व्यक्तिहरू प्रवेश गर्ने वातावरण सिर्जना गरिनेछ ।
४. विद्यमान राष्ट्रिय शैक्षिक गुणस्तर मानक तथा मापदण्ड प्रयोगमा ल्याइनेछ ।
५. शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि तथा शिक्षालाई सामयिक बनाउन आधुनिक प्रविधिमैत्री क्रियाकलापमा आधारित विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरिनेछ ।
६. प्रारम्भिक कक्षाका बालबालिकाहरूको पठन सीप अभिवृद्धिका लागि पर्याप्त पठन सामग्रीको व्यवस्था, प्रारम्भिक कक्षा शिक्षण पद्धतिको प्रयोग, शिक्षक पेसागत विकास तथा पेसागत सहयोग उपलब्ध गरिनेछ ।
७. विद्यालय, प्राविधिक शिक्षालयमा पुस्तकालय, प्रयोगशाला, Computer Lab आदिको व्यवस्था गरिनेछ ।
८. कक्षाकोठामा आधारित निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सुधार गरिनेछ ।
९. सार्वजनिक शिक्षामा सुशासन प्रवर्धन गर्न नेतृत्व प्रणालीमा सुधार, सूचना प्रविधिमा आधारित व्यवस्थापन, नतिजामा आधारित उत्तरदायित्व प्रणाली तथा प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

३.१.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

सबै बालबालिका तथा युवाहरूलाई गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर सुनिश्चित हुने

प्रमुख नतिजा

१. सार्वजनिक शिक्षामा गुणस्तर सुधार र सुशासन प्रवर्द्धन भएको हुने
२. शैक्षिक संस्थाहरूमा उपयुक्त सिकाइ वातावरण सुनिश्चित हुने
३. सबै शैक्षिक संस्थामा पेसागत रूपमा दक्ष जनशक्ति कार्यरत भएको हुने
४. शिक्षण संस्थाहरूको भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार सुदृढ भएको हुने
५. विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धि अभिवृद्धि भएको हुने ।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)					कैफियत	
			पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँच वर्ष		जम्मा
१.	शैक्षिक वातावरण सुदृढीकरण	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित

२.	शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
३.	शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन	गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	
४.	प्रशंसा तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
५.	सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षण सिकाइ कार्यक्रम	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
६.	परीक्षण तथा अनुसन्धान	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
७.	सरोकारवालाबीच निरन्तर अन्तरक्रिया	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
८.	कार्यसम्पादन परीक्षण	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
९.	आवधिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित

३.१० आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछाडि परेका वर्गको पहुँच / समावेशी शिक्षा

३.१०.१ परिचय

शिक्षा मानव जीवनको सार्थकता प्रदान गर्ने अत्यावश्यक तत्व हो । शिक्षालाई समय सुँहाउदो ढङ्गबाट प्रदान र ग्रहण गर्दै लैजानु पर्छ । व्यक्ति आर्थिक र सामाजिक रूपमा कमजोर भएकै कारण शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसरबाट वञ्चित हुन्छ । पालिकाका पछाडि परेका वर्गको शैक्षिक पहुँच विस्तार गर्नु र व्यवस्थापन गर्नु यस गाउँपालिकाको दायित्व हो । व्यक्ति आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक रूपमा कमजोर भएकै कारण शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसरबाट वञ्चितकरणमा पर्नु वा पारिनु संविधान विपरित हो । यस स्थानीय तहमा पनि केही विद्यार्थीहरूले बिचैमा पढाइ छोडेको पाइन्छ । सबैको शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउन नेपालको संविधान, शिक्षा ऐन तथा नियमावलीमा समेत व्यवस्था गरिएको छ । विगतमा कार्यान्वयन भएका सबैका लागि शिक्षा, आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम, सहश्राब्दि विकास लक्ष्य, विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना, विद्यालय क्षेत्र विकास योजना, दिगो विकास लक्ष्य लगायतका विभिन्न शैक्षिक योजना तथा

कार्यक्रमहरूले समेत समावेशी शिक्षालाई समावेश गरेका छन । विभिन्न समयमा यस सम्बन्धि नीतिगत एवं संस्थागत प्रयास भएका छन ।

३.१०.२ वर्तमान अवस्था

नेपालको संविधानमा सम्पूर्ण बालबालीकालाई आधारभूत र माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क,अंपाग बालबालिकालाई उच्च शिक्षा सम्म निशुल्क ब्यवस्था गरेको छ साथै छात्रा, दलित, अंपाग, मुक्तकमैया लगायतका छात्रवृत्ति प्रदान गरिएको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा स्थानीय तहको अधिकार सूचीमा आइसकेपछि आर्थिक रुपमा पछाडि परेको वर्गको शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउन र समावेशी शिक्षालाई कार्यान्वयन गर्नु अब स्थानीय तहको प्रमुख जिम्मेवारी बनेको छ । हाल यस पालिकामा अंपागता भएका विद्यार्थीहरूको अध्ययनका लागि आवासीय व्यवस्था सहितको विद्यालय सञ्चालन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ । आर्थिक तथा सामाजिक रुपले पछाडि परेका वर्गको पहुँच/समावेशी शिक्षा क्षेत्रमा निम्न चुनौतिहरू पहिचान गरीएका छन ।

१. छात्रावास सहितका विद्यालयहरूको सञ्चालन गरी उपयुक्त व्यवस्थापन गर्ने
२. गरीब, विपन्न, टुहुरा, अभिभावकबिहिन र द्वन्दपिडित बालबालिकाको लागि सबै आवश्यक व्यवस्थापन गर्ने
३. विद्यालयमा विशेष शिक्षा सञ्चालनका लागि आवश्यक पूर्वाधार र जनशक्तिको विकास गर्ने
४. शिक्षामा समावेशीता सुनिश्चितता गर्ने

३.१०.३ लक्ष्य

स्थानीय स्तरमा कमजोर वर्गका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच विस्तार गरी उनीहरूलाई सशक्त जीवनयापन गर्न सक्षम बनाउने ।

३.१०.४ उद्देश्य

१. विभिन्न कारणले पछि परेका बालबालिकाहरूलाई शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउनु ।
२. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको आवश्यकता र समावेशीकरणको सिद्धान्तका आधारमा विशेष शिक्षा र समावेशी शिक्षामा माध्यमबाट उपयुक्त शैक्षिक अवसरहरू उपलब्ध गराउनु ।

३.१०.५ रणनीतिहरू

१. आर्थिक रुपले विपन्न, असाहय, सिमान्तकृत र लोपउन्मुख समुदायका बालबालिकालाई विपन्न लक्षित छात्रवृत्ति जस्ता प्रोत्साहनमुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
२. शिक्षण संस्थाहरूमा अपांगमैत्री पूर्वाधारको निर्माण गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
३. सबै किसिमका बालबालिकाको शिक्षामा समावेशीकरण गर्न आवश्यक नितिगत व्यवस्था गरिनेछ ।
४. अपाङ्ग, द्वन्दपिडित, सहिदपरिवार तथा कोरोना भाइरसबाट मृत्यु भएका अभिभावकका बालबालिकाहरूको लागि विशेष सुविधा र अवसरहरू प्रदान गरिनेछ ।
५. बालबालिकालाई विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारका विभेद गरिनेछैन ।

३.१०.६ उपलब्धि नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धि

शिक्षामा कमजोर वर्गको समतामुलक पहुँच र गुणस्तरको सुनिश्चितता गर्ने ।

ख. प्रमुख नतिजाहरू

१. आर्थिक रुपले विपन्न, असाहय, सिमान्तकृत र लोपउन्मुख समुदायका बालबालिकालाई विपन्न लक्षित छात्रवृत्ति जस्ता प्रोत्साहनमुलक कार्यक्रम सञ्चालन हुने ।

२. शिक्षण संस्थाहरूमा अपाङ्गमैत्री पूर्वाधारको निर्माण गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता हुने ।

३. सबै किसिमका बालबालिकाको शिक्षामा समावेशीकरण गर्न आवश्यक नीतिगत व्यवस्था हुने ।

४. अपाङ्ग, द्वन्द्वपीडित, सहिदपरिवार तथा कोरोना भाइरसबाट मृत्यु भएका अभिभावकका बालबालिकाहरूको लागि विशेष सुविधा र अवसरहरू प्रदान हुने ।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	लक्ष्य (५ वर्षे)						कैफियत
			पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	जम्मा	
१.	बालबालिकाहरूको अवस्था पहिचान	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
२.	विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिकाहरूलाई विद्यालयभित्र ल्याउन जनसहभागिता	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
३.	छात्रवृत्ति	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
४.	अपाङ्गता र लैङ्गिकमैत्री शैक्षिक पूर्वाधार	गाउँपालिका र दातृ निकाय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
५.	प्रोत्साहन कार्यक्रम	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
६.	सिकाइ सामग्री व्यवस्था	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
७.	शिक्षकको क्षमता विकास	गाउँपालिका र विद्यालय			✓	✓	✓	३	
८.	सूचना तथा प्रविधिको प्रयोग	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	

३.११ शिक्षामा सूचना प्रविधि

३.११.१ परिचय

नेपालको संविधान २०७२ ले सूचनाको हकमा प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो र सार्वजनिक सरोकारको कुनै विषयको सूचना माग्ने र प्राप्त गर्ने हक हुनेछ भनी मौलिक हकमा उल्लेख गरेको छ । शिक्षामा सूचना र सञ्चार प्रविधिको विकास तथा प्रयोगले सबै विद्यार्थीका लागि सूचना प्रविधिको आधारभूत पहुँच पुऱ्याइ डिजीटल भिन्नता कम गर्ने सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको साधन रूपमा प्रयोग गरी सिकाइ सुधार गर्न सकिन्छ । सूचना प्रविधिले शिक्षण र सिकाइका नयाँ विधि र मान्यतालाई अभूतपूर्व रूपमा अघि बढाएको छ । शिक्षाका पाठ्यक्रम निर्माणदेखि त्यसको कार्यान्वयन र मूल्याङ्कनका सम्पूर्ण अवधिमा सूचना तथा प्रविधिको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । यसका लागि रेडियो,टेलिभिजन,इन्टरनेट, वेभसाइट, अनलाइन कक्षा, भर्चुअल विद्यालय, भर्चुअल विश्वविद्यालयको माध्यमबाट शिक्षा हासिल गर्न सकिन्छ । शैक्षिक विकासका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको महत्वपूर्ण भूमिका रहने गरी यस योजनामा समावेश गरिएको छ ।

३.११.२ वर्तमान अवस्था

गाउँपालिकाको अधिकांश विद्यालयमा इन्टरनेटको पहुँच पुगेको छ । यस गाउँपालिकाका प्रत्येक माध्यमिक विद्यालयहरूमा ICT Lab सूचना तथा प्रविधि प्रयोगशालाको स्थापना भएको छ । सम्पूर्ण सामुदायिक आधारभूत र माध्यमिक विद्यालयहरूमा इन्टरनेट सुविधाको विस्तार गरिएको छ । सबै माध्यमिक तथा आधारभूत (६-८) का विद्यालयहरूमा कम्प्युटर तथा प्रिन्टरको व्यवस्था गरिएको छ । विद्यालयहरूका विभिन्न कक्षाहरूमा कम्प्युटर विषयको शिक्षण गरिएको पाइन्छ । द्रुतगतिमा विकास हुँदै गएको प्रविधिले थुप्रै अवसर र चुनौतीहरू ल्याएको छ । हाल सूचना तथा प्रविधिबाट शिक्षा क्षेत्रमा पनि विद्यालयका प्रशासनिक काम, नतिजा निर्माण कार्य, पावर प्वाइन्ट निर्माण गरी प्रोजेक्टरको माध्यमबाट अध्यापन गर्ने कार्य गर्दै आएको पाइन्छ । केन्द्रीय शैक्षिक तथ्याङ्कमा जोड्नको लागि एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (IEMIS) को विकास गरिएको छ र त्यसको पूर्णतया उपयोग हुन नसकि रहेको अवस्था छ । उल्लिखित अवस्थाहरूलाई विश्लेषण गर्दा शिक्षामा सूचना प्रविधि क्षेत्रमा निम्न चुनौतिहरू पहिचान गरिएका छन्:

१. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगका लागि डाटा सेन्टर, डिजिटल ल्याब, डिजिटल पुस्तकालय सहीतको एकीकृत प्रणालीको विकास ।
२. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धि उपकरणको व्यवस्था त्यसको सञ्चालन र प्रयोगका लागि दक्ष जनशक्तिको विकास ।
३. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगबाट सक्षमता अभिवृद्धि ।
४. अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको पर्याप्त विकास र पहुँच ।
५. सबै प्रयोगकर्तालाई सहज हुने गरी शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली र लेखा प्रणालीको विकास ।

३.११.३ लक्ष्य

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगले विद्यार्थीको सिकाइमा गुणात्मक सुधार ल्याउने ।

३.११.४ उद्देश्य

१. सिकाइलाई प्रभावकारी गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग र विस्तार गर्नु ।
२. शिक्षकहरू तथा कर्मचारीको डिजिटल रूपमा क्षमता विकास गर्नु ।
३. शिक्षा सम्बन्धि सेवा प्रवाह सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गरी सहज र छिटो छरितो बनाउनु ।
४. सङ्कटको समयमा समेत विद्यालयहरूका शैक्षिक गतिविधिलाई निरन्तरता दिनका लागि सूचना प्रविधिको समुचित प्रबन्ध मिलाउनु ।

३.११.५ रणनीतिहरू

१. सबै विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका आधारभूत संरचना तथा उपकरणको प्रबन्ध गरिनेछ ।
२. गाउँपालिकास्तरमा इपोर्टल E-Learning Portal निर्माण गरिनेछ ।
३. गाउँपालिका भित्रका सम्पूर्ण विद्यालयमा इन्टरनेटको पहुँच विस्तार गरी इ-लाइब्रेरीको व्यवस्था गरिनेछ ।
४. सबै प्रकारका विद्यार्थीका लागि उपयोगी हुने डिजीटल सामग्री विकास गरिनेछ ।
५. सामुदायिक सूचना केन्द्रहरूलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको क्षेत्रमा सेवा प्रदान गर्न परिचालन गरिनेछ ।
६. IEMIS लाई थप व्यवस्थित गरी विद्यालयको लेखा प्रणाली शिक्षकको तलब प्रतिवेदन पारित गर्ने जस्ता कार्यहरू समेत यसमा समावेश गरिनेछ ।
७. विद्यालय सुपरीवेक्षण, बैठक, गोष्ठी, तालिममा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अधिकमात्रामा प्रयोग गरिनेछ ।
८. विपद् तथा सङ्कटको समयमा समेत विद्यार्थीको सिकाइलाई निरन्तरता दिन सक्ने गरी सिकाइका वैकल्पिक विधिको रूपमा प्रविधिलाई प्रयोग गर्न सक्ने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

३.११.६ उपलब्धि नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धि

सूचना प्रविधिको अधिकतम एवम् प्रभावकारी प्रयोगले विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुने ।

ख. प्रमुख नतिजाहरू

१. सबै विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका आधारभूत संरचना तथा उपकरणको प्रबन्ध हुने ।
२. गाउँपालिकास्तरमा इपोर्टल E-Learning Portal निर्माण हुने ।
३. गाउँपालिका भित्रका सम्पूर्ण विद्यालयमा इन्टरनेटको पहुँच विस्तार गरी इ-लाइब्रेरीको व्यवस्था हुने ।
४. IEMIS लाई थप व्यवस्थित गरी विद्यालयको लेखा प्रणाली शिक्षकको तलबी प्रतिवेदन पारित गर्ने जस्ता कार्यहरू समेत यसमा समावेश हुने ।
५. विद्यालय सुपरीवेक्षण, बैठक, गोष्ठी, तालिममा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अधिकमात्रामा प्रयोग हुने ।
६. विपद् तथा सङ्कटको समयमा समेत विद्यार्थीको सिकाइलाई निरन्तरता दिन सक्ने गरी सिकाइका वैकल्पिक विधिको रूपमा प्रविधिलाई प्रयोग गर्न सक्ने गरी कार्यक्रम सञ्चालन हुने ।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	लक्ष्य (५ वर्षे)						कैफियत	
			पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	जम्मा		
१.	विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	गाउँपालिका विद्यालय	र	✓	✓	✓	✓	✓	५	
२.	शिक्षकहरूको क्षमता विकास	गाउँपालिका विद्यालय	र	✓	✓	✓	✓	✓	५	
३.	प्रत्येक विद्यालयमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता	गाउँपालिका विद्यालय	र	✓	✓	✓	✓	✓	५	बार्षिक २ पटक
४.	IEMIS व्यवस्थापन	विद्यालय		✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
५.	प्रत्येक विद्यालयको आआफ्नै Software को विकास	गाउँपालिका		✓	✓	✓	✓	✓	५	

३.१२ आपतकालिन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा

३.१२.१ परिचय

विभिन्न प्रकारका प्राकृतिक प्रकोप बाढि, पहिरो, भुकम्प, शितलहर, खडेरी, आगलागी, विभिन्न हिंसा, युद्ध, सङ्कट लगायतका आपतकालिन र सङ्कटपूर्ण अवस्थामा पनि बालबालिकाले सिक्न पाउने अधिकारलाई संरक्षण गर्दै सिकाइलाई निरन्तरता दिनुपर्छ । उदाहरणका लागि हाल विश्वव्यापी महामारीका रूपमा फैलिएको COVID-19 बाट विश्व नै आक्रान्त भइरहेको अवस्थामा नेपाल पनि नराम्ररी प्रभावित भएको छ । COVID-19 को महामारीले संसारभरी झण्डै १.५ बिलियन तथा नेपालमा ८० लाख बालबालिकाहरूको सिकाइ प्रक्रिया लामो समयसम्म अबरुद्ध रही हाल आंशिक रूपमा सुचारु भैरहेका छन् । सन् २००८ मा कोशी बाढीले पूर्वका सुनसरी र सप्तरी जिल्लाका ४० हजार मानिसहरू विस्थापित र पीडित गरी एक स्तरको आपतकालको अवस्था सृजना गरेको थियो । त्यसले १ देखि १८ वर्षका करिब १६ हजार केटाकेटीहरूको शिक्षा प्रभावित गर्यो । करिब डेढ दर्जन विद्यालयहरू हराए । दर्जनौ शिक्षकहरू विस्थापित भए । त्यसको व्यवस्थापन गर्न करिब एक दर्जन सरकारी, गैरसरकारी (राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय), निजी विद्यालय, शिक्षक संगठन, UN युएन तथा तिनका साझेदार संस्थाहरू संलग्न भए । पीडित केटाकेटीहरूको लागि राहतको रूपमा सयौं बाल विकास केन्द्र, दर्जनौ अस्थायी सिकाइ केन्द्र, विभिन्न प्रकारका विद्यालय शैक्षिक सामग्री प्याकेज, विद्यार्थीको लागि विद्यालय ड्रेस तथा मसलन्द सामग्रीको प्याकेज, ट्यूटोरियल

कक्षा, तालिम कार्यक्रम आदि सञ्चालन गर्नु पर्यो । करिब तीन दर्जन अस्थायी कक्षाहरूको पुनःनिर्माण तथा मर्मत पनि भयो । नेपाल जस्तो देशको लागि यो सानो समस्या थिएन ।

आपत्कालीन शिक्षा के हो ? यो आपत्कालबाट प्रभावित बालबालिका, युवा तथा प्रौढहरूको शारीरिक सुरक्षा, मनोविज्ञान र विकाससम्बन्धि आवश्यकता पूरा गर्ने सक्ने गुणात्मक शैक्षिक अवसरको प्रावधान हो, जुन जीवन निर्वाह गराउने र जीवन बचाउने दुबै हुन सक्छ । आपत्कालीन शिक्षा बालबालिकाको मौलिक अधिकार हो । त्यसकारण आपत्कालीन अवस्थामा पनि उनीहरूले पढ्न सिक्न पाउने अवस्था सिर्जना गर्नु पर्छ । आपत्कालीन शिक्षाले मनोवैज्ञानिक सहजता सिर्जना गर्न र सामाजिक समायोजनलाई सघाउँछ । बालबालिकाको संज्ञानात्मक र भावनात्मक विकासको निरन्तरतामा शिक्षाको महत्त्वपूर्ण स्थान रहन्छ । आपत्कालीन अवस्थामा बालबालिकालाई शिक्षा प्राप्तिले सिकाइलाई निरन्तरता दिने, संरक्षित र शोषणबाट सुरक्षित हुने अवसर प्राप्त हुन्छ । आपत्कालको बेला समुदायले पनि शिक्षा (औपचारिक, अनौपचारिक र अरिक्त) लाई प्राथमिकता दिनुपर्छ । सुरक्षित सिकाइ स्थलमा (बाल विकास केन्द्र, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र) हुने सुरक्षित क्रियाकलापले गर्दा शिक्षा विभिन्न उमेर समूहको जीवन रक्षा गर्ने र जीवन धान्ने माध्यम बन्छ । केही समय देखि विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय संस्था र सरकारले आपत्कालमा राहत कार्यको पहिलो प्राथमिकताको रूपमा शिक्षालाई स्थापित गर्ने दिशामा विश्व स्तरमा काम गरेका छन् । विश्वव्यापी धोषणा तथा महासंधीहरूले पनि यो शिक्षालाई महत्त्व दिएका छन् ।

शिक्षाले आपत्कालीन अवस्थामा भोग्नु परेको शारीरिक तथा मानसिक तनाव, स्वास्थ्य सम्बन्धि समस्या, रोग, महामारी आदिबाट बच्न तथा आपत्कालीन अवस्थामा गरिएको व्यवस्था सम्बन्धि प्रमुख जीवनरक्षक जानकारीहरू उपलब्ध गराएर तनावपूर्ण अवस्थालाई सरल र सहज बनाउन मद्दत गर्छ । आपत्कालीन अवस्थामा शिक्षाको स्वरूपमा पनि फरक हुन्छ । सामान्य समयको औपचारिक शिक्षा आपत्कालीन अवस्थामा अनौपचारिक हुन पुग्छ र अनौपचारिक शिक्षाको महत्त्व र स्थानले प्राथमिकता पाउँछ । शिक्षा तत्कालिन अवस्थामा जानकारी तथा चेतना अभिवृद्धि गराउने, अनुभव आदान प्रदान गराउने, सूचना सम्प्रेषण, प्रचारप्रसार गराउने सशक्त माध्यमको रूपमा देखा पर्छ । प्राकृतिक विपद्को बेला समुदायमा विद्यालय मात्र एउटा त्यस्तो सुरक्षित ठाउँ हुन्छ जहाँ प्रभावित असंख्य मानिसहरूले स्थान र संरक्षण प्राप्त गर्दछन् । विपद्को बेला मानिसहरू विद्यालयमा गएर शरण लिएको कुरा हामीले सुनेका र देखेका छौं तर यसलाई तुरुन्तै सिकाइ केन्द्रको रूप नै दिनुपर्छ । शिक्षाले आपत्कालीन अवस्थामा भोग्नु परेको समस्याहरूलाई समाधान गर्नका लागि पण्डितहरूले जीवनोपयोगी सीप, रोग, सम्भाव्य दुर्घटना आदिको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न सक्छन् ।

३.१२.२ वर्तमान अवस्था

१. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ का प्रावधानहरू (छात्रवृत्ति, दिवाखाजा, सुविधाविहिनहरूका लागि विशेष सहयोग, मातृभाषा शिक्षासहित कुनैपनि अवस्थामा बालबालिकाले शिक्षा पाउने अधिकार)
२. विद्यालय शान्तिक्षेत्र राष्ट्रिय कार्यढाँचा र कार्यान्वयन निर्देशिका २०६८ (विद्यालयमा सशस्त्र गतिविधि, हिंसा, राजनैतिक प्रभाव, भेदभाव, शोषण तथा दुर्व्यवहारबाट मुक्त राखी शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिने व्यवस्था भएको)
३. बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ (विद्यालयको प्रभावकारिता, समावेशीकरण, लैंगिक समता, स्वास्थ्य, सुरक्षा र बचावट, विद्यालय व्यवस्थापन आदिले विपद्कालीन शिक्षाको आधार तयार गरेको)

४. वृहत विद्यालय सुरक्षा न्यूनतम प्याकेज २०१८ (सिकाइ पूर्वाधार विपद् जोखिम व्यवस्थापन, विद्यालय विपद् जोखिमको सुदृढीकरण तथा समुदायको सहभागिता, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलताको लागि शिक्षाका न्यूनतम मापदण्डमा आधारित कार्यान्वयन)
५. दिगो विकास लक्ष्य, पन्ध्रौं योजना, विद्यालय क्षेत्र विकास योजना, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले सुरक्षित विद्यालय, विपद् जोखिमको न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन, समुदायबीच उत्थानशीलता शिक्षा, विपद्को समयमा विद्यालय शिक्षाको निरन्तरतालाई जोड दिएको

३.१२.३ लक्ष्य

आपतकालिन तथा सङ्कटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको सुरक्षासहित शिक्षा हासिल गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चितता गर्ने ।

३.१२.४ उद्देश्य

१. सङ्कटको जोखिम कम गर्न विभिन्न प्रकारका शिक्षाको माध्यमद्वारा पुर्व सावधानी र तयारीको वातावरण सृजना गर्नु ।
२. विपद् एवम जोखिम न्युनीकरणका लागि सचेतना अभिवृद्धि गराउनु ।
३. सम्भावित विपद्को व्यवस्थापन तथा उत्थानशीलता प्रणाली विकासको लागि भौतिक, मानवीय तथा आर्थिक स्रोतको तयारी गर्नु ।
४. विपद् व्यवस्थापन प्रतिकार्यको संयन्त्र र कार्यढाँचा विकास गर्नु ।
५. अल्पकालीन र दीर्घकालीन पुनर्स्थापना गर्नु ।

३.१२.५ रणनीतिहरू

१. विपद्को समयमा शिक्षालाई निरन्तरता दिन पुर्वतयारी, व्यवस्थापन, प्रतिकार्य र पुनर्स्थापना सम्बन्धी आवश्यक नीति, मार्गदर्शन तथा कार्यविधिहरू तयार गरिनेछ ।
२. सम्भावित प्रकोप तथा विपद्सम्बन्धि पुर्वसावधानी, प्रकोपबाट बच्ने उपायहरूको बारेमा जानकारी गरिनेछ ।
३. प्रकोपबाट शिक्षा क्षेत्रलाई जोगाउन पुर्वतयारी गरिनेछ ।
४. कोभिड- १९ लगायतका महामारीबाट बच्न पुर्वसावधानी, रोकथाम तथा उपचारको आवश्यक तयारी गरिनेछ
५. महामारीका समयमा शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपायहरूको तयारी गरिनेछ ।
६. शिक्षा क्षेत्रमा प्रभाव पार्न सक्ने विपद् वा सङ्कटहरूको पुर्वानुमान तथा त्यसको प्रभावको मूल्याङ्कन तथा विश्लेषण गरिनेछ ।
७. सङ्कटासन्नता (Vulnerability) को मूल्याङ्कनका आधारमा पुर्वानुमान तथा प्रतिकार्यको वृहत योजना तयार गरिनेछ ।
८. विद्यालयस्तरीय प्रतिकार्य योजना तयार गरिनेछ ।
९. विपद् प्रतिरोधि भौतिक पूर्वाधारको निर्माण तथा पुनर्स्थापना गरिनेछ ।
१०. शैक्षिक सेवा निरन्तरताको लागि आवश्यक हुने यन्त्र उकरण, खाद्यान्न, पोशाक तथा अन्य राहत सामग्रीको प्रबन्ध गरिनेछ ।

११. विपद् व्यवस्थापनको लागि स्थानीय तह र विद्यालयको क्षमता विकास गरिनेछ ।
१२. विपद् तथा प्रकोप र शान्ति सुरक्षा र अधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूबिच वडा तहसम्म समन्वय र जिम्मेवारीको संयन्त्र बनाइनेछ ।
१३. विपद् व्यवस्थापनको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सफल अभ्यासलाई स्थानीयकृत गरिनेछ ।
१४. हरित विद्यालय अभियान, जलवायु परिवर्तन, दिगो विकास निम्ति शैक्षिक कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरिनेछ ।

३.१२.६ उपलब्धि नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धि

आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा पनि बालबालिकाको सुरक्षासहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित हुने

ख. प्रमुख नतिजाहरू

१. विद्यालय र शिक्षा प्रणालीमा विपद् तथा प्रकोप व्यवस्थापनको लागि पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, पुनर्स्थापना तथा पुनर्उत्थान योजना तथा क्षमता विकास हुने
२. भौतिक, मानवीय र आर्थिक स्रोत व्यवस्थापन सहीत विद्यालय तथा शिक्षा प्रणाली उत्थानशील हुने
३. विपद् तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शैक्षिक क्रियाकलापहरू निरन्तर रूपमा सञ्चालन हुने

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	लक्ष्य (५ वर्षे)					कैफियत	
			पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष		जम्मा
१.	विपद् तथा प्रकोप व्यवस्थापन नीति तथा मापदण्ड पुनरावलोकन तथा निर्माण	गाउँपालिका	✓		✓			२	
२.	स्थानीय तह र विद्यालयको क्षमता विकास	गाउँपालिका र विद्यालय र दातृ निकाय	✓	✓	✓	✓	✓	५	प्रत्येक वर्ष
३.	विपद् पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, पुनर्स्थापना तथा उत्थानशीलताको लागि सचेतना कार्यक्रम	गाउँपालिका र विद्यालय र दातृ निकाय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
४.	संकटासन्नता मूल्याङ्कनको आधारमा योजना निर्माण	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
५.	भुकम्प/विपद् प्रतिरोधी विद्यालय भवन निर्माण	संघ प्रदेश सरकार र गाउँपालिका	✓	✓	✓	✓	✓	५	

३.१३. परीक्षा, मूल्याङ्कन र नतिजा प्रमाणीकरण रणनीति, कार्यनीति र कार्यक्रमहरू:

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम
वस्तुनिष्ठ मापदण्डको विद्यार्थीको मूल्याङ्कन एवम् उपलब्धि परीक्षण गरी शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्ने।	१. विद्यालयमा सञ्चालित मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रयोग गरी उपलब्धि मापन गरीनेछ। २. मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सहज, सरल	१. कार्यशाला सञ्चालन। २. मूल्याङ्कनका साधनहरूको विकास, निर्माण तथा प्रयोग ३. परीक्षा अनुगमन

	समय सान्दर्भिक बनाउदै क्रमशः निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रणालीमा विकसित गर्दै लगिनेछ । ३. आधारभूत तहको अन्त्यमा लिइने परीक्षा तथा अन्य कक्षाका परीक्षालाई व्यवस्थित र मर्यादित बनाइनेछ ।	४. परीक्षा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन
शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न मूल्याङ्कन प्रणालीलाई विश्वासिलो र भरपर्दो बनाउने ।	४.सिकाइ सँगसँगै निरन्तर मूल्याङ्कनलाई जोड दिँदै गुणस्तर कायम गरिनेछ । ५.सबै शिक्षकहरुलाई विषयगत रुपमा विशिष्टीकरण तालिका निर्माण एवम् मूल्याङ्कनका साधनहरु निर्माण गर्न लगाइ मूल्याङ्कन प्रणालीलाई विश्वासिलो, भरपर्दो एवम् मापनयोग्य बनाइनेछ ।	५. विषयगत कार्यशाला सञ्चालन ६. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीका विषयमा अन्तरक्रिया, बैठक तथा छलफल

कार्यान्वयन योजना:

क्र.सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	प्रक्रिया	अनुमानित लागत	समयावधि
१	कार्यशाला सञ्चालन ।	गाउँपालिका(शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा)	विषयगत शिक्षक र प्रधानाध्यापकहरुसँग समन्वय तथा सहकार्य		परीक्षा हुनुभन्दा १ महिना अगाडि
२	मूल्याङ्कनका साधनहरुको विकास, निर्माण तथा प्रयोग	गाउँपालिका(शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा)	विषयगत शिक्षक र परीक्षा समितिको बैठक र समीक्षा ।		परीक्षा हुनुभन्दा १ महिना अगाडि
३	परीक्षा कार्यक्रम अनुगमन	गाउँपालिका(शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा)	परीक्षा समितिको निर्णय अनुसार		परीक्षा अवधि
४	परीक्षा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन	गाउँपालिका(शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा),विद्यालय	प्रश्नपत्र , उत्तरपुस्तिका तयारी, परीक्षाकेन्द्र छनौट र व्यवस्थापन, परीक्षण, समपरीक्षण, नतिजा प्रकाशन		
६	विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीका विषयमा अन्तरक्रिया, बैठक तथा छलफल	विद्यालय, वडा कार्यालय तथा गाउँपालिका	सरोकारवालासँग छलफल तथा अन्तरक्रिया		निरन्तर

३.१४ . समग्र शैक्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयन योजना

क्र.सं	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	प्रक्रिया	अनुमानित लागत	समयावधि
१	विद्यालयबाहिर रहेका सबै बालबालिकालाई भर्नाको सुनिश्चतता	विद्यालय , वडा र गाउँपालिका	तथ्याङ्क सङ्कलन गरी भर्ना अभियान गर्ने		निरन्तर
२	अभिभावक शिक्षा तथा सचेतीकरण कार्यक्रम ।	सम्बन्धित विद्यालय, वडा तथा गाउँपालिका	बैठक,तालिम, गोष्ठी, रेडियो शिक्षा		निरन्तर
३	विद्यार्थी भर्ना अभियान कार्यक्रम ।	सम्बन्धित विद्यालय, शिक्षक , वडा, गाउँपालिका	समिती गठन , घरदैलो अभियान ,अभिभावक भेला र प्रचार प्रसार		शैक्षिक सत्रको शुरुमा
४	लक्षित छात्रवृत्ति/प्राविधिक शिक्षा छात्रवृत्ति , शैक्षिक सामग्री र पोशाक वितरण	विद्यालय , वडा र गाउँपालिका	तथ्याङ्कको आधारमा छात्रा दलित ,सीमान्तकृत,प्राविधिक धारमा अध्ययनरत र विपन्न विद्यार्थी पहिचान गरी वितरण	स्वीकृत बजेटका आधारमा	वार्षिक रूपमा
५	विद्यालयस्तर एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन प्रणालीमा तथ्याङ्क अध्यावधिक ।	सम्बन्धित विद्यालय तथा गाउँपालिका	तालिम तथा कार्यशाला	विनियोजित वजेट	निरन्तर
६	एक शिक्षक एक ल्यापटप व्यस्था गर्ने ।	शिक्षक, विद्यालय, वडा, गाउँपालिका, विभिन्न सरकारी /गैरसरकारी संघ संस्था र वित्तीय संस्था	लागत साझेदारी रुपमा सामग्री खरीद एवम् बितरण	विनियोजित वजेट	
७	वस्तुनिष्ठ तरीकाले शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा व्यवस्थापन ।	गाउँपालिका (शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा) र शिक्षा समिति	दरबन्दी मिलान कार्यविधि बनाएर गाउँपालिकाको निर्णयबमोजिम		आवश्यकता अनुसार
८	पढाइ सिप सुधार कार्यक्रम	गाउँपालिका , संघ संस्था ,	NEGRP अन्तर्गत	विनियोजित	निरन्तर

		विद्यालय	न्यूनतम प्याकेज र सिकाइ सामग्री उपलब्ध गराउने	बजेट	
९	सबै विद्यालयमा स्वच्छ खानेपानी , WASH सहित छात्रामैत्री र अपाङ्गमैत्री शौचालय निर्माण तथा व्यवस्थापन	संघ प्रदेश, गाउँपालिका, संघ संस्था , विद्यालय	विद्यालयहरु पहिचान गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	स्वीकृत बजेटका आधारमा	निरन्तर
७	सबै विद्यालयमा घेरावाल / पर्खाल को व्यवस्था र रङ्गरोघन कार्यक्रम।	संघ प्रदेश, गाउँपालिका, संघ संस्था , विद्यालय	विद्यालयहरु पहिचान गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	स्वीकृत बजेटका आधारमा	निरन्तर
८	सबै विद्यालयमा कम्प्यूटर , प्रोजेक्टर इ- हाजिरी र CC Camera को व्यवस्था	संघ प्रदेश, गाउँपालिका, संघ संस्था , विद्यालय	विद्यालयहरुको आवश्यकता अनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	स्वीकृत बजेटका आधारमा	निरन्तर
९	STEAM Based तालिम र कार्यशाला	संघ प्रदेश, गाउँपालिका, संघ संस्था , विद्यालय	शिक्षकहरुको लागि तालिम आवश्यकता सङ्कलन, विषयगत तालिम र कार्यशाला सञ्चालन	स्वीकृत बजेटका आधारमा	निरन्तर
१०	विषयगत शिक्षक बैठक, गोष्ठी र कार्यशाला	गाउँपालिका, विद्यालय	विषयगत समिति निर्माण, निर्णय र बैठक गोष्ठी सञ्चालन		त्रैमासिक
११	उत्कृष्ट शिक्षक/ प्र.अ. / कर्मचारी / विद्यालय सम्मान कार्यक्रम	गाउँपालिका, विद्यालय	तहगत रूपमा प्र.अ., शिक्षक कर्मचारी विद्यालय सम्मानका लागि कार्यविधि बनाएर	विनियोजित बजेट	वार्षिक
१२	विद्यालय अनुगमन तथा निरीक्षण	गाउँपालिका , शिक्षाशाखा	अनुगमन साधन प्रयोग गरेर		त्रैमासिक
१३	प्र.अ. / शिक्षकसँग वार्षिक कार्य सम्पादन सम्झौता	गाउँपालिका	ऐन/ नियमावली र कार्यविधि/ मापदण्ड		वार्षिक

			बनाइ शिक्षा समितिको निर्णय गरेर		
१४	व्यवस्थापन समिति र शि.अ.स. पदाधिकारीको क्षमता विकास	विद्यालय, गाउँपालिका र संघ सस्था	छलफल, अन्तरक्रिया र तालिम कार्यशाला	विनियोजित बजेट	निरन्तर
१५	शैक्षिक अवलोकन भ्रमण	विद्यालय, गाउँपालिका, शिक्षा शाखा	भ्रमण आयोजना	विनियोजित बजेट	वार्षिक
१६	स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण, प्रबोधीकरण, कार्यन्वयन र पाठ्यसामग्री विकास तथा परीमार्जन	गाउँपालिका र विद्यालय	समिति /कार्यदल गठन, कार्यशाला, अन्तरक्रिया सञ्चालन	विनियोजित बजेट	निरन्तर
१७	विद्यार्थी शिक्षक आचार संहिता निर्माण र पालना	विद्यालय, शिक्षक, विद्यार्थी	आचार संहिता निर्माण र कार्यान्वयन		निरन्तर
१८	वैकल्पिक वा सट्टा शिक्षकको व्यवस्था	गाउँपालिका र विद्यालय	कार्यविधि निर्माण गरी शिक्षक खटाउने	विनियोजित बजेट	आवश्यकता अनुसार
१९	विद्यालय बगैचा /फूलवारी /हरितविद्यालय निर्माण ।	गाउँपालिका र विद्यालय	बगैचा तथा फूलवारी निर्माण	विनियोजित बजेट	निरन्तर
२०	संस्थागत र सामुदायिक विद्यालय साझेदारी एवम् समन्वय कार्यक्रम	विद्यालय, गाउँपालिका र वि.व्य.स.	असल अभ्यास र अनुभव आदान प्रदान र क्षमता अभिवृद्धि		निरन्तर
२२	शैक्षिक /भौतिक पूर्वाधार मर्मत सुधार	गाउँपालिका, विद्यालय	विद्यालय छनौट	विनियोजित बजेट	निरन्तर
२३	आधारभूत तहमा सहायक कर्मचारी/लेखापाल र पुस्तकालय कर्मचारी व्यवस्थापन	गाउँपालिका	मापदण्डको आधारमा	विनियोजित बजेट	निरन्तर
२४	शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण कार्यक्रम	गाउँपालिका, विद्यालय	समिति गठन, कार्ययोजना निर्माण र कार्यान्वयन	विनियोजित बजेट	निरन्तर
२५	विद्यालयमा मञ्च निर्माण	गाउँपालिका, विद्यालय	मञ्च निर्माण,	विनियोजित बजेट	आवश्यकता अनुसार
२६	विद्यार्थी प्रतिभा पहिचान	गाउँपालिका, विद्यालय	कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने		निरन्तर

२७	शाखा व्यवस्थापन तथा सुधार	गाउँपालिका , शिक्षा शाखा	योजना निर्माण	विनियोजित बजेट	निरन्तर
२८	किशोर किशोरीलाई यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धि सचेतनामूलक कार्यक्रम	गाउँपालिका, वडा र संघ संस्था	बैठक, र अन्तरक्रिया, कार्यशाला, गोष्ठी		निरन्तर
२९	सेनेटरी प्याड व्यवस्थापन र विसर्जनका लागि इन्सिनेटरको व्यवस्था।	विद्यालय, गाउँपालिका, वडा र संघ संस्था	सेनेटरी प्याड व्यवस्थापन र विसर्जनका लागि इन्सिनेटरको निर्माण।		
३०	अन्तर विद्यालय, खेलकूद, मनोरञ्जनात्मक अतिरिक्त तथा सांस्कृतिक कार्यक्रम	विद्यालय, वडा , गा.पा. शिक्षा शाखा	योजना निर्माण र कार्यक्रम सञ्चालन		निरन्तर
३१	प्र.अ. शिक्षक, कर्मचारीको TOR बनाउने	गाउँपालिका, विद्यालय	छलफल गरी TOR तयार गरी कार्यान्वयन गराउने		निरन्तर
३२	बैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण कार्यक्रम	गाउँपालिका, विद्यालय र संघ संस्था	वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका एवम् कार्यविधि बमोजिम	विनियोजित बजेट	आवश्यकता अनुसार
३३	विद्यालयको विस्तार र सुदृढीकरण	गाउँपालिका , शिक्षा समिति	प्रचलित कानून बमोजिम मापदण्ड पुगेका विद्यालय छनौट गरी कक्षा/तह थप र विस्तार गर्ने	विनियोजित बजेट	आवश्यकता अनुसार

परिच्छेद चार

नीति तथा योजना कार्यान्वयनको जिम्मेवारी

यस शिक्षा नीति तथा योजनाको कार्यान्वयनको प्रमुख जिम्मेवारी गरेर गाउँपालिकाको हुनेछ । तथापि समग्र शिक्षा नीति तथा योजनाको सफल कार्यान्वयनमा देहायका पक्षको निम्ननुसारको जिम्मेवारी र भूमिका रहनेछः

४.१ गाउँपालिका

१. गाउँ शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउन बजेट तथा अन्य पूर्वाधारको व्यवस्था गर्ने,
२. गाउँपालिकाको शैक्षिक विकासका लागि सबै विद्यालयमा भौतिक सुविधा र शिक्षकको व्यवस्थापन गर्ने,
३. विद्यालयको नियमित अनुगमन तथा निरीक्षणको व्यवस्था मिलाउने र समस्या सामाधानका लागि पहल गर्ने,
४. विद्यालयको समग्र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार ल्याउनका लागि विभिन्न कार्यक्रम, तालिम र अन्तरक्रिया सञ्चालन गर्ने,
५. भौतिक तथा अन्य पूर्वाधार विकासका लागि संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने,
६. शैक्षिक सेवालाई प्रभावकारी र पारदर्शी बनाउने,
७. आवश्यक ऐन, कानून, नियम, निर्देशिका र मापदण्डहरू निर्माण गर्ने ,
८. योजना कार्यान्वयनमा ल्याउन संघ र प्रदेशसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने,
९. शिक्षा साझेदाहरूसँग गैरसरकासरी संस्थासँग सहकार्य र समन्वय गर्ने ।

४.२ गाउँ शिक्षा समिति

१. गाउँपालिकाको शैक्षिक सुधारका लागि आवश्यक पर्ने बजेट, कार्यक्रम ,नीति तथा योजना बनाएर स्वीकृतिका लागि गाउँसभामा पेश गर्ने ,
२. गाउँ शिक्षा योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने, गराउने ,
३. गाउँपालिकाको वास्तविक अवस्था अध्ययन गरी शिक्षक दरबन्दी मिलान गर्न गाउँपालिकालाई सिफारिस गर्ने,
४. शिक्षा शाखा मार्फत विद्यालयको नियमित अनुगमनको व्यवस्था मिलाउने ,
५. शिक्षा योजना कार्यान्वयनको अनुगमन गरी यथार्थ अवस्थाको जानकारी पालिकामा दिने,
६. गाउँपालिकाबाट प्रदान गरिने सेवालाई प्रभावकारी बनाउन गाउँपालिकालाई सहजीकरण गर्ने ।

४.३ विद्यालयको जिम्मेवारी

१. विद्यालयमा आवश्यक पर्ने स्रोत साधन जुटाउने , शिक्षा शाखा मार्फत माग गर्ने , सोको परीचालन गर्ने र स्रोत जुटाउने,
२. गाउँपालिकामा योजना कार्यान्वयन र समग्र विद्यालयको अवस्थाको निरन्तर प्रतिवेदन पेश गर्ने,
३. नीति तथा योजनाको कार्यान्वयनमा आउन सक्ने समस्या पहिचान गरी समाधानको प्रायास गर्ने र समाधान गर्न नसकेमा गाउँपालिकामा पेश गर्ने,

४. शैक्षिक सुधारका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघसँग निरन्तर छलफल अन्तरक्रिया गर्ने,
५. शिक्षासँग सम्बद्ध अन्य साझेदारी / सहयोगी संघ संस्थासँग समन्वय र अन्तरक्रिया गर्ने ,
६. सकेसम्म स्थानीय स्रोत साधनको पहिचान , उपयोग र परिचालन गर्ने ,
७. विद्यालय भित्रको शैक्षिक योजना निर्माण गरी सोको कार्यान्वयन गर्ने,
८. गाउँ शिक्षा समिति, गाउँपालिकासँग आवश्यक समन्वय र सहकार्य गर्ने,
९. शिक्षकको पेसागत वृत्ति , विकास र शैक्षिक उन्नयनका लागि प्रचलित नियम कानूनको पूर्ण पालना गर्ने र गर्न लगाउने ।

४.४ जनप्रतिनिधिको जिम्मेवारी:

१. शिक्षा निति तथा योजनाको अपनत्व लिइ आवधिक योजना अनुसारको बजेट व्यवस्थापन गर्ने,
२. शिक्षा योजना कार्यन्वयनको अनुगमन गर्ने ,
३. शिक्षा योजना कार्यन्वयनको अवस्था सम्बन्धमा समीक्षा गर्ने ,
४. विद्यालयका कार्यक्रम तथा योजना छनोट गर्ने ।

४.५ शिक्षकको जिम्मेवारी:

१. विद्यालय योजनाहरूको अपनत्व लिइ पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका विषय वस्तुलाई विद्यार्थी केन्द्रित विधिको माध्यमबाट दिगो र प्रभावकारी शिक्षण गर्ने,
२. शिक्षक आचरसंहिताको पालना गर्ने,
३. दिइएको नियुक्ति अनुसार प्र.अ.को मातहतमा रही कार्य गर्ने ।

४.६ अभिभावकको जिम्मेवारी:

१. विद्यालयप्रति अपनत्व भाव राखी विद्यालयका क्रियाकलापहरूमा सक्रिय हुने,
२. बालबालिकालाई विद्यालयमा नियमित पठाउने,
३. आ-आफ्ना बालबालिकाहरूको आनी बानी र सरसंगतको ख्याल गर्ने ।
४. बालबालिकको पढाइ र गृहकार्यप्रति चासो राख्ने।

परिच्छेद पाँच संस्थागत संरचना र क्षमता विकास

५.१ परिचय

नेपालको शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान संस्थागत संरचना संघीय स्वरूपमा तीनै तहमा शैक्षिक सेवा प्रवाहलाई निरन्तर गर्ने तत्कालिन समस्या समाधानका लागि कर्मचारीको व्यवस्थापन र संगठनात्मक स्वरूपमा केही परिवर्तन गरी व्यवस्थापन गरिएको छ । बदलिदो परिवेश अनुसार शासकिय संरचना प्रकृया र क्षमता सुधार गरीएमा मात्र शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले संघिय संरचना अनुसार तीन तहको सरकारका अधिकार, सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरूलाई समेत विचार गरेर संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवद्धन गर्न आवश्यक देखिन्छ । शिक्षा क्षेत्रको संरचना हेर्दा संघ अन्तरगत शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र र शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाई रहेको छन् । त्यसैगरी प्रदेश अन्तर्गत सामाजिक विकास मन्त्रालय, शिक्षा विकास निर्देशनालय, शिक्षा तालिम केन्द्र तथा सामाजिक विकास कार्यालय रहेका छन् र स्थानीय तहमा सामाजिक विकास समिति अन्तरगत शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा रहेको छ ।

५.२ वर्तमान अवस्था

नेपालको संविधान, २०७२ ले माध्यमिक तहसम्मको अधिकार स्थानीय तहलाई दिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा समेत शिक्षा सम्बन्धी जम्मा २३ वटा अधिकारहरू स्थानीय तहलाई प्रदान गरिएको छ । यद्यपि संघीय शिक्षा ऐन जारी नभएको अवस्थामा स्थानीय तहमा कार्य गर्दा केही द्विविधा उत्पन्न भएको छ । आधारभूत तहको अन्तिम परीक्षा स्थानीय तहबाट सञ्चालन गर्ने गरिएको छ । विद्यालय अनुगमन तथा निरीक्षणको पाटो केही कमजोर भएको देखिन्छ र विद्यालयका शिक्षकहरूको पेशागत विकास पनि हुन नसकेको अवस्था छ । यस परीस्थितिमा स्थानीय तहले संघ र प्रदेशसँग सहकार्य र समन्वय गरी वर्तमान शिक्षा क्षेत्रको संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गर्दा यस योजनाको सफल कार्यान्वयनमा सहयोग पुग्नेछ ।

गेरुवा गाउँपालिकामा २६ वटा सामुदायिक विद्यालय, ७ वटा संस्थागत विद्यालय र ४ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र रहेका छन् । प्रत्येक बाल विकास केन्द्र र विद्यालयहरूमा व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघको व्यवस्था गरिएको छ । यस पालिकाले पनि विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास, शिक्षकको क्षमता विकास, बालबालिकाहरूका लागि अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन, सूचना सञ्चार प्रविधिका उपकरणको विस्तार र प्रयोग, विद्यार्थी सिकाइ सहजीकरण मूल्याङ्कनमा एकरूपता, विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघको क्षमता विकास र उत्तरदायित्व बोध र सरोकारवाला हरूलाई सक्रिय बनाइ विद्यार्थी सिकाइमा जिम्मेवार बनाउने गरी कार्यक्रम तय गरेको छ ।

५.३ लक्ष्य

संघिय संरचना बमोजिम शिक्षालाई विकेन्द्रित गरी गुणस्तरीय, जवाफदेही र नतिजामुखी बनाउने ।

५.४ उद्देश्य

१. स्थानिय स्तरमा शिक्षा हेर्ने निकायको पुर्नसंरचना र क्षमता विकास गर्ने ।
२. शिक्षक तथा विद्यालय कर्मचारीलाई कार्यसम्पादनप्रति उत्तरदायी र नतिजाप्रति जवाफदेही बनाउने ।

५.५ रणनीतिहरू

१. गाउँपालिका स्तरमा विषयगत रोष्टरबाट करारमा व्यवस्थापन गरी शिक्षक सहायता प्रणाली स्थापना गर्ने ।
२. प्रारम्भिक बालविकास कक्षादेखि सबै विद्यालयको संस्थागत विकास गर्ने ।
३. सबै प्रधानाध्यापकको व्यवस्थापकीय एंवम् नेतृत्व क्षमता विकास कार्यक्रम लागू गर्ने ।
४. संस्थागत विद्यालयको वर्गीकरण र स्तरीकरण गर्नका लागि आवश्यक न्यूनतम मापदण्डको विकास गरी स्तरीकरण गर्ने ।

५.६ उपलब्धि नतिजा र प्रमुख क्रियाकलाप

क. उपलब्धि

विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी र जवाफदेही प्रणालीको विकास हुनेछ ।

ख. नतिजा

१. . प्रारम्भिक बालविकास कक्षादेखि सबै विद्यालयको संस्थागत क्षमता विकास हुनेछ ।
२. गाउँपालिका स्तरमा विषयगत रोष्टरबाट करारमा शिक्षक व्यवस्थापन हुनेछ ।
३. सबै प्रधानाध्यापकको व्यवस्थापकीय एंवम् नेतृत्व क्षमता विकास कार्यक्रम लागू हुनेछ ।
४. विद्यालयको वार्षिक रुपमा कार्यसम्पादन परीक्षण हुनेछ ।
५. उत्कृष्ट शिक्षक/अभिभावक र उत्कृष्ट विद्यालय पुरस्कृत हुनेछ ।
६. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको वर्गीकरण र स्तरीकरण हुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	लक्ष्य (५ वर्षे)						कैफियत
			पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	जम्मा	
१.	आवश्यक कानूनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास	गाउँपालिका		✓	✓	✓	✓	४	
२.	संस्थागत संरचना निर्माण तथा क्षमता विकास	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
३.	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	नियमित
४.	कार्यसम्पादन करार गरी सबैलाई नतिजाप्रति जिम्मेवार बनाउने ।	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
५.	शिक्षक तथा समग्र विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई सिकाइप्रति उत्तरदायी बनाउने पद्धति विकास गरी कार्यान्वयन	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
६.	स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालन	गाउँपालिका र विद्यालय		✓	✓	✓	✓	४	
७.	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धि संयन्त्र विकास गर्ने	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	

५.७. स्रोत व्यवस्थापन र लगानी

संघीयता कार्यन्वयनपछि स्थानीय तहले बालविकास, आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको समग्र पक्षको व्यवस्थापन गर्न नसकेको अवस्थामा संघीय र प्रदेश सरकारले शिक्षाको क्षेत्रमा पर्याप्त लगानी गर्दै आएका छन् । शिक्षक तलब भत्ता, भौतिक पूर्वाधार विकास, शैक्षिक गुणस्तर सुधारका कार्यक्रमहरू, छात्रवृत्ति, आधारभूत तह (कक्षा ६-८) र माध्यमिक तहका छात्राहरूका लागि सेनिटरी प्याड, छात्रवृत्ति, पाठ्यपुस्तक, अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा, विद्यालय दिवाखाजा आदिमा सशर्तका कार्यक्रम र स्थानीय तहले आवश्यकतानुसार खर्च गर्न सक्ने गरी समानीकरण बजेट स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउनु यसका उदाहरणहरू हुन् ।

क. स्रोत व्यवस्थापन

यस योजना कार्यन्वयनका लागि गेरूवा गाउँपालिकाले स्रोत व्यवस्थापन गर्न देहाय बमोजिमका कार्यनीतिहरू अवलम्बन गर्नेछः

१. संघीय र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त भइरहेको सशर्त अनुदानमा निरन्तरता दिँदै यिनै कार्यक्रमको सङ्ख्यात्मक विस्तारका लागि पहल गरिनेछ,
२. संघीय र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त स्रोतको अधिकतम उपयोग गरीनेछ ,
३. संघीय र प्रदेश सरकारबाट समेट्न नसकेका कार्यक्रमहरूको हकमा सशर्त नै कार्यक्रम विस्तार गर्न संघीय र प्रदेश सरकारमा पहल गरिनेछ ,
४. भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि संघीय सरकारको ५०%, प्रदेश सरकारको २०% र गेरूवा गाउँपालिकाले ३०% लगानी गर्ने प्रबन्ध मिलाइनेछ ,
५. विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको क्षेत्रमा क्रियाशील संघ संस्थाहरू र गेरूवा गाउँपालिकाको संयुक्त प्रयासमा सञ्चालन गरिनेछ ,
६. एक शिक्षक एक ल्यापटप कार्यक्रम कार्यन्वयनमा ल्याउन संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र गेरूवा गाउँपालिकाको संयुक्त कार्यक्रम मार्फत विस्तार गरिनेछ,
७. शिक्षकहरूको क्षमता विकासका लागि संघीय सरकार प्रदेश सरकारबाट सञ्चालनमा रहेका पेसागत क्षमता विकास तालिमका अतिरिक्त पालिकास्तरीय क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ,
८. भवन , कक्षाकोठा , पुस्तकालय, इ-पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्युटर प्रयोगशालाको विस्तार गर्न संघीय, प्रदेश सरकार मार्फत पहल गरिनेछ र सो बाट अपुग विद्यालयहरूमा गाउँपालिकाबाट उक्त कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ,
९. प्रत्येक वडाहरूमा खेलमैदान तथा बाल उद्यान व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिकाबाट बजेटको व्यावस्था गरिनेछ ,
१०. अनौपचारिक, निरन्तर र जीवनपर्यन्त शिक्षाका लागि संघीय सरकारका कार्यक्रमहरूमा गाउँपालिकाको बजेटबाट थप गरी प्रभावकारी ढङ्गले कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ,
११. शिक्षा क्षेत्रका सुधारका कार्यक्रमका लागि थप आवश्यक सहयोग गर्न शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत साझेदार संघ संस्थाहरूलाई तोकिएको क्षेत्रमा कार्य गर्न लगाइनेछ ।

ख. संस्थागत व्यवस्था

१. गेरूवा गाउँपालिका,
२. गाउँ शिक्षा समिति,
३. शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा,
४. सार्वजनिक र निजी विद्यालयहरू,
५. सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरू,
६. उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरू,
७. शिक्षासँग सरोकार राख्ने गैर सरकारी संस्थाहरू ।

ग. आर्थिक पक्ष

१. संघीय सरकारबाट हस्तान्तरित सशर्त अनुदान, समानीकरण अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदान,
२. प्रदेश सरकारले प्रदान गर्ने सशर्त, समानीकरण अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदान,
३. स्थानीय सरकारको आन्तरिक स्रोत तथा बजेट ,
४. निजी क्षेत्रको लगानी,
५. शिक्षा क्षेत्रमा सरोकार राख्ने गैरसरकारी संस्थाको बजेट,
६. अभिभावकहरूबाट सहयोग शुल्क,
६. चन्दा, अनुदान, ऋण र अन्य स्रोत ।

परिच्छेद ६

कार्यन्वयन, मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण

६.१ परिचय

योजनाको सफल कार्यान्वयन गरी अपेक्षित नतिजा उपलब्धि प्राप्त गर्नका लागि कार्यान्वयनको उपयुक्त प्रबन्ध आवश्यक छ । योजनाको प्रभावकारिता योजना कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कनमा निर्भर रहन्छ । यस योजनालाई कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्नुको उद्देश्य यस योजनाले राखेका दीर्घकालिन सोच र उद्देश्यहरू पूरा भए वा भएनन् भनी तथ्यमा आधारित निष्कर्ष निकाल्नु हो । शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भए भएनन्, शैक्षिक सेवा सुविधाहरूको प्रवाह तोकिएका लक्षित समूहसम्म भयो भएन, र सञ्चालन पश्चात शैक्षिक कार्यक्रमहरू प्रभावकारी एवं गुणस्तरीय रूपमा सम्पादन भए भएनन् भन्ने सुनिश्चितताका लागि निर्धारित मापदण्ड मानक कार्य निर्देशिका र उद्देश्यका तुलनामा निर्धारित सूचकका आधारमा गरिने लेखाजोखा कार्यहरूलाई अनुगमन तथा मूल्याङ्कन भनिन्छ । साथै कार्यान्वयनमा रहेको योजना सार्थक बनाउन सरोकारवाला सबैसँग समन्वय सहकार्य तथा सहजीकरण हुन अति आवश्यक हुन्छ ।

६.२ वर्तमान अवस्था

कार्यान्वयनमा रहेका विकास कार्यक्रमको केन्द्रदेखि आयोजना तहसम्म अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था छ । सरकारी निकायले उपलब्ध वजेटमा गरेको नियमितता, मितव्ययिता, कार्दक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यताको अनुगमन मूल्याङ्कन महालेखा परीक्षकको कार्यालयले गर्दै आएको छ । सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन

२०६४ अनुरूप केन्द्रीय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समितिले पनि सेवा प्रवाह तथा विकास कार्यक्रम प्रभावकारी भए नभएको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्दै आएको छ । आवधिक योजना दिगो विकासका लक्ष्य तथा नीति कार्यक्रम र आयोजनाको नतिजापरक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन राष्ट्रिय योजना आयोगले गर्ने कानुनी प्रावधान छ । साथै अर्थ मन्त्रालय, आन्तरिक लेखापरीक्षण कोष तथा लेखा नियन्त्रण कार्यालय, प्रदेश स्तरीय निकाय, स्थानीय सरकारका निकायहरू पनि आ आफ्नो क्षेत्रमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यमा आबद्ध हुने कानुनी व्यवस्था रहेको छ । यस योजनाको कार्यान्वयन गरेवा गाउँपालिकाले गर्ने छ भने अनुगमन र मूल्याङ्कनका लागि गाउँपालिकाको सवै संयन्त्र परिचालन गरिनेछ । स्थानीय तहमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको अभ्यास नयाँ व्यवस्थालाई समेत आत्मसात गरी विज्ञ समूह मार्फत गरिने छ । यस योजनाको सामान्य मूल्याङ्कन, प्रगति समीक्षा वार्षिक रूपमा गरिने छ भने आवधिक मूल्याङ्कन विभिन्न समयमा गरिने छ ।

६.३ लक्ष्य

शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भई गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित भएको हुने ।

६.४ उद्देश्य

१. शिक्षाको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तयारी र कार्यान्वयन गर्ने,
२. स्थानीय तहका शिक्षा शाखाको क्षमता विकास गर्ने,
३. आवश्यकता अनुसार कानून, मापदण्ड र निर्देशिका विकास गर्ने,
४. एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (IEMIS) मार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयनका नतिजाहरूको विवरण तयार गर्ने, समीक्षा गर्ने, र सुधार गर्ने,
५. शिक्षण सिकाइमा आवश्यक सहयोग तथा अनुभव आदान प्रदानका लागि स्थानीय स्तरमा शिक्षक तथा विज्ञ समूह सम्मिलित शिक्षक सहायता प्रणाली विकास तथा सञ्चालन गर्ने,
६. विद्यालय तथा सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरूले योजना बनाई शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
७. प्रभावकारी तथा कुशल अनुगमन प्रणाली विकास गर्ने,
८. नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली बनाउने,
९. योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्ने,
१०. योजनाको लगानीदेखि प्रभाव तहसम्मको मूल्याङ्कन गरी आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणमा सहयोग गर्ने ।

६.५ रणनीतिहरू

१. शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गरिनेछ,
२. अनुगमन, मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन कार्यलाई छिटो, छरितो, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन प्रविधिको प्रयोग गरिनेछ,
३. राष्ट्रिय सूचकको अतिरिक्त आवश्यकताअनुसार स्थानीय सूचकहरूलाई समेत सूचना प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ,

४. योजनाका आगत (Input), प्रक्रिया (Process), परिणाम (Output), उपलब्धि (Outcome) र प्रभाव (Impact) समेतको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संरचना र जनशक्तिको प्रबन्ध गरिनेछ,
५. नतिजामा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गरिनेछ,
६. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई उपयोग गरिनेछ,
७. कुल बजेटको निश्चित हिस्सा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा छुट्याई नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ,
८. सहभागितामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन गरिनेछ,

६.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

प्रभावकारी अनुगमनको माध्यमबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुने ।

प्रमुख नतिजा:

१. नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणाली स्थापित हुनेछ,
२. अनुगमनका आधारमा नतिजा सुधार हुनेछ,
३. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास हुनेछ,
४. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण र नतिजाका आधारमा सुधार गर्ने परिपाटी स्थापित हुनेछ,
५. विभिन्न कार्यक्रमहरूको उपलब्धि तथा प्रभावको आवधिक मूल्याङ्कन हुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	लक्ष्य (५ वर्षे)					कैफियत	
			पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष		जम्मा
१.	अनुगमन पद्धति विकास तथा कार्यान्वयन	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
२.	अनुगमन प्रणालीका लागि सूचक तयारी र अनुगमन	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	त्रैमासिक रूपमा
३.	चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	

४	स्थिति प्रतिवेदन तयारी	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
५	विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
६	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
७	सरोकारवलाहरूको क्षमता विकास	गाउँपालिका र विद्यालय			✓	✓	✓	३	
८	सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी र नियमित बनाउने	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
९	विद्यालयको लेखा परीक्षण	गाउँपालिका र विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	५	
१०	अध्ययन तथा अनुसन्धान	गाउँपालिका र विद्यालय				✓	✓	२	

६.७ योजनाको कार्यान्वयन र समन्वय गर्दा अवलम्बन गर्ने कार्यनीतिहरू

क. योजना कार्यान्वयन

शिक्षा क्षेत्रका समग्र कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने गरी योजना कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । मुलुक संघीयतामा गएको र हरेक स्थानीय तह आफैमा अधिकार सम्पन्न बनेको सन्दर्भमा गेरूवा गाउँपालिकाले यो पाँच वर्षे शिक्षा योजना तयार पारेको छ। यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि देहायबमोजिमका कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछः

१. उपलब्ध आन्तरिक र बाह्य स्रोतको अधिकतम प्रयोग गरेर यो योजना कार्यान्वयन गरिनेछ ,
२. प्रत्येक कार्यनीतिका लागि आवश्यक पर्ने कार्यक्रम निर्माण गरेर क्रमशः कार्यान्वयन गरिनेछ ,
३. शिक्षामा हालसम्मका समस्या समाधान गर्दै विद्यालय शिक्षाको प्रत्येक तहमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न अनिवार्य विद्यालय भर्ना र गुणस्तर सुधारका उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ ,
४. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको विस्तार गर्न आवश्यक बजेटको व्यवस्था गरिनेछ,
५. योजना तथा कार्यक्रमहरू विस्तार गर्दा समस्याका आधारमा विद्यालयहरूलाई समन्यायिक सिद्धान्तका आधारित भइ वितरण गरिनेछ,
६. विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई थप जिम्मेवार बनाइ विद्यालयमा शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न सक्रिय गराइनेछ ,

७. आधारभूत विद्यालयलाई शिक्षाको गुणस्तरका आधारमा नमूना आधारभूत विद्यालय सञ्चालनका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ,
८. विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्न नतिजामा आधारित लगानी पद्धतिको विकास गरिनेछ,
९. शिक्षाको समग्र विकासका लागि गाउँशिक्षा समितिलाई थप जागरुक बनाइ विद्यालयका समस्या र उपयुक्त अवसरको खोजी गर्ने पद्धतिको विकास गरिनेछ ,
१०. शिक्षा क्षेत्रमा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारका सशर्त बजेटका कार्यहरू सत्य तथ्य र तिनैसँग निकट सम्बन्ध स्थापना हुने गरी यस गाँउपालिकाले योजना तथा कार्यक्रम बनाइ कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ,
११. सामुदायिक अध्ययन केन्द्रको सक्रियता बढाइ निरक्षरको सङ्ख्या न्यूनीकरण गर्ने र प्राविधिक तथा व्यवसायिक धारका विद्यालय सुदृढिकरणमा सहयोग पुर्याउने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ,
१२. शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखाको संयोजकत्वमा योजना कार्यान्वयन समिति रहनेछ ।

ख. समन्वय र सहजीकरण

शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयनमा स्थानीय, प्रदेश र संघीय सरकारको समन्वय र सहजीकरण आवश्यक हुन्छ । यस योजनाको कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा समन्वय र सहजीकरण प्रणालिमा देहायका कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछ:

१. संघीय सरकारबाट सञ्चालित कार्यक्रमहरूको संघीय सरकारको निर्धारित मापदण्डका आधारमा र प्रदेश सरकारका कार्यक्रमहरूको सोही सरकारको मापदण्डका आधारमा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न आवश्यक समन्वयको व्यवस्था गरिनेछ,
२. स्थानीय तहमा विज्ञता भएका जनशक्ति अभाव रहुञ्जेलसम्म संघीय र प्रदेश सरकारको जनशक्ति मार्फत कार्यक्रम प्रभावकारी कार्यान्वयनमा समन्वय र सहजीकरणको वातावरण तयार गरिनेछ,
३. विद्यालयमा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा गाउँपालिकाबाट समयसमयमा समन्वयमा आधारित सहजीकरणको व्यवस्था मिलाइनेछ ,
४. समाजमा आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक कारणबाट वञ्चित व्यक्तिहरूलाई शिक्षाको मूलधारमा ल्याउन सचेत, सक्षम युवाहरू परिचालन गरी कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सहजीकरण गरिनेछ ,
५. शिक्षण संस्थाको कार्यक्रम सम्बद्ध सहजीकरण गर्न गाउँपालिकामा शैक्षिक कार्यक्रम समन्वय र सहजीकरण समितिको गठन गरिनेछ ,
६. कार्यक्रम कार्यान्वयनमा गुनासो सुन्न र गुनासोको उचित समाधान गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ,
७. विद्यालयमा अनिवार्य गुनासो पेटिका राखेर विद्यार्थीका गुनासा व्यवस्थापन गर्न लागइनेछ,
८. विद्यालयमा अनिवार्य रूपमा नागरिक वडापत्र तयार गरी सोको कार्यान्वयन गर्न लगाइनेछ ।

परिच्छेद ७

७. जोखिम तथा न्यूनीकरण

यस नीति तथा योजनाको कार्यान्वयनको क्रममा आइपर्न सक्ने सम्भावित जोखिमहरू निम्नानुसार आँकलन गरिएको छः

१. कानुनी जटिलता,
२. बजेट व्यवस्थापनमा कठिनाइ,
३. सूचना एवम् प्रविधिको पहुँच विस्तारमा समस्या,
४. अपेक्षित रूपमा सरोकारवालाले शिक्षा क्षेत्रमा अपनत्व ग्रहण गर्न नसक्नु,
५. अपेक्षित उद्देश्य पूरा हुन नसक्दा योजना कार्यान्वयनमा कठिनाइ ।

जोखिम न्यूनीकरण

१. स्रोत व्यवस्थापन गर्न स्थानीय तहले स्रोतको आँकलन गर्ने,
२. सबै सरोकारवाला पक्षलाई अभिमुखीकरण गरि शिक्षाप्रति चासो, अपनत्व जगाउने अभियान सञ्चालन गर्ने,
३. कानुनको कार्यान्वयनमा एकरूपता गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले समन्वय र सहकार्य गर्ने,
४. शिक्षा साझेदार सरकारी/ गैरसरकारी संघसंस्थाहरूसँग सहकार्य गर्ने ।

परिच्छेद ८

८. संशोधन, खारेजी तथा बचाउ

यो शिक्षा नीति एवम योजना गतिशील दस्तावेज भएकोले आवश्यकता अनुसार समय सान्दर्भिक बनाउनु पर्ने अवस्थामा गाउँ सभाले संशोधन, परिवर्तन, परिमार्जन गर्न सक्नेछ । नीति परिमार्जन तथा संशोधन र खारेजी सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानूनबमोजिम हुनेछ ।

अनुसुची

मुख्य मुख्य क्रियाकलाप र सूचक

क्र.स.	सूचकहरू	आधार वर्ष २०२०/२१	लक्ष्य					५ वर्षको लक्ष्य
			२०२ १/२२	२०२२ /२३	२०२३ /२४	२०२४ /२५	२०२५ /२६	
१	बालविकास र शिक्षा							
१.१	बालविकास मा कुल भर्नादर GER	१३२.१	१३०	१२९	१२८	१२७	१२५	११८
१.२	बालविकास मा खुद भर्नादर NER	७९.९	८०	८१	८४	८५	८७	८७
१.३	न्यूनतम योग्यता पुगेका शिक्षक प्रतिशत	८५	८६	८८	८९	९०	१००	१००
१.४	आधारभूत तालिम प्राप्त शिक्षक प्रतिशत	९५	९६	९७	९८	९९	१००	१००
१.५	कक्षा १ मा नवप्रवेशीमध्ये प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव प्राप्त बालबालिकाको प्रतिशत	६१.७	६४	६८	७०	७२	७५	७५
२	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-८)							
२.१	कक्षा १ मा कुल नयाँ भर्ना दर	११०.६	११०	१०८	१०७	१०५	१०४	१०३
२.२	कक्षा १ मा खुद नयाँ भर्ना दर	९७.५	९८	९९	९९.५	९९.७	९९.८	९९.८
२.३	कक्षा १-५ मा कुल भर्नादर	१०५.९	१०५	१०४	१०३	१०२	१००	१००
२.४	कक्षा १-५ मा खुद भर्नादर	९७.९	९८	९८.५	९९	९९.५	१००	१००
२.५	कक्षा १-५ मा विद्यालय शिक्षक अनुपात							
२.६	कक्षा १-५ मा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	१:२५	१:२६	१:२७	१:२८	१:२९	१:३०	१:३०
२.७	कक्षा ५ मा टिकाउ दर	९१.२	९१.३	९१.५	९२	९२.७	९५	९५
२.८	कक्षा ५ मा उत्तीर्ण दर	९४.२	९४.६	९५	९६	९७	१००	१००
२.९	कक्षा ५ मा कक्षा दोहोर्न्याउने दर	२.५	२.४	२.३	२.२	२	१	१
२.१०	कक्षा ५ मा कक्षा छोड्ने दर	३.३	३.१	३	२.५	२	१	१
२.११	कक्षा १-८ मा कुल भर्नादर	१०६	१०५	१०४	१०३	१०२	१००	१००
२.१२	कक्षा १-८ को खुद भर्नादर	९८.५	९८.७	९८.८	९९	९९.५	९९.८	९९.८
२.१३	कक्षा १-५ को खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता सुचाङ्क	०.९६	०.९७	०.९८	०.९९	०.९९	१.०	१.०
२.१४	कक्षा ८ मा टिकाउदर	७५.६	७६	७७	७८	७९	८०	८०
२.१५	कक्षा ८ मा टिकाउ दर	७५.६	७६	७७	७८	७९	८०	८०
२.१६	कक्षा ८ मा उत्तीर्ण दर	८९.४	९०	९१.५	९२.५	९३	९५	९५
२.१७	कक्षा ८ मा कक्षा दोहोर्न्याउने दर	४.४	४.२	४.१	३.९	३	२	२

२.१८	कक्षा ८ मा कक्षा छोड्ने दर	६.२	६	५.८	४	३.२	२	२
२.१९	खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समतासूचक	१.०४	१.०३	१.०२	१.०१	१.०१	१.०१	१.०१
२.२०	कक्षा ६-८ मा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	१:३५	१:३६	१:३७	१:३८	१:३९	१:४०	१:४०
३	माध्यमिक शिक्षा							
३.१	कुल भर्नादर कक्षा ९-१०	८४.१	८५	८६	८७	८८	८९	८९
३.२	खुद भर्नादर कक्षा ९-१०	६५.६	६६	६७	६८	७०	७२	७२
३.३	खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समतासूचक	१.०१	१.०१	१.०	-	-	-	१.०
३.४	कक्षा ९-१० विद्यार्थी शिक्षक अनुपात	१:३७	१:३८	१:३९	१:४०	१:४०	१:४०	१:४०
३.५	कक्षा १० मा उत्तीर्ण दर	९८.६	९८.९	९९	१००	-	-	१००
३.६	कक्षा १० मा कक्षा दोहोर्न्याउने दर							
३.७	कक्षा १० मा कक्षा छोड्ने दर	१.४	१.३	१.२	१.१	१.०	०	०
३.८	कुल भर्नादर कक्षा ९-१२	७३.१	७४	७५	७६	७७	७८	७८
३.९	खुद भर्नादर कक्षा ९-१२	४६.७	४७.५	४८	४९	५०	५२	५२
३.१०	कुल भर्नादर कक्षा ११-१२	५७	५८	५९	६०	६१	६१	७०
३.११	खुद भर्नादर कक्षा ११-१२	२७.८	२८	२८.५	२९	३०	३१	४४
३.१२	कक्षा १० को टिकाउदर	६२.२	६३	६४	६४.५	६५	६५.५	६५.५
३.१३	कक्षा १२ को टिकाउदर							
३.१४	कक्षा ११-१२ मा खुद भर्नादरका आधारमा लैङ्गिक समता सुचाङ्क	०.७१	०.७२	०.७४	०.७५	०.७८	०.८०	०.८०
३.१५	कक्षा ११-१२ विद्यार्थी शिक्षक अनुपात	१:१६	१:१८	१:१९	१:२०	१:२१	१:२२	१:२२
३.१६	कक्षा १२ मा उत्तीर्ण दर							
४	अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवन पर्यन्त शिक्षा							
४.१	५-१४ वर्ष सम्मको साक्षरता दर	९६.७८	९७	९७.५	९८	९८.७	१००	१००
४.२	१५-४५ वर्षको साक्षरता दर	७७.६३	७८	७९	८०	८२	८५	८५
४.३	४५ वर्ष माथिको साक्षरतादर	४४.४२	४५	४७	४८	४९	५०	५०
५	क्षेत्रगत वित्तीय लगानी							
५.१	गाउँपालिकाको शिक्षाको बजेट रकम (रु हजारमा)	१६२६७	१८०२	१८९२	१९८७	२०८६	२१४६	२१४६२५
		४	५१	६४	२७	६३	२५	
५.२	गाउँपालिकाको कुल बजेटमा शिक्षा बजेटको लगानी प्रतिशत	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३०

कार्यक्रम नतिजा खाका

क्र.स	नतिजा सूचक	एकाइ	आधा र वर्ष	लक्ष्य					५ वर्ष को जम्मा
				२०७८/ ७९	२०७९ /८०	२०८ ०/८१	२०८ १/८२	२०८ २/८३	
१ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा									
१.१	सहजै देखिने भर्नादर	प्रतिशत	१३२. १	१३०	१२९	१२८	१२७	१२५	११८
१.२	४ वर्ष उमेरका बालबालिकाको भर्ना	प्रतिशत							
१.३	आधारभूत तालिम प्राप्त शिक्षक	प्रतिशत	९५	९६	९७	९८	९९	१००	१००
१.४	कक्षा १ मा बालविकासको अनुभवसहित भर्ना हुने बालबालिका	प्रतिशत	६१.७	६२	६४	६७	६८	७०	७०
१.५	आधारभूत मापदण्ड पूरा गरेका केन्द्र	प्रतिशत	९८	९९	१००	१००	१००	१००	१००
१.६	केन्द्र सञ्चालन	सङ्ख्या	५६	५६	५८	५९	६०	६०	६०
१.७	बालविकासका लागि सिकाइ सामग्री	सङ्ख्या	१२००	१४००	१५००	१८० ०	२०० ०	२०० ०	२०००
१.८	दिवाखाजा	सङ्ख्या	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै
१.९	प्रोत्साहन सहायता प्राप्त गर्ने अपाङ्गता भएका बालबालिका	सङ्ख्या		सङ्ख्याका आधारमा	सङ्ख्या का आधारमा	सङ्ख्या का आधार मा	सङ्ख्या का आधार मा	सङ्ख्या का आधार मा	सङ्ख्या का आधारमा
१.१०	अभिभावक र व्यवस्थापन समिति अभिमुखिकरण	केन्द्र		सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै
१.११	प्रत्येक वडामा कम्तीमा एउटा बाल उद्यानको व्यवस्थापन र सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१	२	३	२	१	९
२. आधारभूत शिक्षा									
२.१	प्रारम्भिक कक्षा (पठन तथा गणितीय सीप सुधार)								

२.१.१	EGR शिक्षकको नियमित बैठक र अनुभव आदान प्रदान	सङ्ख्या	महिनाको १ पटक	महिनाको १ पटक	महिनाको १ पटक	महिनाको १ पटक	महिनाको १ पटक	महिनाको १ पटक	महिनाको १ पटक	५ पटक
२.१.२	शिक्षकको पेशागत विकास, पेशागत सहयोग, पुनर्ताजगी तालिम		नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित
२.१.३	विद्यालयमा शिक्षण सिकाइ सामग्रीको उपलब्धता र व्यवस्थापन		आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार
२.१.४	शिक्षक तथा विद्यार्थीको नियमितता अनुगमन गर्न प्रधानाध्यापक		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
२.१.५	विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघको क्षमता विकास		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
२.१.६	विद्यालय र सरोकारवालाहरू बिच त्रैमासिक समीक्षात्मक बैठक		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
२.१.७	अभिभावक शिक्षक सम्मेलन		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
२.२	कक्षा १ मा कूल प्रवेश दर	प्रतिशत	११०.६	११०	१०८	१०७	१०५	१०४	१०३	
२.३	कक्षा १ मा खुद प्रवेश दर	प्रतिशत	९७.५	९८	९९	९९.५	९९.७	९९.८	९९.८	
२.४	कक्षा १-५ मा कुल भर्ना दर	प्रतिशत	१०५.९	१०५	१०४	१०३	१०२	१००	१००	
२.५	कक्षा १-५ मा खुद भर्ना दर	प्रतिशत	९७.९	९८	९८.५	९९	९९.५	१००	१००	
२.६	कक्षा १-८ मा कूल भर्ना दर	प्रतिशत	१०६	१०५	१०४	१०३	१०२	१००	१००	
२.७	कक्षा १-८ मा खुद भर्ना दर	प्रतिशत	९८.५	९८.७	९८.८	९९	९९.५	९९.८	९९.८	
२.८	अधारभूत तह कक्षा १-५ मा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क खूद भर्ना दरमा	अनुपात	०.९६	०.९७	०.९८	०.९९	१.०	१.००	१.००	
२.९	कक्षा १-५ मा कक्षा दोहोर्याउने दर	प्रतिशत	४.५	४	३	२	१.५	१	१	
२.१०	कक्षा १-५ मा कक्षा छाड्ने दर	प्रतिशत	३.५	३	२.५	२.३	१.८	१.५	१.०	
२.११	आधारभूत तह पूरा गर्ने दर	प्रतिशत								
	न्यूनतम शिक्षकको व्यवस्थाका									

२.१२	लागि थप शिक्षक								
	आधारभूत तह कक्षा १-५	सङ्ख्या	०	२	३	५	७	१	१८
	आधारभूत तह कक्षा १-८	सङ्ख्या	२२	४	५	-	५	६	२०
२.१३	आधारभूत तहमा न्यूनतम सुविधा पुगेका विद्यालय (शिक्षक, कक्षाकोठा, पुस्तकालय, पाठ्यपुस्तक र छात्र तथा छात्रा शौचालय)	सङ्ख्या		२०	२२	२३	२४	२६	२६
२.१४	दिवा खाजा प्राप्त गर्ने विद्यार्थी (बाल विकासदेखि कक्षा ५ सम्म)	सङ्ख्या	७६८३	७७८३	८०० ०	८४० ०	८५० ०	८७० ०	८७००
२.१५	प्रोत्साहन तथा छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थी	सङ्ख्या	२६४५	२७००	२८० ०	२९० ०	३०० ०	३२० ०	३२००
२.१६	पाठ्यपुस्तक उपलब्ध हुने विद्यार्थी	सङ्ख्या	४०३६	४२००	४३० ०	४४० ०	४५० ०	४६० ०	४६००
२.१७	स्थानीय पाठ्यक्रममा आधारित एक विद्यालय एक व्यवसाय कार्यक्रम	सङ्ख्या	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६
२.१८	प्रस्तावमा आधारित गुणस्तर सुधारका लागि अनुदान कार्यक्रम	सङ्ख्या	५	५	८	१०	१२	५	४०
२.१९	नमूना विद्यालय	सङ्ख्या			१	१	१		३
२.२०	भवन सङ्ख्या	सङ्ख्या		१	२	२	२	३	१०
२.२१	शौचालय	सङ्ख्या		१	२	२	२	३	१०
२.२२	खानेपानी धारा जडान	विद्यालय		३	२	२	४	३	१४
२.२३	घेरापर्खाल	विद्यालय		१	१	२	२	२	८
२.२४	डेस्क बेञ्च	सेट संख्या		२०	४०	५०	८०	१००	२९०
२.२५	वैकल्पिक शिक्षण सिकाइ	सङ्ख्या							
२.२६	विज्ञान प्रयोगशाला	सङ्ख्या		१	१	१	१	१	५
२.२७	पुस्तकालय	सङ्ख्या	३	१	१	२	१	३	८
२.२८	इ-पुस्तकालय	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	५
२.२९	स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण	सङ्ख्या		१	१	१	१	१	१
२.३०	वडास्तरीय वार्षिक प्रतियोगिता	सङ्ख्या		६	६	६	६	६	३०
२.३१	हरेक वडामा बालउद्यान र वगैचा	सङ्ख्या		१	१	१	१	१	५
२.३२	पढाइ उत्सव आयोजना	सङ्ख्या		१	१	१	१	१	५
२.३३	शिक्षक अभिभावक सम्मेलन	सङ्ख्या		१३	१३	१३	१३	१३	६५

२.३४	छापामय कक्षाकोठा व्यवस्थापन	सङ्ख्या	१९	५	६	४	५	५	२५
	SIP अध्यावधिक With EGR	सङ्ख्या		सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै
३. माध्यमिक शिक्षा									
३.१	कूल भर्ना दर ९-१०	प्रतिशत	८४.१	८५	८६	८७	८८	८९	८९
३.२	खुद भर्ना दर ९-१०	प्रतिशत	६५.६	६६	६७	६८	७०	७२	७२
३.३	कूल भर्ना दर ११-१२	प्रतिशत	५७	५८	५९	६०	६१	६१	६१
३.४	खुद भर्ना दर ११-१२	प्रतिशत	२७.८	२८	२८.५	२९	३०	३१	३१
३.५	कूल भर्ना दर ९-१२	प्रतिशत	७३.१	७४	७५	७६	७७	७८	७८
३.६	खुद भर्ना दर ९-१२	प्रतिशत	४६.७	४७.५	४८	४९	५०	५२	५२
३.७	कक्षा १० टिकाउ दर	प्रतिशत	६२.२	६३	६४	६४.५	६५	६५.५	६५.५
३.८	माध्यमिक तहको कक्षा १२ सम्म पुग्ने दर	प्रतिशत							
३.९	माध्यमिक तह कक्षा ९-१० को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	अनुपात	१.०१	१.०१	१.०	-	-	-	१.०
३.१०	न्यूनतम शिक्षकको व्यवस्थाका लागि थप शिक्षक	शिक्षक	१०	२	३	४	४	२	१५
३.११	माध्यमिक तहमा न्यूनतम सुविधा पुगेका विद्यालय (शिक्षक, कक्षाकोठा, पुस्तकालय, पाठ्यपुस्तक र छात्र तथा छात्रा शौचालय)	सङ्ख्या		१	२		१	१	५
३.१२	प्रोत्साहन तथा छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थी कक्षा ९-१२ गरीबको रेखा मुनिका र अपाङ्गता भएका समेत गरी जम्मा १० प्रतिशत	सङ्ख्या	१६						५०
३.१३	पाठ्यपुस्तक उपलब्ध हुने विद्यार्थी	सङ्ख्या	१२७८	१३००	१३५०	१४००	१४५०	१५००	१५००
३.१४	प्राविधिक धारका विद्यालय	सङ्ख्या	१		१		१		२
३.१५	नमूना विद्यालय	सङ्ख्या			१		१		२
३.१६	ठुला विद्यालय	सङ्ख्या						१	१
३.१७	भवन	सङ्ख्या		१		२		१	४
३.१८	शौचालय	सङ्ख्या		१		२		२	५
३.१९	खानेपानी धारा जडान	सङ्ख्या			३	३	३	३	१२

३.२०	घेरापर्खाल	सङ्ख्या			१		१		२
३.२१	फर्निचर	सङ्ख्या		२०	३०	५०	८०	११०	२७०
३.२२	शिक्षक विद्यार्थी आवासीय भवन	सङ्ख्या			१		१		२
३.२३	वैकल्पिक शिक्षण सिकाइ	सङ्ख्या							
३.२४	विज्ञान प्रयोगशाला	सङ्ख्या	५						
३.२५	पुस्तकालय	सङ्ख्या	५						
३.२६	इ-पुस्तकालय	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	५
३.२७	माध्यमिक विद्यालय प्रविधिक धार	सङ्ख्या	१		१		१		२
३.२८	गाउँपालिकास्तरीय प्रतियोगिताहरू	सङ्ख्या		१	१	१	१	१	५
३.२९	कम्प्युटर ल्याब तथा ICT	सङ्ख्या	५			२	२	१	५
३.३०	इन्टरनेट	सङ्ख्या	५						
३.३१	मनोसामाजिक परामर्श	सङ्ख्या		३	२	४	२	१	१२
३.३२	उत्कृष्ट विद्यार्थी पहिचान कार्यक्रम	सङ्ख्या		२	२	२	२	२	१०
३.३३	शिक्षक तालिम	सङ्ख्या		५	५	१०	५	१०	३५
३.३४	आवश्यकताका आधारमा न्यूनतम प्रविधि	सङ्ख्या							

४. विद्यालय व्यवस्थापन र नियमन

४.१	विद्यालय खुलेको दिनको सुनिश्चिता	दिन	२०५	२१०	२१२	२१५	२१८	२२०	२२०
४.२	शिक्षक उपस्थिति दर	दिन	१७२	१७५	१८०	१८५	१९०	२००	२००
४.३	विद्यार्थी उपस्थिति औसत दिन	दिन	१७०	१७५	१८०	१८५	१९०	१९५	१९५
४.४	शिक्षकले शिक्षण गरेको दिन	दिन	१७२	१७५	१८०	१८५	१९०	२००	२००

५. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ

५.१	५-१४ वर्षको साक्षरता दर	प्रतिशत		७८.३४	८०	८१	८३	८४	८४
५.२	१५-४५ वर्षको साक्षरता दर	प्रतिशत		९८.७८	९९	९९.२३	९९.८०	१००	१००
५.३	४५ वर्ष माथिको साक्षरता दर	प्रतिशत		६४	६८	७२	७५	७९	७९
५.४	खुला विद्यालय सञ्चालन	सङ्ख्या				१			१
५.५	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सवलीकरण र सञ्चालन	सङ्ख्या		१		१	१	१	४
५.६	निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन		नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित

६. पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन									
६.१	रा.पा.प्रा २०७६ अनुरूप कक्षा १ देखि १२ सम्मका पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री	कक्षा	१, २, ६ ११ र १२	४, ७, ९	५, ८, १०	सबै	सबै	सबै	सबै
६.२	स्थानीय पाठ्यक्रम विकास	कक्षा	कक्षा १-८	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
६.३	स्थानीय पाठ्यक्रमको आधारमा पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्री विकास	कक्षा	कक्षा १, ३ र ६	कक्षा ४, ५, ७	कक्षा २ र ८	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
७. शिक्षक विकास र व्यवस्थापन									
७.१	क्षमता विकास तालिम	शिक्षक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
७.२	विज्ञ शिक्षक समूह गठन र परिचालन	विषयगत समूह	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित
७.३	सबै विद्यालयहरूमा अनलाइनमार्फत निरन्तर शिक्षक सहयोग र पृष्ठपोषण पद्धति विकास	विद्यालय	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६
७.४	अनुभव आदानप्रदान र तालिम, गोष्ठी, कार्यशाला	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
७.५	शिक्षक तालिम	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
७.६	शिक्षकलाई नमूना विद्यालय भ्रमण	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	५
८. समतामूलक समावेशीकरण र मनोसामाजिक परामर्श									
८.१	विशेष विद्यालय/ स्रोत कक्षा सञ्चालन	सङ्ख्या	१						१
८.२	विद्यार्थीहरूको परामर्श प्रदान गरिने	सङ्ख्या	आवश्यकता	आवश्यकता	आवश्यकता	आवश्यकता	आवश्यकता	आवश्यकता	आवश्यकता
८.३	छात्रवृत्ति र प्रोत्साहन रकम बैंक मार्फत उपलब्ध गराइने	पद्धति	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
९. पूर्वाधार तथा भौतिक संरचना एवम् उत्थानशील शैक्षिक वातावरण विकास									
९.१	नयाँ पूर्वाधार र भौतिक संरचना निर्माण	कोठा सङ्ख्या		१०	१२	१०	१६	२०	६८
९.२	मर्मत र सम्भार	कोठा सङ्ख्या		४	६	८	१०	१२	४०

९.३	शौचालय पानी र सरसफाई	कोठा सङ्ख्या		४	६	५	८	३	२६	
९.४	क्षमता विकास कार्यक्रम	विद्यालय		२६	२६	२६	२६	२६	२६	
९.५	सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय		२६	२६	२६	२६	२६	२६	
१०. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि										
१०.१	विद्यालयहरूमा ICT Lab व्यवस्थापन	विद्यालय	५	२	२	३	४	५	१६	
१०.२	विद्यालयहरूमा पूर्वाधार विकास	विद्यालय								
१०.३	अनलाइनमार्फत निरन्तर शिक्षक सहयोग र पृष्ठपोषणको पद्धति विकास गरिने	शिक्षक	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	
१०.४	एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन पद्धति थप व्यवस्थित	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
१०.५	शैक्षिक सेवा प्रवाहलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित बनाउने	पद्धति	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
११. शासकीय प्रबन्ध (संस्थागत संरचना र क्षमता विकास)										
११.१	शिक्षा युवा तथा खेलकूद शाखाको पुनर्गठन	सङ्ख्या	१							
११.२	प्र.अ. कार्यसम्पादन करार सम्झौता	सङ्ख्या		२६	२६	२६	२६	२६	२६	
११.३	५ वर्ष स्थायी शिक्षकलाई प्र.अ. र कार्यकाल ५ वर्ष बनाउने	सङ्ख्या		२६	२६	२६	२६	२६	२६	
११.४	प्रतिवेदन पद्धति सुदृढ बनाउने (कार्यक्रम इमिस सम्बन्धी अनलाइन पद्धतिमा विकास गर्ने)	सङ्ख्या		३	६	६	६	६	२७	
११.५	शिक्षक र कर्मचारीहरू कामको आधारमा पुरस्कृत र दण्डित हुने गरी वस्तुनिष्ठ प्रणालीको विकास	पटक		१	१	१	१	१	५	
११.६	शैक्षिक नीति तथा योजना सम्बन्धमा स्थानीय जनप्रतिनिधी र कर्मचारीहरूको अन्तरक्रिया	सङ्ख्या		१	१	१	१	१	५	

१२. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम									
१२.१	प्राविधिक शिक्षा तथा तालिम व्यवस्थापन एकाइको गठन	पटक		१			१		२
१२.२	छात्रवृत्ति कार्यक्रम एवम् प्रोत्साहनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
१२.३	विद्यालय तहसम्मको प्राविधिक शिक्षालाई क्रमशः प्रविधिमैत्री र निशुल्क गरिने	पद्धति		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
१३ उच्च शिक्षा र माध्यमिक शिक्षासँग उच्च शिक्षाको सम्बन्ध									
१३.१	प्राविधिक धारको माध्यमिक विद्यालयहरूको अभिवृद्धि	पद्धति		१	१	१	१	१	५
१३.२	बिद्यालय र उच्च शिक्षामा पढ्दै, कमाउँदै, रमाउँदै र कार्यक्रम सञ्चालन गरिने	विद्यार्थी		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		निरन्तर	
१४ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन									
१४.१	अनुगमन समिति गठन र सक्रिय बनाउने	पटक	२	२	२	२	२	२	१०
१४.२	विद्यालय अनुगमन	पटक	२	२	२	२	२	२	१०
१४.३	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी योजनाको मूल्याङ्कन	पटक			१			१	२
१४.४	कक्षा अवलोकन र पृष्ठपोषण	पद्धति		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
१४.५	विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षण	विद्यालय संख्या		५	५	५	६	५	२६
१४.६	विद्यार्थीको उपलब्धि परीक्षण	कक्षा		३	५	८	१०	१२	
१४.७	सामाजिक परीक्षण	विद्यालय	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६

कार्यक्रमका लागी अनुमानित बजेट

क्र.स.	नतिजा सुचक	योजनाको कुल लागत	लक्ष्य					स्रोतको आंकलन		
			रु हजार मा	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	संघ	प्रदेश
१ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा										
१.१	बालविकास शिक्षक तलब	५४६००	१०९२०	१०९२०	१०९२०	१०९२०	१०९२०	२९१२०		२५४८०
१.२	बालविकासका लागि सिकाइ सामग्री	२०००	४००	४००	४००	४००	४००	१९५०		४००
१.३	बिद्यालय कर्मचारी	३१२००	६२४०	६२४०	६२४०	६२४०	६२४०	१६६४०		१४५६०
१.४	दिवा खाजा व्यवस्थापन	७०२६५	१४०५३	१४०५३	१४०५३	१४०५३	१४०५३	६७२६५		३०००
१.५	अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि प्रोत्साहन सहायता	८०		२०	२०	२०	२०			८०
१.६	अभिभावक र व्यवस्थापन समिति अभिमुखिकरण	२००		५०	५०	५०	५०			२००
१.७	बालविकास शिक्षक तालिम सञ्चालन	२००		५०	५०	५०	५०		५०	१५०
१.८	शिशुस्याहार सञ्चालन र ब्यवस्थापन	२८५०	५००	६५०	५००	७००	५००			२८५०
१.९	प्रत्येक वडामा कम्तीमा एउटा बाल उद्यानको व्यवस्थापन र सञ्चालन	२५००		२५००						२५००
२. आधारभूत शिक्षा										
२.१	प्रारम्भिक कक्षा (पठन तथा गणितिय सिप सुधार)									
२.२	प्रारम्भिक कक्षा शिक्षकको नियमित बैठक र अनुभव आदान प्रदान	२५०	५०	५०	५०	५०	५०			२५०

२.३	प्रारम्भिक कक्षा शिक्षकको पेशागत विकास , पेशागत सहयोग र पुनर्ताजगी तालिम	६७५	७५	१५०	१५०	१५०	१५०			६७५
२.४	विद्यालयमा शिक्षण सिकाइ सामग्री को उपलब्धता र व्यवस्थापन	७८०	२६०		२६०		२६०			७८०
२.५	प्र.अ. तथा आधारभूत तह संयोजक द्वारा कक्षा १-३ को शिक्षकको कक्षा अवलोकन तथा पृष्ठपोषण	६५०	१३०	१३०	१३०	१३०	१३०			६५०
२.६	विद्यालय र सरोकारवालाहरू बिच त्रैमासिक समिक्षात्मक बैठक	२६०	५२	५२	५२	५२	५२			२६०
२.७	पालिका स्तरीय पढाईमेला	१२५	२५	२५	२५	२५	२५			१२५
२.८	आधारभूत तहमा न्यूनतम सुविधा पुगेका विद्यालय (शिक्षक ,कक्षाकोठा ,पुस्तकालय , पाठ्यपुस्तक र छात्र तथा छात्रा शौचालय)	४०००		१०००	१०००	१०००	१०००	२०००	१०००	१०००
२.९	बिद्यार्थी प्रोत्साहन तथा छात्रवृत्ति	९०००	१८००	१८००	१८००	१८००	१८००	८५००		५००
२.१०	स्थानीय पाठ्यक्रममा आधारित एक विद्यालय एक व्यवसाय कार्यक्रम	८००	१६०	१६०	१६०	१६०	१६०			८००
२.११	प्रस्तावमा आधारित गुणस्तर सुधारका लागि बिब्यस अनुदान कार्यक्रम	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	१०००		
२.१२	प्रारम्भिक कक्षा पढाई न्यूनतम प्याकेज कार्यन्वयन	११७०	२३४	२३४	२३४	२३४	२३४	११७०		
२.१३	वैकल्पिक शिक्षण सिकाइ	२००		५०	५०	५०	५०			५०

२.१४	विज्ञान प्रयोगशाला ब्यबस्थापन	२६००		६५०	६५०	६५०	६५०	२६००		
२.१५	पुस्तकालय व्यवस्थापन	२०००	४००	४००	४००	४००	४००	१५००		२००
२.१६	शिक्षक तलब	३८०२१०	७६०४२	७६०४२	७६०४२	७६०४२	७६०४२	३४०५००		३९७१०
२.१७	स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण	४००	४००	०	०	०	०			४००
२.१८	वडास्तरीय वार्षिक प्रतियोगिता	१५०	३०	३०	३०	३०	३०			१५०
२.१९	शिक्षक अभिभावक सम्मेलन	६५०	१३०	१३०	१३०	१३०	१३०			६५०
२.२	छापामय कक्षाकोठा व्यवस्थापन	१२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०			१२५०
२.२१	पढाई क्रियाकलाप सहित बिसुयो (SIP) अध्यावधिक	१४३०	३९०	२६०	२६०	२६०	२६०	१४३०		
३. माध्यमिक शिक्षा										
३.१	भर्ना अभियान	१०	२	२	२	२	२			१०
३.२	शिक्षक तलब भत्ता ब्यबस्थापन	१४१३००	२८२६०	२८२६०	२८२६०	२८२६०	२८२६०	१२००००	०	२१३००
३.३	माध्यमिक तहमा न्युनतम सुविधा पुगेका विद्यालय(कक्षाकोठा,पुस्तकालय, पाठ्यपुस्तक र छात्र तथा छात्रा शौचालय)	३५००	७००	७००	७००	७००	७००	२०००	१०००	५००
३.४	प्रोत्साहन तथा छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थि कक्षा ९-१२ गरीबको रेखा मुनिका र अपाङ्गता भएका समेत गरी जम्मा १० प्रतिशत	८००		२००	२००	२००	२००			
३.५	पाठ्यपुस्तक उपलब्धता	७५००	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	५०००		२५००
३.६	प्राविधिक धारका विद्यालय ब्यबस्थापन	१००००	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	९०००		१०००
३.७	नमुना विद्यालय	५००००	१५०००	७५००	५०००	७५००	१५०००	५००००		

३.८	भौतिक पूर्वाधार	४०००	५००	१०००	५००	१०००	१०००	२०००	१५००	५००
३.९	कक्षा कोठा	३०००	५००	१०००	५००	५००	५००	१५००	१०००	५००
२.१	शौचालय	४०००	८००	८००	८००	८००	८००	२४००	१०००	६००
३.११	खानेपानी धारा जडान	४००	२००	२००						
३.१२	घेरापखाल	१०००		१०००					५००	५००
३.१३	फर्निचर	४०००	८००	८००	८००	८००	८००			४०००
३.१४	शिक्षक विद्यार्थीआवासीय भवन	२०००			२०००					२०००
३.१५	वैकल्पिक शिक्षण सिकाइ	५००	१००	१००	१००	१००	१००			५००
३.१६	विज्ञान प्रयोगशाला/अध्यावधि	१३००		६५०		६५०		१३००		
३.१७	पुस्तकालय व्यवस्थापन	१००		५०	५०					१००
३.१८	इ-पुस्तकालय व्यवस्थापन	४००		१००	१००	१००	१००			४००
३.१९	प्रविधिक धार भौतिक पूर्वाधार	१००		२५	२५	२५	२५			१००
३.२	नगरस्तरीय प्रतियोगिताहरू	१५००	३००	३००	३००	३००	३००			१५००
३.२१	पोशाक भत्ता	१५६००	३१२०	३१२०	३१२०	३१२०	३१२०	१४०७०		१५३०
३.२२	कम्प्युटर तथा ICT ल्याब	१९५०		६५०		६५०	६५०	१९५०		
३.२३	इन्टरनेट ब्यबस्थापन	३००	६०	६०	६०	६०	६०			३००
३.२४	मनोसामाजिक परामर्श	१००	२०	२०	२०	२०	२०			१००
३.२५	उत्कृष्ट विद्यार्थी पहिचान कार्यक्रम	२००		५०	५०	५०	५०			२००
३.२६	शिक्षक तालिम	२०००		५००	५००	५००	५००			२०००
४. विद्यालय व्यवस्थापन र नियमन										
४.१	बिब्यसलाइ अभिमुखीकरण	२६०	५२	५२	५२	५२	५२			२६०

४.२	विद्यालय सञ्चालन र ब्यवस्थापन अनुदान	११२००	२२४०	२२४०	२२४०	२२४०	२२४०	७३००		३९००
४.३	विद्यालयमा इन्टरनेट सञ्चालन र ब्यवस्थापन	१५६०	३१२	३१२	३१२	३१२	३१२	३००		१२६०
४.४	गापास्तरीय बिद्यार्थी प्रतिभा पहिचान कार्यक्रम र अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन	३००		७५	५०	१००	७५			३००
५ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ										
५.१	सामुदायिक सिकाई केन्द्रको सवलीकरण र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन	६०७०	१२१४	१२१४	१२१४	१२१४	१२१४	४०००		२०७०
५.२	निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन	५०	१०	१०	१०	१०	१०			५०
६. पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन										
६.१	रा.पा.प्रा २०७६ अनुरूप कक्षा १ देखि १२ सम्मका पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री	५००	१००	१००	१००	१००	१००			५००
६.२	मूल्याङ्कन प्रकृया तथा साधन विकास परीक्षण र कार्यान्वयन (CB-EGRA) सहित	३७५०	७५०	७५०	७५०	७५०	७५०			३७५०
६.३	स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा प्रबोधिकरण	३५०	२००	१५०	०	०	०			३५०
६.४	स्थानीय पाठ्यक्रमको आधारमा पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्री विकास	२०००	४००	४००	४००	४००	४००			२०००
६.५	कक्षा ८ परीक्षा सञ्चालन र ब्यवस्थापन	२६००	५००	६००	५००	५००	५००	१०००		१६००
७. शिक्षक विकास र व्यवस्थापन										

७.१	शिक्षक क्षमता विकास तथा तालिम	२५००	५००	५००	५००	५००	५००			२५००
७.२	शिक्षक सहयोग समुह गठन र परिचालन	७५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०			७५०
७.३	गापा शिक्षक छनोट परीक्षा सञ्चालन र ब्यवस्थापन	६००	१००	१५०	१००	५०	२००			६००
७.४	निरन्तर शिक्षक सहयोग र पृष्ठपोषण पद्धती विकास	२५०	५०	५०	५०	५०	५०			२५०
७.५	अनुभव आदानप्रदान र तालिम, गोष्ठी, कार्यशाला	२५०	५०	५०	५०	५०	५०			२५०
७.६	शिक्षकलाई नमुना विद्यालय भ्रमण	५००	१००	१००	१००	१००	१००			५००
७.७	एक शिक्षक एक ल्यापटप	३६४०		९१०	९१०	९१०	९१०			३६४०
८. समतामूलक समावेशीकरण र मनोसामाजिक परामर्श										
८.१	विद्यार्थीहरूको समस्या र आवश्यकताका आधारमा मनोसामाजिक परामर्श तथा अभिमुखीकरण र गोष्ठी	२५०	५०	५०	५०	५०	५०			२५०
९. पूर्वाधार तथा भौतिक संरचना एवम् उत्थानशील शैक्षिक वातावरण विकास										
९.१	विद्यालय मर्मत र सम्भार	८००		२००	२००	२००	२००	४००		४००
९.२	शौचालय पानि र सरसफाई	८००		२००	२००	२००	२००	६००		२००
९.३	क्षमता विकास कार्यक्रम	४००		१००	१००	१००	१००			४००
९.४	सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	२००		५०	५०	५०	५०			२००
१०. शासकिय प्रबन्ध (संस्थागत संरचना र क्षमता विकास)										

१०.१	शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाको ब्यबस्थापन	२५००	५००	५००	५००	५००	५००			२५००
१०.२	प्रतिवेदन पद्धती सुदृढ बनाउने (कार्यक्रम इमिस सम्बन्धि अनलाईन पद्धतिमा विकास गर्ने)	२६०	५२	५२	५२	५२	५२			२६०
१०.३	उत्कृष्ट बिध्यालय, शिक्षक तथा कर्मचारी र बिद्यार्थी सम्मान तथा पुरस्कार	५००	१००	१००	१००	१००	१००			५००
१०.४	राष्ट्रपति रनिडशिल्ड प्रतियोगिता सञ्चालन	२९५०	५००	६००	५५०	६००	७००	५००		२४५०
१०.५	शैक्षिक नीति तथा योजना अद्यावधिक र सो सम्बन्धमा स्थानीय जनप्रतिनिधी र कर्मचारीहरूबिच अन्तरकृया	५००	१००	१००	१००	१००	१००			५००
११ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम										
११.१	लक्षितवर्गका लागि छात्रवृत्ति तथा प्रोत्साहनका कार्यक्रम	१२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०			१२५०
११.२	प्रविधिमेत्री र निशुल्क प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रम	१०००	२००	२००	२००	२००	२००			१०००
१२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन										
१२.१	बिद्यालय अनुगमन समिति गठन र परिचालन	१२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०		१०००
१२.२	शिक्षक पेशागत सहयोग तथा ब्यबस्थापन	१५००	३००	३००	३००	३००	३००	३७५		११२५

१२.३	कक्षा अवलोकन र पृष्ठपोषण	५००	१००	१००	१००	१००	१००			५००
१२.४	विद्यालय कार्यसम्पाद परीक्षण	२५०	५०	५०	५०	५०	५०			२५०
१२.५	विद्यार्थीको उपलब्धि परीक्षण	८००		२००	२००	२००	२००			८००
१२.६	सामाजिक परीक्षण	१९५०	३९०	३९०	३९०	३९०	३९०	१९५०		

सन्दर्भ सामग्री

१. राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६
२. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५
३. नेपालको संविधान, २०७२
४. विद्यालय क्षेत्र विकास योजना, (सन् २०१६/१७-२०२२/२३)
५. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
६. वृहत् विद्यालय सुरक्षा कार्यन्वयन कार्यविधि, २०७५
७. शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको Flash /IEMIS Report
८. शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया सहजीकरण पुस्तिका, प्रारम्भिक पढाईकार्यक्रम II, २०७७